

Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre

Zuzana Beňušková, Margita Jágerová, Katarína Nádaská

Dejiny slovenskej etnológie v 20. storočí

Nitra 2013

© Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.

Autorská participácia:

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.: 2. a 3. kapitola (100 %), 4. kapitola (25 %), úvod a doslov

PhDr. Margita Jágerová, PhD.: 1. kapitola (100 %)

Mgr. Katarína Nádaská, PhD.: 4. kapitola (75 %)

Zostavila:

Zuzana Beňušková

Posúdili:

PhDr. Mojmír Benža, PhD.

Doc. PhDr. Hana Hlôšková, CSc.

Textová časť publikácie vznikla v rámci projektu vedeckej grantovej agentúry VEGA, grant č. 1/0166/08.

Vydané s finančnou podporou grantovej agentúry KEGA 090UK-4/2011.

Učebné texty k predmetu Dejiny etnológie

Grafická úprava: Stanislav Dunaj

Prvé vydanie

Vydala Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre

Nitra 2013

ISBN 978-80-558-0416-3

EAN 9788055804163

Obsah

	Úvod	5
1	Dejiny slovenskej etnológie v prvých troch desaťročiach 20. storočia	
	Prvé desaťročie	8
	Druhé desaťročie	14
	Dvadsať rokov	16
	Výber najvýznamnejších publikácií z rokov 1900 – 1930	21
2	Dejiny slovenskej etnológie v 30. a 40. rokoch 20. storočia	
	Tridsať rokov	24
	Štyridsať rokov	30
	Výber najvýznamnejších publikácií z 30. a 40. rokov 20. storočia	35
3	Dejiny slovenskej etnológie v 50. až 70. rokoch 20. storočia	
	Päťdesať rokov	38
	Výber najvýznamnejších publikácií z 50. rokov 20. storočia	44
	Šesťdesať rokov	45
	Výber najvýznamnejších publikácií zo 60. rokov 20. storočia	52
	Sedemdesať rokov	53
	Výber najvýznamnejších publikácií zo 70. rokov 20. storočia	59
4	Dejiny slovenskej etnológie v 80. a 90. rokoch 20. storočia	
	Osemdesať rokov	62
	Výber najvýznamnejších publikácií z 80. rokov 20. storočia	67
	Deväťdesať rokov	69
	Výber najvýznamnejších publikácií z 90. rokov 20. storočia	76
	Doslov	81
	Použitá literatúra a pramene	83
	Internetové zdroje	87

Úvod

Slovenská etnológia v priebehu 20. storočia prešla vývinom, počas ktorého sa zo záujmovej zberateľskej činnosti nadšencov sformovala na vednú disciplínu s pevnou inštitucionálnou štruktúrou, množstvom publikačných výsledkov a rozsiahlym spektrom vedeckovýskumných záujmov, ktoré spája rozpracovaná metodika a metodológia. Poznanie dejín vednej disciplíny je pre odborníkov zároveň poznaním snaženia a zámerov ich predchodcov, dosiahnutých výsledkov, na ktoré možno nadväzovať, alebo s nimi polemizovať, pomáha orientovať sa vo vlastnej vednej disciplíne v synchrónnej aj diachrónnej rovine.

So záujmom o dejiny slovenskej etnológie sa stretávame od 30. rokov 20. storočia, keď sa rozvinulo jej akademické zázemie na Univerzite Komenského v Bratislave, úzko prepojené s českou etnológiou. Autorom jedného z prvých súhrnov je Jiří Horák, ktorý uverejnil v štádiu *Národopis československý. Přehledný nástin*, v *Československej vlastivede* II. Člověk. (1933). Ďalšie publikácie, či významné štúdie k tejto téme vyšli až po stabilizácii profesionálnych etnologických inštitúcií. V Čechách to bola publikácia A. Robeka *Nástin dějin české a slovenské etnografie* (1964). Na Slovensku obrovský kus práce urobila pre dejiny etnológie Viera Urbančová, a to nie len známymi knižnými publikáciami *Počiatky slovenskej etnografie* (1970) a *Slovenská etnografia v 19. storočí* (1987), ale aj celým radom vedeckých štúdií, v ktorých priniesla hodnotiace pohľady na rôzne obdobia vývinu našej disciplíny.¹

90. roky boli obdobím sebareflexie mnohých spoločenskovedných disciplín a aj slovenská etnológia sa pokúsila systematickejšie (aj keď nie sebareflexívne) ohliadnuť dozadu. Jedným z pokusov sú učebné texty Jána Michálka *Dejiny etnografie a folkloristiky. Postavy, diela, inštitúcie* (1994). Podobný ale koncepcnejší plán priblíženia dejín našej vednej disciplíny priniesol Michal Kaľavský v rámci zámeru spracovať trilógiu *Dejiny slovenskej etnológie* 1. *Osobnosti*, 2. *Inštitúcie* a 3. *Kľúčové diela slovenskej etnológie*. Z dôvodov jeho pracovného pôsobenia však zostalo len pri vydaní prvého dielu.

Ďalšími príspevkami k štúdiu dejín etnológie sú štúdie v zborníkoch a časopisoch, ktoré vyšli ako výsledky vedeckých konferencií, alebo ako čiastkové výstupy rôznych projektov. Sú zamerané viac na folkloristiku, aj to najmä na 19. storočie. K nim patrí zborník *K dejinám slovesnej folkloristiky* (1996) zostavený Milanom Leščákom² a zborník *Na prahu milénia* (2000), zostavený Zuzanou Profantovou. Mnohé z uvedených publikácií vyšli v malom náklade, neexistujú ich digitálne verzie a nie sú dostatočne dostupné.

Rozsiahlu štúdiu ku komplexnému poznaniu dejín etnológie priniesol Ján Podolák v štádiu *Etnológia na Slovensku v 20. storočí – etapy jej vývoja*³ (2003), ktorá tvorí východisko k časti tejto publikácie.

Významné informácie k dejinám etnológie priniesli jednotlivé štúdie v časopise *Slovenský národopis*, monotematické čísla časopisu *Etnologické rozpravy* (najmä 1992/1, 2003/1, 2006/1, 2008/2), ročenky *Ethnologia Actualis Slovaca* (2003), *Ethnologia Slovaca et Slavica* (2003, 2011), slovensko-českým vzťahom v etnologickom bádani sa venuje *Zborník SNM – Etnografia XCVII, 2003*. Sústreďovali sa na inštitúcie, osobnosti, alebo na projekty. Systematickou prácou približujúcou slovenskú a českú etnológiu v medzivojnovom období

¹ Napr. URBANCOVÁ, V.: K zameraniu slovenskej etnografie v rokoch 1946 – 1977. *Slovenský národopis*, 27, 1979, 1, s. 103–125; URBANCOVÁ, V.: Koncepcia dejín slovenskej etnografie. *Slovenský národopis*, 31, 1983, s. 57–76.

² Z prehľadových štúdií dávame do pozornosti aj prehľadovú štúdiu M. LEŠČÁKA: Slovenská folkloristika v rokoch 1945 – 1975. *Slovenský národopis* 23, 1975, 4, s. 515–545.

³ PODOLÁK, J.: Etnológia na Slovensku v 20. storočí – etapy jej vývoja. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*. UCM, Trnava 2003, s. 9–58.

Margita Jágerová

je slovensko-česká séria zborníkov venovaných konkrétnym osobnostiam F. Wollmanovi, J. Polívkovi a J. Horákovi.⁴ Dve zaujímavé samostatné monografie pripravil P Slavkovský.⁵ Reagoval na potrebu dopĺňať dejiny etnologického výskumu aj prostredníctvom jednotlivých tematických okruhov a analytického rozpracovania menších časových úsekov.⁶ Z príspevkov k dejinám slovenskej etnológie určeným pre študijné účely patrí aj elektronická doplnková učebnica *Príspevky k dejinám etnológie na Slovensku (16. – 20. storočie)*.⁷ V neposlednom rade je pre poznávanie dejín slovenskej etnológie významnou pomôckou *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*, ktorá v jednotlivých heslách obsiahla azda všetky podstatné momenty formujúce dejiny našej vednej disciplíny.

Z uvedeného stručného prehľadu vidno, že k téme dejín etnológie na Slovensku sa etnológovia opakovane vracajú, napriek tomu na počiatku tretieho tisícročia sme pocítovali medzeru v tejto oblasti etnologického bádania. Ukázalo sa to pri koncipovaní grantových projektov VEGA, keď v roku 2007 pripravili nezávisle od seba tri riešiteľské tímy výskumné projekty k dejinám etnológie. Každý z nich mal iné zameranie a všetky projekty boli aj realizované.⁸

Výsledkom jedného z projektov je aj táto publikácia, ktorej cieľom je chronologicky usporiadať dejinné fakty a prehľadne ich priblížiť čitateľovi. Aj keď sú určené najmä študentom, chápeme ju aj ako rámec, ktorý môže byť východiskom pre ďalšie rozpracovanie jednotlivých časových etáp vývinu etnológie. Chronologický prístup umožňuje špecifické vnímanie súvislostí, časové presahy niektorých projektov z prvej polovice 20. až do 21. storočia, poukazuje na kontinuitu a diskontinuitu, koncepčnosť práce, najvýznamnejšie počiny doby, na ľudí ktorí za nimi stáli, množstva drobnej, avšak pre úspešnosť realizácie projektov nevyhnutnej práce, ale aj na význam inštitucionálnych štruktúr, v ktorých sa jednotlivé etapy odvíjali. Zároveň sú jednotlivé etapy vývinu vedeckej disciplíny odrazom kultúrno-politického diania v celej spoločnosti, ba aj v Európe. Každá dekáda 20. storočia spracovaná v podobe kapitoly publikácie je vsadená do konkrétnej spoločensko-politickej situácie, čo pomáha objasniť vývin v rámci etnologickej disciplíny.

Autorkami publikácie sú pedagogické pracovníčky katedier etnológie v Bratislave (Katarína Nádaská, od roku 2011 pracovníčka Mestského múzea v Bratislave) a Nitre (Zuzana Beňušková a Margita Jágerová). Časť textov o slovenskej etnológii z obdobia 50. - 70. rokov 20. storočia nám bez nároku na spoluautorstvo poskytol Ján Podolák, ktorému patrí naše poďakovanie.⁹ Vekový aspekt pri interpretácii histórie vednej disciplíny nie je zanedbateľný. Inak ju vnímajú tí, ktorí niektoré jej etapy prežili, a inak tí, ktorí históriu poznajú sprostredkované z dostupných zdrojov. Aj túto skutočnosť sme zohľadnili pri výbere autorov, ktorí pripravili texty o jednotlivých obdobiach. V rámci možností sme sa snažili, aby sa pamätníci podieľali na tých obdobiach dejín etnológie, v ktorých už boli ich spolutvorcami. Staršie obdobia sú výsledkom štúdia pôvodných materiálov, vedeckých štúdií a vzájomnej výmeny poznatkov autorského tímu. Najdiskutovanejšou časťou publikácie počas jej prípravy boli 90. roky. Dovtedy zaužívané štruktúry, sledované v jednotlivých kapitolách, sa v tomto desaťročí menili. O 90. rokoch 20. storočia sa dosiaľ písalo minimálne,¹⁰ ako optimum sme aj s rizikom nekoherentnosti textu zvolili kombináciu viacerých prístupov.

Katarína Nádaská

⁴ Na ich príprave zo Slovenska participovala Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FIF UK v Bratislave a ÚEt SAV. Ide o publikácie Slavista Jiří Polívka v kontexte literatúry a folklóru I-II. Eds. H. Hlôšková – A. Zelenková Bratislava-Brno 2008; Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru. I-II. Eds. H. Hlôšková – I. Pospíšil – A. Zelenková. Bratislava-Brno 2006; Slavista Jiří Horák v kontexte literatúry a folklóru. I-II. Eds. H. Hlôšková – I. Pospíšil – A. Zelenková, Bratislava-Brno 2012.

⁵ SLAVKOVSKÝ, P.: Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru). Bratislava, VEDA, 2013.

⁶ SLAVKOVSKÝ, P.: Svet roľníka. Agrárna kultúra Slovenska ako predmet etnografického výskumu. Bratislava, VEDA, 2011.

⁷ BOTIKOVÁ, M., HLÔŠKOVÁ, H., VRZGULOVÁ, M., ZMETÁK, I.: Príspevky k dejinám etnológie na Slovensku. (16. – 20. storočie) Bratislava, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie: 2011. Dostupné na: <https://stella.uniba.sk/texty/etnologia.pdf>

⁸ Išlo o projekty: Dejiny etnológie na Slovensku – staršie obdobie. Hlavná riešiteľka M. Botiková. VEGA 1/0220/08 a Etnológia na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Dejiny vedeckého myslenia. Hlavná riešiteľka Gabriela Kiliánová VEGA 2/0091/08.

⁹ Texty sú prevzaté zo štúdie Etnológia na Slovensku v 20. storočí – etapy jej vývoja. In: Ethnologia actualis Slovaca 3. Etnologické a folkloristické inštitúcie na Slovensku. Trnava 2003, s. 9–58.

¹⁰ Pomôckou pre štúdium dejín etnológie v 2. polovici 20. storočia je dvojčíslo Slovenského národopisu 2002/, 3-4. Venované je príspevkom, ktoré odznali na konferencii Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy, ktorú ÚEt SAV usporiadal prí príležitosti 55. výročia založenia pracoviska v roku 2001.

Osobitné poďakovanie patrí posudzovateľom publikácie PhDr. Mojmírovi Benžovi, PhD. a Doc. PhDr. Hane Hlôškovej, CSc., ktorí popri samotnom posúdení prispeli aj kolegiálnymi radami a vlastnými postrehmi z dejín etnológie. Potešil nás záujem aj ďalších kolegov prezrieť pripravované texty so zámerom, aby v nich niečo podstatné z ich záberu v disciplíne nechýbalo. Učebnica však nemusí, ba ani nemôže obsiahnuť všetko, čo sa zdá podstatné etnológom, ktorí sa podieľali na formovaní etnológie v poslednom polstoročí. Jej elektronická podoba však umožní ďalšie uvážlivo doplnené vydania.

Súčasťou tohto projektu boli aj parciálne štúdie k vybraným problémom z dejín etnológie¹¹ a originálnym prínosom projektu bolo 11 filmových profilov osobností slovenskej etnológie J. Michálek, L. Droppová, S. Švecová, S. Kovačevičová, V. Gašparíková, M. Leščák, E. Plicková, K. Ondrejka, J. Podolák, M. Kubová a O. Elschek. V tejto fáze sa na ňom významným dielom podieľal aj Ústav etnológie SAV prostredníctvom svojho digitálneho štúdia a pracovníkov Mgr. Dušana Raticu, CSc. a PhDr. Ingrid Kostovskej. Multimediálny projekt zároveň inicioval digitalizáciu obrazových dokumentov, starších publikácií a dokumentov a osobných bibliografií žijúcich aj nežijúcich etnológov s cieľom publikovať ich prostredníctvom elektronických médií. Audiovizuálne práce sú dopĺňané aj vydaním profilov osobností významných etnológov. V rámci nášho projektu boli textovo spracované osobnosti Soňa Švecová, Ester Plicková a Ema Drábiková–Kahounová, dostupné na internete.¹² Databáza doterajších elektronických materiálov vytvára základ pre budovanie informačného systému o etnológii na Slovensku, ktorý bude potrebné ďalej dopĺňať a rozvíjať.

Dôraz sme kládli aj na grafickú úpravu učebnice. Osobnosti, ktoré sú uvedené prvýkrát (s výnimkou skupinového vymenovávaní), uvádzame celým menom, hrubým písmom, u nežijúcich aj s rokom narodenia a úmrtia. Obrazová časť tejto publikácie je prebratá z internetových zdrojov a archívu ÚEt SAV, určená je predovšetkým študentom etnológie, pre lepšie zoznámenie sa s osobnosťami, o ktorých sa učia. Názov prác uvádzame v kurzíve. Zvýraznenia textu sme ponechali na autoroch – pedagógoch. Citácie sme zvolili pod čiarou nielen preto, aby si študenti osvojovali doplňujúce zdroje k štúdiu dejín slovenskej etnológie, ale aj s cieľom, aby boli použité zdroje k štúdiu jednotlivých období jasne oddelené. Na sprehľadnenie výsledkov slovenskej etnológie za jednotlivé desaťročia (resp. obdobia) 20. storočia slúžia výberové bibliografie (vybrané boli predovšetkým vedecké monografie, v 90. rokoch aj vedecké zborníky). Orientačné otázky za každou kapitolou predpokladajú hľadanie odpovedí vo všetkých zložkách publikácie.

Veríme, že poznatky, ktoré v tejto publikácii čitateľom približujeme, ako aj naše ďalšie úsilie o sprístupnenie známych i menej známych zákutí z histórie našej disciplíny, vzbudí aj u mladšej generácie etnológov, resp. kultúrnych a sociálnych antropológov záujem o dejiny etnológie ako súčasti našich kultúrnych dejín.

Zuzana Beňušková

Zuzana Beňušková

¹¹ BEŇUŠKOVÁ, Z.: Premeny metód, technik a záznamov výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie. Slovenský národopis, 57, 2009, č. 3, s. 300-310; JÁGEROVÁ, M.: Katedra etnológie a etnomuzikológie FFUKF v Nitre v dvadsaťročnej retrospektíve a v jej aktuálnom dianí. Etnologické rozpravy, 19, 2012, č. 1-2, s. 10-25.

¹² BEŇUŠKOVÁ, Z.: Soňa Švecová – osobnosť a dielo. UKF 2011, BEŇUŠKOVÁ, Z.: Ester Plicková – osobnosť a dielo, UKF 2011 – dostupné na: <http://www.ketnoffukf.sk/publika269naacute-269innos357.html>; PUTZ, R.: Ema Drábiková–Kahounová: Život a dielo. KEKA, FIF UK 2012, texty sú dostupné na http://stella.uniba.sk/texty/RP_Drabikova.pdf

1

Dejiny slovenskej etnológie v prvých troch desaťročiach 20. storočia

Prvé desaťročie

Stav bádania v ktoromkoľvek sledovanom období je potrebné posudzovať v kontexte vtedajšej spoločensko-politickej situácie a závažných dejinných udalostí, ktoré sa podstatnou mierou podieľali na jeho smerovaní a profilovaní. Slovensko bolo na prahu nového storočia naďalej súčasťou mnohonárodnostného Uhorska. Vrcholila násilná maďarizácia zasahujúca viaceré sféry života vtedajšej spoločnosti a asimilácia nemaďarských etník. Nepriaznivý stav pretrvával aj v presadzovaní národných snáh, či už v kultúrnej oblasti alebo v školstve.¹ Vedecko-vlastivedná a múzejná činnosť sa v tomto období stali akýmsi nástrojom boja proti nepriaznivej situácii, prostriedkom upevňovania národného povedomia Slovákov, obhajovania národnostných práv a pozícií. Začiatok 20. storočia, podobne ako záver predchádzajúceho, bol poznačený kritickou hospodárskou situáciou spojenou s migráciou značnej časti obyvateľov mimo vlasti.

Andrej Kmeť

Na prahu nového storočia pokračovala v činnosti *Muzeálna slovenská spoločnosť* (MSS). Od založenia v roku 1893 na jej čele stál katolícky kňaz **Andrej Kmeť (1841 – 1908)** – vedúca osobnosť vedeckého bádania tohto obdobia. Bol nielen vlastivedným bádateľom, organizátorom slovenského národného hnutia, jeho vodcom, zakladateľom a predsedom MSS, ale i zberateľom, publicistom, ktorý sa výrazne zapísal do dejín nášho vedného odboru. Hoci k predmetu jeho bádania patrili okrem národopisu aj iné oblasti (botanika, archeológia, história, mineralógia...), už v predchádzajúcich desaťročiach publikoval viacero prác z národopisnej problematiky (vianočné piesne, výšivky a čipky, vlastivedné práce z oblasti Hontu). Podstatnú zložku jeho celoživotnej práce však tvorilo organizačné zabezpečovanie, osvetová činnosť, propagovanie, zbieranie prvkov kultúrneho dedičstva národa, následne aj finančné pozdvižnutie ľudových výrobcov – najmä vyšivačiek a čipkárok. Jeho publikované práce sa venujú najmä regiónu Hont, kde prežil značnú časť svojho života. Podieľal sa na budovaní národnej bibliotéky a múzea v Martine, pre ktoré nazbieral množstvo artefaktov.²

MSS je v tomto období jedinou základňou, ktorá plnila funkciu celonárodnej vedeckej a kultúrnej inštitúcie. Stala sa v istom zmysle pokračovateľkou zatvorenej *Maticy slovenskej* a priamo nadviazala na činnosť *Múzea a Bibliotéky Národného domu*, fungujúcich od roku 1890. Jednou z jej priorít bolo zbieranie dokladov minulosti, pamiatok duchovnej a materiálnej kultúry, zachraňovať všetko, čo dokumentovalo identitu národnej minulosti.³ Zastrešovala národne orientovaných vzdelancov z rôznych lokalít po celom Slovensku, kde pôsobili ako duchovní, učitelia, advokáti, lekári a i. Už v počiatocnom období jej pôsobenia

¹ Z celkového počtu 1034 rôznych druhov nadvstavbových škôl (meštianske, učňovské, priemyselné, gymnáziá...) bolo na prelome storočí v celom Uhorsku vyše 94 % maďarských, ani jedna slovenská (Mesároš, J.: Na prahu nového storočia. In: Tibenský, J. a kol.: Slovensko – dejiny. Bratislava 1971, s. 561).

² Na určitý čas obnovený Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti bol v roku 1993 venovaný symbolicky práve osobnosti Andreja Kmeťa. V tomto roku vyšlo prvé obnovené číslo tohto periodika, ktoré bolo zároveň 43. ročníkom.

³ Pozri bližšie KRÁLIKOVÁ, E.: Muzeálno-zberateľské tradície v Turci. In: Z ľudovej kultúry Turca (zost. E. Pančuhová – Z. Mintálová a kol.). Martin 2004, s. 351.

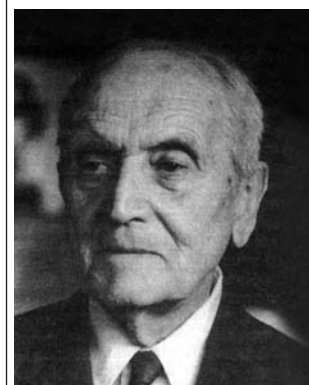
sa konštituoval *Národopisný odbor MSS*.⁴ Jeho referentmi sa stali Jozef Ľudovít Holuby a Pavol Socháč. K ďalším významným predstaviteľom vlastivedného a národopisného bádania tohto obdobia radíme Andreja Halašu, Štefana Mišíka, Karola Antona Medveckého, Adolfa Petra Záturského, Dušana Jurkoviča, Ľudovíta Adolfa Reussa, Jána Petrikovíča, Františka Šujanského a i.

Okrem MSS fungoval na Slovensku aj ženský spolok s celoslovenskou pôsobnosťou *Živena*,⁵ ktorý okrem viacerých ďalších úloh⁶ plnil propagačné a podporné funkcie v oblasti výroby, predaja, zberu a distribúcie výšiviek, čipiek, taktiež aj ich vystavovania a propagácie v rámci rôznych výstav.

Prvé desaťročie nového storočia sa v slovenskej národopisnej vede nieslo v znamení doznievania vplyvu a impulzov z ***Národopisnej výstavy československej*** z roku 1895, ktorá významne poznačila vývin a smerovanie výskumu, zberateľské aktivity, následne publikované príspevky. Počas jej prípravy dochádzalo k nadväzovaniu a posilňovaniu vzájomných vzťahov medzi oboma národmi. Jednotlivé osobnosti medzi sebou intenzívne spolupracovali, udržovali neraz priateľské vzťahy. Výsledkom obojstrannej spolupráce je aj zborník ***Slovensko***, ktorý vyšiel v Čechách v roku 1901. Autorsky sa na ňom spoločne podieľali Česi aj Slováci, z našich bádateľov to boli Andrej Kmeť (prírodné pomery), Milan Lichard (ľudová pieseň), Pavol Socháč (ľudový odev), Jozef Ľudovít Holuby (kalendárne a rodinné obyčaje). Zborník možno pokladať za významnú vlastivedno-národopisnú prácu syntetizujúceho charakteru, na ktorej sa podieľal kolektív prispievateľov a patrí k prvým svojho druhu u nás.

Pri úvodnej charakteristike stavu vedeckého bádania je potrebné konštatovať, že situácia v českom národopise sa vyvíjala v podstatne odlišných, priaznivejších pomeroch a veľmi podnetne vplývala aj na národopisné bádanie na Slovensku. Významným počínom v tomto smere bolo vydávanie odborného periodika ***Český lid*** (od roku 1891). Patrí k najstarším kontinuálne vychádzajúcim časopisom spoločenskovedného zamerania, a to nielen v strednej Európe.⁷ Sústreďoval okolo seba viacerých autorov, mladých vedcov, vytvoril priestor aj pre príspevky slovenských autorov. Pri jeho zrode stáli Lubor Niederle a Čeněk Zíbrt.⁸ V roku 1891 vznikla ***Národopisná spoločnosť československá***, v roku 1896 bolo otvorené ***Národopisné múzeum československé***. Vydávalo ***Národopisný věstník***⁹ – odborný časopis informujúci o činnosti múzea a *Společnosti Národopisného múzea* o tradičnej kultúre vychádzajúci od roku 1906. V Čechách taktiež vychádzali niektoré práce našich bádateľov, ktorí nemohli publikovať na domácej pôde. Viacerí českí autori uverejňujú národopisné materiály z výskumov zo Slovenska (Čeněk Zíbrt, Jiří Bartoš, Jiří Horák, Karel Chotek a i.).

V tomto období dochádzalo k zintenzívneniu aktivít *MSS* spojených s výstavbou novej muzeálnej budovy z iniciatívy osobností združených okolo Andreja Kmeťa (Andrej Halaša, Ján Petrikovíč, Karol Anton Medvecký...). Postavenie novej budovy súviselo nielen s prechodom zbierok *Múzea Národného domu* do majetku *MSS*, ale aj so spomínanou *Národopisnou výstavou československou*, po ktorej sa nahromadilo značné množstvo exponátov. Hoci sa inštalovania prvej stálej expozície v novej budove v roku 1908 jej hlavný iniciátor Andrej Kmeť nedožil, išlo o významný počín v období, ktoré neprialo rozvoju vedy a národných snáh Slovákov v rámci mnohonárodnostného uhorského štátu. Išlo nielen o veľký úspech slovenských vzdelancov a bádateľov, bol to aj stimul pre ďalšie aktivity v oblasti muzeálnej činnosti a národopisného bádania. Usmernenie a inšpirácie na ďalšiu prácu naši bádatelia získavali i vďaka značnému množstvu odborných prác vychádzajúcich

Jiří Horák

⁴ Národopisný odbor mal pododborné pre jazykovedu, hudbu a spev, ľudové zvyky a liečenie, kroje, domácky priemysel, výtvarné umenie, ľudovú architektúru a bývanie.

⁵ Vznikol na podnet Ambra Pietora v roku 1869 podľa vzoru obdobného spolku v Prahe.

⁶ Predovšetkým mala vzdelávať slovenské ženy v ich rodnom jazyku, šíriť osvetu, vydávať za týmto účelom potrebnú literatúru a pod. Okrem toho vydávali aj periodiká – Almanach Živena, Dennica, od roku 1910 aj spolkový časopis Živena.

⁷ Pozri bližšie CHOTEK, K.: Význam L. Niederleho v československém a slovenském národopise. *Slovenský národopis* 3, 1955, č. 4, s. 504–518.

⁸ Detailnejšie k problematike zastúpenia slovenského folklórného materiálu v predmetnom časopise pozri HLŮŠKOVÁ, H.: Folklór zo Slovenska v Zíbrtovom Českom lide. In: *Národopisný věstník*, XIX, 61, Praha, 2002, s. 124–147.

⁹ Společnost Národopisného muzea ním nahradila dovtedy vydávané časopisy a zborníky *Národopisný sborník československý* a *Věstník Národopisného muzea československého*. Zdroj – <http://www.narodopisnaspolecnost.cz/vestnik.php>, zo dňa 10. sept. 2010.

v Čechách. Od roku 1902 začal **Lubor Niederle (1865 – 1944)** postupne vydávať v štyroch dieloch **Slovanské starožitnosti** patriace k najvýznamnejším dielam nielen českej, ale vôbec vtedajšej slovanskej vedy. Vychádzali postupne až do roku 1924. Venujú sa prehistórii a najstaršej histórii Slovanov, riešia otázku pôvodu a etnogenézy slovanských národov, jednotlivých kultúrnych prejavov, či už z materiálnej, sociálnej alebo duchovnej oblasti. Zasluhou pražskej Národopisnej spoločnosti československej vyšlo roku 1903 prvé vydanie Niederleho práce **Národopisná mapa uherských Slovákov**. Zostavil ju na základe uhorskej štatistiky z roku 1900, ako aj viacerých dovtedajších prác, pričom podrobnejšie si v nej všimol okrem slovenských stolíc aj národnostné pomery, vymedzenie hraníc slovenského a rusínskeho etnika na východe Slovenska. Na mape intenzívne spolupracoval so Štefanom Mišíkom a významným slovenským jazykovedcom Samom Czambelom.

Od roku 1908 tak nová budova v tomto smere nahradila aktivity *Národného domu* (1890 – 1907), presťahovali sem všetky dovtedy nazhromažďované predmety a knižné fondy.¹⁰ Jedným z prvých kustódov zbierok MSS bol **Ján Petrikovich (1846 – 1914)** – lekár, botanik, numizmatik, vlastivedný bádateľ, spolupracovník Andreja Halašu a Andreja Kmeťa, autor niekoľkých príspevkov o ľudovom liečiteľstve, staviteľstve (oblasť Turca), správca múzejných zbierok MSS. Od založenia tejto inštitúcie pôsobil ako jej podpredseda.

MSS v tom čase vydáva **Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti** (od r. 1896)¹¹ – predchodca *Zborníka SNM*, a **Časopis muzeálnej slovenskej spoločnosti** (od r. 1898). Zborník patrí k našim najstarším odborovým periodikám a kládol si za cieľ byť nielen vedeckým ale i kultúrno-osvetovým publikačným orgánom, so snahou vzbudiť záujem čo najširších vrstiev obyvateľstva.¹² Národopisné príspevky možno však nájsť aj v *Slovenských pohľadoch*, *Slovensku*, *Národných novinách*, *Národnom hlásniku*, *Slovenskej čítanke*, *Živene*, *Dennici*... a i.

Z metodologického hľadiska v publikačných výstupoch naďalej prevažovala opisnosť, materiálový prístup, dominovalo zaznamenanie aktuálneho stavu jednotlivých sledovaných javov. Treba však podotknúť, že národopisnú prácu naďalej vykonávali laici – nadšenci a zberatelia z radov duchovných, učiteľov, národne orientovaných vzdelancov bez akéhokoľvek patričného odborného vzdelania. Na území Slovenska nefungovali žiadne slovenské školy, ktoré by pripravovali slovenskú inteligenciu a vedeckých pracovníkov v tejto alebo príbuzných vedných oblastiach.¹³ Možnosť študovať národopis na univerzitnom pracovisku bola vytvorená až po vzniku ČSR. Pôsobením v jednotlivých lokalitách však tieto osobnosti mali možnosti denne pozorovať a spoznávať prejavy každodennej kultúry. Detailne poznali miesta svojho pobytu a napriek neraz zlej ekonomickej či spoločenskej situácii, prenasledovaniu zo strany štátnych orgánov, zákazu činnosti, medzi sebou intenzívne spolupracovali, komunikovali, vzájomne konzultovali, neraz tajne, pod pseudonymom, publikovali. Treba ešte dodať, že v ich prípade išlo o komplexné znalosti všetkých zložiek kultúry. Postupne niektorí autori prechádzali od opisnosti k teoretickým úvahám.¹⁴

Z tematického zamerania je pre začiatok 20. storočia charakteristická orientácia na viaceré témy. V posledných dvoch desaťročiach 19. storočia dochádzalo k prekonávaniu prevažujúcej orientácie na slovesnú tvorbu.¹⁵ Záber výskumov sa už v tom období rozšíril o obyčajovú tradíciu, ľudové liečiteľstvo, ale najmä o materiálnu kultúru, pričom tento stav do značnej miery súvisel s procesom prípravy *Národopisnej výstavy československej* (1895) či starších podujatí výstavného charakteru.

K najvýznamnejším spolupracovníkom Andreja Kmeťa patrili **Andrej Halaša (1852 – 1913)**, povoláním advokát, mnohostranne zameraný organizátor, osvetový

Ján Petrikovich

¹⁰ Ako uvádza HORÁK, J.: Národopis československý. Přehledný nástin. In: Československá vlastivěda, Díl 2, Člověk. Praha 1933, s. 417: MSS mala v roku 1897 knižnicu s počtom zväzkov 20 000, rozsiahly archív, počet „starožitníckych a národopisných“ predmetov dosahoval číslo 10 000.

¹¹ Redaktorom sa stal Andrej Sokolík.

¹² Detailnejšie pozri MICHÁLEK, J.: Dejiny etnografie a folkloristiky (postavy, diela, inštitúcie). Bratislava 1990, s. 65.

¹³ Pozri poznámku č. 1.

¹⁴ PODOLÁK, J.: Etnológia na Slovensku v 20. storočí – Etapy jej vývoja. In: Ethnologia actualis Slovaca 3. Etnologické a folkloristické inštitúcie na Slovensku. Trnava 2003, s. 13.

¹⁵ Ako uvádza J. Michálek (c. d., s. 64), už na rozhraní 80. a 90. rokov 19. storočia sa menia náhľady na ľudovú kultúru, ktoré sa prejavovali v prekonávaní jednostrannej orientácie na slovesnú tvorbu a bádanie sa obohacuje o významnú zložku – prejavy materiálnej kultúry.

a kultúrny pracovník, významný zberateľ a autor mnohých príspevkov z oblasti národopisnej problematiky. Okrem zozbierania množstva exponátov pre martinské muzeálne zbierky, významne prispel v oblasti zaznamenávania ľudových piesní (najmä na Liptove, Orave, Spiši, v Turci a i.). Len malá časť týchto zberov vyšla v jednotlivých publikáciách (napr. *Slovenské spevy*),¹⁶ podstatné množstvo materiálu ostalo v rukopisnej podobe, pričom zbieral len texty piesní.¹⁷ Piesne zapisoval a zbieral od svojich prispievateľov už od 70. rokov 19. storočia, pričom v tejto činnosti pokračoval aj v sledovanom období. Práve na začiatku 20. storočia sa jeho zápisy obohacujú o piesne z viacerých lokalít východného Slovenska (Spiš, Šariš). Množstvo ním zaznamenaných textov ho radí k najvýznamnejším zberateľom slovenských ľudových piesní.¹⁸ V prvých rokoch 20. storočia vyšli aj jeho príspevky o porekadlách a prísloviach.

Po smrti Andreja Kmeťa v roku 1908 nastúpil do funkcie predsedu MSS **Štefan Mišík (1843 – 1919)**.¹⁹ Pokračoval v jej smerovaní – v zbere materiálu, publikovaní nových poznatkov či v prednáškovej činnosti. Počas jeho pôsobenia sa výrazne rozrástol aj zbierkový fond spoločnosti.²⁰ Patril medzi významných národopisných bádateľov, počas svojho života sa mu podarilo zhromaždiť množstvo národopisného materiálu aj napriek tomu, že žil v zlých materiálnych pomeroch v izolovanej lokalite Spiša,²¹ vzdialený od martinského centra, bez možnosti intenzívnejších kontaktov s ostatnými vzdelancami. Zaznamenával hlavne piesne, ale aj rozprávky, povesti, nárečové slová a frazeologizmy, miestne názvy, mená a priezviská, ľudové piesne, ľudovú prózu a i. Ešte na sklonku 19. storočia vyšla aj jeho piesňová zbierka,²² v roku 1908 zbierka povestí.²³ Svojou prácou významne prispel k formovaniu slovesnej folkloristiky na Slovensku.²⁴

Folkloristické výskumy zamerané na zber prozaického materiálu na Slovensku v tomto čase realizoval aj slavista a jazykovedec **Samuel Czambel (1856 – 1909)**. I keď na folklórny materiál nazeral cez prizmu dialektológa, jazykovedca a slúžil mu predovšetkým ako doklad variabilnosti a bohatstva slovenských nárečí v kontexte slovanských jazykov, zozbieral, vedecky exaktne pasportizoval a publikoval značný materiál najmä z východného Slovenska v rámci prvej časti zamýšľaného jazykovedného diela (1906). Zapísal prozaické útvary aj z iných oblastí Slovenska (Gemery, Liptov, Novohrad, Hont, Turiec...), pričom jeho záznamy patria v dejinách slovenskej slovesnej folkloristiky k jedným z najstarších súborov autentických prozaických textov.²⁵ Vo viacerých príspevkoch sa vyjadroval aj k problematike nárečí, názvoslovia a „ľudovej reči“.

V prvom desaťročí naďalej systematicky pracoval na zbere a publikovaní národopisného materiálu z oblasti Bošáckej doliny evanjelický farár zo Zemianskeho Podhradia **Jozef Ľudovít Holuby (1836 – 1923)** (textové zápisy piesní,²⁶ parémii, rozprávok,²⁷ taktiež viaceré témy z materiálnej a duchovnej kultúry,²⁸ liečiteľstva,²⁹ povier,

Andrej Halaša

¹⁶ Jeho piesňové zápisy vyšli v samostatných knižných publikáciách – pozri v závere uvádzaný zoznam použitej literatúry – MUNTÁG, E. a kol.: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej*. I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 1. Martin: Matica slovenská, 1990; SEDLÁKOVÁ, V.: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej*. I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 2. Martin, Matica slovenská, 1997.

¹⁷ V. Sedláková uvádza, že jeho zložky v archíve obsahujú viac ako 24 000 zápisov piesní, pričom pracoval so širokým okruhom zapisovateľov, prispievateľov, takmer z celého Slovenska. SEDLÁKOVÁ, V.: A. Halaša. In: *Zborník SNM LXXXVI*, 1992, Etnografia 33. Martin, s. 227–232.

¹⁸ HORÁK, J.: c. d., s. 431.

¹⁹ Predsedom MSS bol v rokoch 1908 – 1919.

²⁰ Pozri bližšie MRUŠKOVIČ, Š. – DARULOVÁ, J. – KOLLÁR, Š.: *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. B. Bystrica 2005, s. 67.

²¹ Viac ako 4 desaťročia pôsobil v Hnilci, o ktorom v roku 1895 vydal samostatnú knižnú publikáciu – venovala sa dejinám obce, fary a spôsobu života ľudu v tejto lokalite.

²² *Piesne ľudu slovenského*. Sošit I. Piesne zo Spiša (1898) – išlo o takmer 4 stovky textov bez nápevov z 12 spišských obcí.

²³ Pozri Výber najvýznamnejších publikácií z rokov 1900 – 1930.

²⁴ Jeho prínosu v dejinách folkloristiky sa detailnejšie venuje H. Hlôšková, ktorá uvádza aj staršie práce o tejto osobnosti. Pozri HLÔŠKOVÁ, H.: *Príspevky k dejinám folkloristiky na Slovensku*. Bratislava 2009, s. 22.

²⁵ ŽEŇUCHOVÁ, K.: Samuel Cambel a jeho zbierky folklórnych naratívov v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku. In: *Etnologické rozpravy* č. 2, 2008, s. 31.

²⁶ Publikoval ich v Českom lide postupne od roku 1898 – 1910, išlo o niekoľko stoviek zápisov. Pozri bližšie bibliografické údaje v publikácii STANO, P. – ŽATKO, R.: *Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1959*. Martin 1989.

²⁷ Jeho zbierku rozprávkového materiálu spracoval v svojom „Súpise“ Jiří Polívka. Pozri v závere uvádzaný zoznam prác.

²⁸ Za všetky uvádzame obširnejší materiál z kalendárnych a rodinných obyčají z oblasti západného Slovenska vo výbere prác v závere tejto kapitoly, napr. Holuby, 1901.

²⁹ Pozri bližšie Holuby, 1922 vo výbere prác v závere tejto kapitoly.

démonológii, zápisky z jeho ciest po Slovensku, ale aj spracovanie archívnych súdnych materiálov dotýkajúcich sa čarodejníctva).³⁰ Patril k najaktívnejším autorom národopisných príspevkov vo viacerých českých a slovenských časopisoch.

Na konci 19. storočia a v prvých desaťročiach 20. storočia prežil svoje najplodnejšie obdobie **Pavol Socháň (1862 – 1941)** – hlavne počas pobytu v Turčianskom Sv. Martine (v r. 1893 – 1912). Popri fotografovaní, ktoré bolo pre neho v tom čase významným zdrojom príjmov (ateliér v Turčianskom Sv. Martine), bol maliarom, aktívnym publicistom,³¹ ale i zberateľom, národopisným bádateľom. Okrem toho, že patril k zakladateľom slovenskej národopisnej fotografie,³² venoval sa výskumu najmä výtvarných a materiálnych prejavov, obyčajových tradícií. Publikoval množstvo článkov a príspevkov z oblasti ľudového odevu, výšiviek, čipiek, keramiky.

K blízkym spolupracovníkom *Andreja Kmeťa* patril aj katolícky kňaz **Karol Anton Medvecký (1875 – 1937)**, spoluzakladateľ MSS a národopisný bádateľ. V roku 1905 vychádza jeho práca *Detva* – prvá národopisná monografia patriaca nepochybne k najvýznamnejším počínom tohto obdobia. V jej úvode prínos tohto diela pozitívne zhodnotil Andrej Kmeť, taktiež však poukázal na potrebu spolupodieľania sa viacerých odborníkov na takomto type publikácií – každý vo svojom odbore, aby sa spracovali im blízke state. Medveckého monografii predchádzali kratšie vlastivedno-národopisné príspevky zamerané na lokality Veľké Pole a Píla (1904), v roku 1910 publikoval etnografickú štúdiu Prochot v *Sborníku MSS*. Zborník v tomto období prinášal viacero podobných opisných prác, „miestopisno-národopisných črt“ ďalších autorov (okrem Karola Antona Medveckého aj napr. Július Botto), viaceré príspevky Pavla Socháňa z materiálnej kultúry a výtvarného umenia, Jána Páričku o zvykoch a obyčajoch v Turci, o ľudovom liečiteľstve (*Ján Petrikovich, Andrej Halaša, Jozef Ľudovít Holuby...*) a i.

V prvom desaťročí realizoval na Slovensku terénne výskumy vo viacerých lokalitách český vedec **Karel Chotek (1881 – 1967)**. V roku 1906 publikoval na pokračovanie v *Národopisnom věstníku československom* národopisnú monografiu hontianskej obce Cerovo, ktorá svojim rozsahom a detailným záberom na jednu lokalitu patrí v tomto smere k priekopníckym.

Z aspektu tematického zamerania sa národopisný výskum v tomto období venoval viacerým oblastiam, ako už bolo vyššie uvedené. Dokladajú to diela autorov analyzovanej periódy, resp. diela, ktoré vyšli už skôr, ale významnou mierou poznačili orientáciu ďalšej zberateľskej a výskumnej práce. Jedným z takýchto autorov je **Adolf Peter Záturecký (1837 – 1904)**. Vydaním svojej zbierky parémii v roku 1897 v Prahe, ktorej predchádzala aj zbierka hádaniek, podnietil záujem ďalších slovenských zberateľov o tieto žánre. Nasledujúce roky *Sborník MSS* a *Časopis MSS, Slovenské pohľady* a iné periodiká uverejnili viaceré príspevky k tejto téme (Jozef Ľudovít Holuby, Pavol Socháň, Ľudmila Podjavorinská, Andrej Halaša, František Búlovský, Ľudovít Vladimír Rizner...). A. P. Záturecký na prelome storočí uverejnil niekoľko príspevkov k paremiologickým žánrom, čerpajúc materiál i od iných autorov, publikoval výzvy na zber a metodické pokyny na ich zapisovanie, taktiež materiály k vinšovníckej tradícii.³³

Prvé roky 20. storočia pokračoval v práci aj Ľudovít Adolf Reuss (1822 – 1905) v oblasti „bájeslovných analýz“. Vyšli v niekoľkých číslach *Sborníka MSS*³⁴ a nadviazali na jeho predchádzajúcu činnosť v oblasti mytológie Slovákov. V tomto období pôsobil aj katolícky kňaz **František Šujanský (1832 – 1907)**. Patril k zberateľom a zapisovateľom, ktorí prostredníctvom záujmu o jazyk a slovesnú kultúru položili základy slovesnej folkloristiky na

Pavol Socháň

Karel Chotek

³⁰ Detailnejšie pozri súpis jeho prác MJARTAN, J.: J. L. Holuby. Národopisné práce. Bratislava 1958.

³¹ I. Pišúťová uvádza, že uverejnil viac ako 500 článkov a štúdií. PIŠŤOVÁ, I.: P. Socháň. In: Zborník SNM LXVI, Etnografia 13, 1972, s. 11–19.

³² KALAVSKÝ, M.: Dejiny slovenskej etnografie I. Osobnosti. UCM Trnava 1999, s. 51.

³³ Presnejšie k titulom a kompletným bibliografickým údajom pozri na viacerých miestach STANO, P. – ŽATKO, R., c. d.

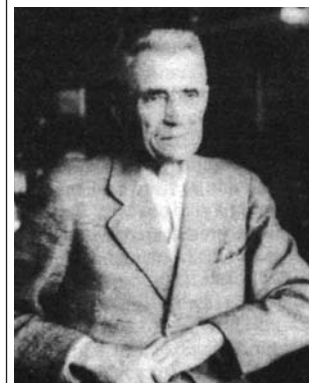
³⁴ Detailnejšie sa im venuje v svojom príspevku PROFANTOVÁ, Z.: K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: K dejinám slovesnej folkloristiky. Bratislava 1996, s. 19–37.

Slovensku.³⁵ Zaoberal sa najmä osobnými a miestnymi menami, podarilo sa mu zhromaždiť značnú zbierku prísloví,³⁶ ktorú poskytol Adolfovi Petrovi Zátúreckému. Jeho pozostalosť obsahuje aj zápisy ľudových rozprávání.

Nadväzujúc na veľký úspech inštalácie ľudovej architektúry na *Národopisnej výstave československej* (1895) pokračoval v presadzovaní tzv. hnutia svojrázu a prvkov ľudovej kultúry a výtvarného umenia v architektúre³⁷ architekt, umelec, ale i národopisný bádateľ **Dušan Jurkovič (1868 – 1947)**. Hnutie svojrázu v značnej miere posilnila práve spomínaná výstava. Naďalej rezonovala v kultúrnom a národnom dianí oboch národov a vyvolala záujem o jedinečné materiálne a výtvarné prejavy, vyhľadávanie prejavov „ľudovosti“, aplikujúc ich do viacerých zložiek života vtedajšej spoločnosti (architektúra, dekoratívny prejav v úžitkovom priemysle, vo výzdobe interiérov, odevných súčiastok...). V tomto duchu na Slovensku vznikli rôzne združenia, spolky, družstvá podporujúce tento smer.³⁸ Táto problematika našla uplatnenie aj v presadzovaní spomínaných prvkov v školskom vzdelávaní mládeže. Dušan Jurkovič sa nezmazateľne zapísal do dejín našej vedy predovšetkým výskumom architektúry, staviteľstva a ľudového umenia. Od roku 1905 začal vydávať fotodokumentačné dielo *Práce lidu našeho* (8 zošitov) k problematike ľudového umenia, architektúry, výzdoby interiérov. Je taktiež autorom samostatnej kapitoly o autochtónnosti slovenskej ľudovej kultúry a ľudového výtvarného umenia so zameraním na ľudový dom a interiér v diele známeho anglického historika a publicistu, obrancu slovenského národa **R. W. Seton-Watsona** *Racial Problems in Hungary* (1908).

Už na konci 19. storočia začal zostavovať bibliografiu slovenského písomníctva slovenský bibliograf **Ľudovít Vladimír Rizner (1849 – 1913)**. Zaradil do nej aj príspevky o ľudovej kultúre, o ktorú sa osobne zaujímal a vyčlenil pre ňu v bibliografii osobitný priestor s niektorými presne vymedzenými tematickými skupinami (keramika, národopis, piesne, povesti, včelárstvo...).³⁹ Okrem toho sa venoval národopisnému výskumu v Bošáckej doline, známa je najmä jeho paremiologická zbierka, ktorú spracoval on sám (Rizner, 1913, 1914) a aj *Adolf Peter Zátúrecký*.⁴⁰

Od roku 1904 na Slovensku realizoval zber piesňového materiálu významný maďarský skladateľ, hudobný vedec **Béla Bartók (1881 – 1945)**.⁴¹ Na našom území (na Gemeri, v Honte, Tekove, v Nitrianskej a Zvolenskej župe) sa mu podarilo zozbierať viac ako 3000 piesní, množstvo textov, pričom ich detailne analyzoval, porovnával s piesňami iných národov. Ako jeden z prvých vedcov sa vyjadroval k slovenským ľudovým piesňam aj z hľadiska hudobno-teoretického. Významným pokrokom v zaznamenávaní spevných a hudobných folklórnych prejavov bolo v tom čase využívanie fonografu. Ako prvý ho na Slovensku začal používať Karol Anton Medvecký (od r. 1901), po ňom aj ďalší bádatelia a zberatelia,⁴² Bélu Bartóka nevynímajúc. Od roku 1880 práve na začiatku 20. storočia pokračovala najväčšia vydavateľská akcia súvisiaca s publikovaním piesňového materiálu. V roku 1907 bol vydaný 17. zošit *Slovenských spevov* – našej najvýznamnejšej a najväčšej zbierky slovenských ľudových piesní. Na prelome 19. a 20. storočia sa o to podstatnou mierou zaslúžili zberatelia ako napr. **Karol Ruppeltdt, Ján Meličko** a i.⁴³

Dušan Jurkovič

Béla Bartók

³⁵ KILIÁNOVÁ, G.: František Šujanský a jeho folkloristická práca. In: Milan Leščák (ed): K dejinám slovenskej folkloristiky. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Nadácia Prebudená pieseň 1996, s. 37.

³⁶ Viaceré údaje uvádzajú číslo 5500 jednotiek, čo pri celkovom počte parémii v Zátúreckého zbierke – cca 13 000 jednotiek, tvorí značnú časť.

³⁷ Práve v tomto období realizoval svoje priekopnícke diela – stavby situované v sedle Moravsko-sliezskych Beskyd (Pustevny na Radhošti) a objekty v Luhačovičiach.

³⁸ Mám na mysli najmä Živenu a „jej“ Lipu, ďalej spolok Izabella, Družstvo pre speňaženie domáceho ľudového priemyslu v Skalici a i., o ktorých sa zmieňujeme neskôr.

³⁹ Pozrie bližšie STANO, P. – ŽATKO, R., c. d., s. 8.

⁴⁰ Pozri Zátúrecký (1900) vo výbere publikácií za kapitolou.

⁴¹ Materiál bol publikovaný vo forme troch obsiahlych piesňových zbierok až po jeho smrti v rokoch 1959, 1970, 2007, pričom editori v tretej časti avizovali vydanie štvrtej aj so spracovanými fonografickými nahrávkami. Keďže materiál nebol publikovaný v sledovanom období prvých troch desaťročí, v záverečnom súpise vybraných prác ho neuvádzame.

⁴² Na Slovensku od konca 19. storočia a počas prvých desaťročí 20. storočia zbierali piesňový materiál aj iní bádatelia, napr. Leoš Janáček, Františka Kyselková, Hynek Bím, František Bartoš, Jevgenija Ligneva a i., pričom niektorí taktiež využívali fonograf.

⁴³ Reedíciu celej akcie postupne zrealizoval Ľubomír Galko v roku 1972 – 1983, pričom nové vydanie zásadne rozšíril a doplnil o dovtedy nepublikovaný materiál. Podobne ako v prípade Bartókových piesňových zbierok, v záverečnom súpise literatúry sledovaného obdobia daný titul neuvádzame, pretože vyšiel neskôr.

Druhé desaťročie

Národy Uhorska do tohto desaťročia vstúpili pod nacionálnym tlakom majoritnej maďarskej spoločnosti. K hľadaniu východísk prispela politická nestabilita v Európe. Už na začiatku prvej svetovej vojny podpísali predstavitelia Čechov a Slovákov v americkom Clevelande spoločný písomný dokument, ktorým preukázali spoločný boj za národné sebaurčenie. V roku 1918 tento dokument nahradila Pittsburská dohoda, ktorou zámorskí zástupcovia Slovákov a Čechov schválili spojenie oboch národov v samostatnom štáte. Obdobie prvej svetovej vojny pribrzdilo zberateľské a vydavateľské aktivity slovenskej inteligencie. Po jej ukončení sa však začali vytvárať inštitucionálne podmienky pre rozvoj vedy, náš vedný odbor nevynímajúc.

Jednotlivé osobnosti naďalej pokračovali vo svojej práci, či už zberateľského, publikačného alebo organizačného charakteru prakticky až do vypuknutia svetovej vojny, ktorá načas pozastavila a oslabilila jednotlivé aktivity. Po roku 1909 odišiel do dôchodku Jozef Ľudovít Holuby do mesta Pezinok, o ktorom uverejnil niekoľko príspevkov obsahujúcich i národopisné údaje.⁴⁴ V roku 1911 vydala *Muzeálna slovenská spoločnosť* ako separát Mišíkove *Slovenské povesti zo spišského Hnilca*. V tom roku bola publikovaná aj rozsiahlejšia monografická práca kolektívu autorov združených okolo **Júliusa Bodnára – Myjava** (1911). Priniesla viacero ucelených, jednotlivými autormi spracovaných tém z danej lokality a predstavuje tak prvé kolektívne vlastivedné dielo monografického charakteru, ktoré obsahuje aj state o duchovnej a hmotnej kultúre a o folklóre. Ďalšia menej známa monografia obce zo Slovenska - *Údaje k etnografii Slovákov v Šágu* (v súč. *Sasinkova*) **v Nitrianskej župe** (Adatok a Nyitramegyei Ság kozség Tóttjainak tárgyi ethnografiájához), ktorú napísal **Benedek Banner**, vyšla v roku 1912 v Békesi.

V roku 1911 pod redakciou Františka Bílého vyšla v Prahe *Slovenská čítanka*⁴⁵ – zborníkové dielo s národopisným obsahom, ktoré pozostávalo z viacerých tematických statí o Slovensku. Z národopisných tém v nej prispeli Karol Anton Medvecký (ľudová výroba), Jozef Ľudovít Holuby (mytológia a povery), Pavol Socháň (majolika, odev, výšivky), Mikuláš Schneider-Trnavský, Alojz Kolísek (ľudová pieseň), Jiří Polívka (rozprávky). Nielen už vyššie spomínaný zborník *Slovensko* z roku 1901, ale aj táto práca je dokladom vzájomnej a pretrvávajúcej spolupráce oboch národov v oblasti vedeckého bádania ešte pred vznikom spoločného štátneho útvaru v roku 1918.

V rokoch 1905 – 1913 **Dušan Jurkovič** pokračoval vo vydávaní obrazového diela *Práce lidu našeho* venovaného ľudovému výtvarnému umeniu, architektúre a staviteľstvu. Slovenský národný život prišiel načas o významnú osobnosť Pavla Socháňa, ktorý sa presťahoval do Prahy, neskôr vycestoval do zámoria, kde pôsobil určitý čas medzi americkými Slovákami. V roku 1911 vyšiel obsirnejší materiál Jána Petrikovicha o ľudovom staviteľstve.⁴⁶

V dôsledku vojnových udalostí prestal po roku 1914 vychádzať **Časopis MSS** aj **Sborník MSS**, svoju činnosť pozastavila aj *Živena* či iné spolky. *Časopis MSS*, čo sa týka obsahovej náplne, pokračoval vo svojej vytyčenej línii. Bol naďalej nielen informačným periodikom, ale vytváral priestor pre kratšie odborné príspevky. Disponoval bohatou škálou údajov z oblasti ľudovej kultúry (prevažovali materiály z duchovnej kultúry a slovesných prejavov), informácií o etnografickom bádani českých, poľských či maďarských autorov. Vojnové udalosti taktiež prekazili zorganizovanie veľkej *Slovanskej výstavy* zameranej na prezentáciu etnických črt jednotlivých slovanských kultúr v oblasti ľudových stavieb a agrárnej kultúry. Výstava bola pod vedením Lubora Niederleho plánovaná na rok 1914, pričom národopisná časť sa mala stať akýmsi strediskom celej výstavy. Na jej príprave

Karol Anton Medvecký

⁴⁴ Pozri bližšie STANO, P. – ŽATKO, R., c. d.

⁴⁵ P. Stano a R. Žatko vo svojej bibliografii uvádzajú nesprávny dátum vydania tohto diela roku 1910 (s. 171).

⁴⁶ Pozri Petrikovich (1911) vo výbere publikácií za kapitolou.

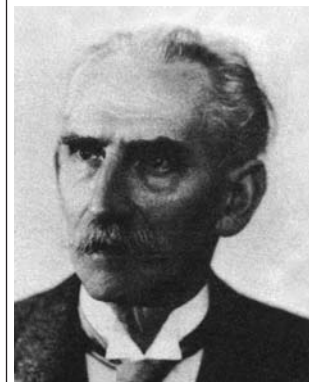
sa podieľali aj Karel Chotek, Václav Tille a i., pričom počítali i so zastúpením slovenského materiálu a spoluprácou slovenských osobností. Ešte v roku 1911 sa konala úspešná výstava slovenského ľudového umenia v Londýne, v roku 1913 výstava slovenských výšiviek, čipiek, keramiky vo Viedni, v prostredí tu žijúcich Slovákov, a to zásluhou skalického **Družstva**⁴⁷ a **Lipy**.⁴⁸ Až do prevratu intenzívne pôsobil v tomto smere spolok **Izabella**, ktorý dovtedy slovenské textilie vystavoval na významných výstavách v Bruseli, Petrohrade, Glasgowe, Londýne, Ríme, Drážďanoch, Berlíne, v USA a i.⁴⁹

Aj v tomto desaťročí slovenskí vedci vo svojej práci nadviazali na publikácie viacerých českých autorov. **Lubor Niederle** pokračoval vo vydávaní **Slovanských starožitností** (až do roku 1924). V rokoch 1911 – 1925 vychádzala postupne jeho ďalšia práca **Život starých Slovanov**, v ktorej podal komplexný obraz duchovnej a materiálnej kultúry Slovanov. Tieto diela na dlhé desaťročia poznamenali vedecké bádanie vo viacerých vedných disciplínach v mnohých krajinách. Okrem nesporného prínosu najmä v oblasti archeológie, histórie a iných vedných odborov, významne napomohli k hlbšiemu spoznávaníu genézy a k interpretácii mnohých etnokultúrnych javov.

V tomto období vyšlo pod Niederleho redakciou rozsiahle dielo *Moravské Slovensko*, ktoré bolo označované aj ako „dielo pomníkové“ (Horák, 1933, s. 422). Vynikalo nielen svojim rozsahom, množstvom spracovaných tém, na ktorých sa podieľali viacerí autori (Lubor Niederle, Karel Chotek, Jan Húsek, Josef Klvaňa... a i.), ale bolo vôbec prvou tak široko koncipovanou publikáciou svojho druhu. Okrem iného, plnilo v dôležitých prelomových dejinných udalostiach významné poslanie prezentácie česko-slovenskej vzájomnosti, národnej a národnobuditeľskej funkcie⁵⁰. Karol Anton Medvecký vydal rozsiahlu životopisnú publikáciu **Andrej Kmeť** (1913), ktorú v roku 1925 rozšíril na monumentálne dvojzväzkové dielo o tejto významnej osobnosti.⁵¹ Na Slovensku pokračovali v zbieraní piesňového materiálu viacerí bádatelia, medzi nimi napr. Béla Bartók (do vzniku ČSR r. 1918), ale i Karol Anton Medvecký.

V tomto období zohrávala nezastupiteľnú úlohu *MSS*. Zabezpečovala kontinuitu nielen národopisného, ale celkovo vedeckého bádania od obdobia po zatvorení *Maticy slovenskej* až do vzniku samostatnej ČSR. Rozvíjala nielen vlastivednú, ale aj zberateľskú, vydavateľskú, muzeálnu, prednáškovú a propagačnú činnosť, orientovanú predovšetkým na zachovanie národnej identity Slovákov, na boj proti etnickej asimilácii. Už pred prvou svetovou vojnou múzeum vytvorené v rámci *MSS* disponovalo veľkou národopisnou zbierkou,⁵² ktorá sa neskôr stala základom fondu *Etnografického múzea SNM* v Martine.⁵³

Druhá polovica tohto desaťročia je poznačená nielen vojnovými udalosťami, ale hlavne povojnovým usporiadaním a novou spoločensko-politickou situáciou – vznikom ČSR na sklonku roku 1918. Tento stav priniesol kvalitatívne novú úroveň rozvoja bádania, výskumu, vzdelávania, ktorá sa markantnejšie začala prejavovať v priebehu dvadsiatich rokov. V činnosti pokračovali jednak staršie inštitúcie, ale vznikli mnohé ďalšie. Naďalej pôsobila *Muzeálna slovenská spoločnosť*, i keď počas vojny a v poprevratovom období prežívala obdobie stagnácie. Predsedom v tomto období bol **František Richard Osvald (1919 – 1926)**.

Lubor Niederle

⁴⁷ Presný názov Družstvo pre spešenie domáceho ľudového priemyslu. Vzniklo v roku 1910 a bola to prvá slovenská inštitúcia, ktorá sa zaoberala ľudovou umeleckou výrobou a predajom jej výrobkov.

⁴⁸ Lipa bola účastinárskou spoločnosťou Živeny.

⁴⁹ Pozri bližšie na <https://sites.google.com/site/fskcifer/vysivky/hollosyova>, tam aj ďalšie informácie a literatúra k danej téme.

⁵⁰ Pozri bližšie HORÁK, c. d., s. 421.

⁵¹ Pozri bližšie dielo MEDVECKÉHO, K. A.: Andrej Kmeť, rímskokatolícky kňaz, slovenský učenec, zakladateľ a prvý predseda Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1841 – 1908 (Bojnice 1913), a jeho ďalšiu publikáciu – MEDVECKÝ (1925), ktorú uvádzame aj v záverečnom výbere najvýznamnejších prác tohto obdobia.

⁵² KRÁLIKOVÁ, c. d., s. 357.

⁵³ Popri ňom pôsobilo na prelome 19. a zač. 20. storočia na území dnešného Slovenska 16 muzeálnych inštitúcií (mestských, štátnych, ale aj súkromných), ktoré vznikali najmä v 80. a 90. rokoch 19. storočia. Pozri bližšie MRUŠKOVIČ – DARULOVÁ – KOLLÁR c. d., s. 50.

Dvadsiate roky

Vytvorením nového štátneho útvaru, spoločného štátu Čechov a Slovákov, sa diametrálne zmenila spoločensko-politická situácia. Slovenský národ sa povzniesol nielen v hospodárskej, ale aj v kultúrno-spoločenskej oblasti, a to i napriek oficiálnej ideológii čechoslovakizmu a koncepcii česko-slovenskej jazykovej únie. Vytvorili sa však podmienky pre slobodné vykonávanie vedeckých a výskumných aktivít plne podporovaných štátnymi dotáciami. Zásadne sa zmenila aj orientácia vedeckej práce – jej prioritným poslaním už nebolo oživovanie národného života, obrana národa, boj za jeho zachovanie a existenciu. Na politickom aj kultúrno-vedeckom poli boli dva paralelné prúdy – čechoslovakistický a autonomistický. V etnológii sa premietli najmä na štátnej báze na pôde Univerzity Komenského a na spolkovej báze v rámci Matice slovenskej. Aj keď ich metodologické prístupy boli odlišné, dokázali vzájomne komunikovať a byť si vzájomne prospešné a systematicky posúvať formovanie vedeckého bádania.

Antonín Václavík

Dvadsiate roky 20. storočia sa do dejín nášho vedného odboru zapísali ako obdobie poznačené významným rastom úrovne národopisného bádania. Zásluhy na tom mali nielen slovenskí bádatelia (Karol Anton Medvecký, Pavol Socháň, Ján Geryk...), no predovšetkým česká veda a jej predstavitelia, ktorí v tomto období prichádzali na Slovensko na dlhodobejšie pobyty spojené s vedeckovýskumnou prácou. Je potrebné zdôrazniť, že v ich prípade išlo o skúsených, uznávaných vedcov, čo bol vynikajúci predpoklad na dosiahnutie podstatných výsledkov v tejto oblasti – **Karel Chotek, Jiří Polívka, Jiří Horák, Karel Plicka, Antonín Václavík, Frank Wollman, Josef Vydra, Vilém Pražák...** Stali sa zamestnancami viacerých kultúrno-spoločenských, vzdelávacích, muzeálnych a iných inštitúcií. Ich zásluhou dostala slovenská národopisná veda nielen vynikajúcich odborníkov, autorov významných, v niektorých prípadoch základných odborných publikácií, monografií, ale aj pedagógov, ktorí vychovali našich prvých vedcov – etnografov a folkloristov.

Ján Geryk

MSS pracovala naďalej, i keď práve v tomto období stagnovala a prekonávala značné zmeny v celkovej organizácii, zameraní práce, spôsobené povojnovým usporiadaním a taktiež obnovením **Matice slovenskej (MS)** v roku 1919. Postupne dochádzalo k presunu a k zlúčeniu knižného fondu MSS s knižnicou *Matice slovenskej*, neskôr archívu, taktiež presunu viacerých kompetencií na MS. Predsedom MSS sa od roku 1926 stal Karol Anton Medvecký (1926 – 1937).⁵⁴ Zaslúžil sa o pozdvihnutie jej činnosti a obnovenie vydávania jej periodík. Po roku 1926 začal opäť vychádzať *Sborník MSS*.⁵⁵ V roku 1921 vyšlo jedno číslo *Časopisu MSS*, jeho periodicita sa obnovuje po roku 1927. V tomto období na Slovensku funguje niekoľko periodík, ktoré poskytovali priestor i pre národopisné práce – *Slovenské pohľady, Slovenská politika, Slovenský hlas, Slovák, Tatranský hlásnik, Prúdy, Národné noviny, Živena*, v Čechách *Národopisný věstník, Český lid...*, postupne pribúdali ďalšie (zborník *Bratislava, Sborník MS*, publikačné možnosti v rámci UK Bratislava a i.).

Matica slovenská po svojom obnovení zastrešovala viacerých národopisných pracovníkov aktivizujúcich sa jednak v oblasti zberu, spracovávania už existujúcich fondov, v publikačných aktivitách. V roku 1920 vznikol v rámci MS samostatný národopisný odbor (predseda Karol Anton Medvecký). Mal sa stať akýmsi centrom organizovanej národopisnej práce, podľa všeobecne formulovaných cieľov správy tejto inštitúcie sa MS mala sústrediť na záchranu kultúrneho dedičstva národa.⁵⁶ Hoci národopisné bádanie malo možnosti rozvíjať sa v nových slobodných podmienkach, bolo naďalej nesystematické a chýbal mu jednotný program. Predmet bádania

⁵⁴ Ďalšími predsedami boli Jozef Škultéty (1938 – 1944) a Štefan Janšák (1946 – 1960). Potom spoločnosť činnosť prerušila, obnovila ju po roku 1993.

⁵⁵ Jeho vydávanie bolo prerušené v roku 1914.

⁵⁶ Pozri bližšie PODOLÁK (2003), c. d., s. 14.

a jeho priority sa čiastočne vyprofilovali až publikovaním **Programu slovenského národopisného súpisu** od **Karla Chotka** (1924),⁵⁷ podľa ktorého sa snažil organizovať národopisný výskum aj Národopisný odbor *MS*.

Prioritou tejto inštitúcie sa stala vedeckovýskumná a publikačná činnosť. Okrem výskumu piesní a slovesného materiálu organizovala aj rozsiahly dialektologický výskum pod vedením jazykovedca **Václava Vážného**, ktorého čiastkové výsledky priebežne prinášali *Sborník MS*⁵⁸ a *Slovenské pohľady*. Matica v tomto období vydala viaceré publikácie, ktoré sa stali základnou národopisnou literatúrou vo viacerých čiastkových témach. Za všetky spomeňme významný súpis literatúry **Ludovíta Vladimíra Riznera** v podobe šiestich knižných publikácií vychádzajúcich v priebehu rokov 1929 – 1934 – **Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca roku 1900**. Bola tak vytvorená významná bibliografická báza, na ktorú nadväzovali v druhej polovici 20. storočia ďalší autori. V roku 1924 vychádza v *Matici slovenskej* súborné dielo Andreja Kmeťa *Sitno a jeho široké okolie*, zostavené **Karolom Antonom Medveckým**. Nachádza sa tu súbor Kmeťových prác z oblasti archeológie, histórie, ale i národopisu a i.

Podstatný podiel na raste úrovne národopisného bádania v tomto období mala i ďalšia inštitúcia – **Univerzita Komenského (UK)** v Bratislave, ktorá vznikla v roku 1919. Vytvorila predpoklady pre vzdelávanie slovenských vedcov na domácej pôde. Prebiehala tu príprava budúcich prvých školených slovenských národopiscov/etnológov a stala sa významným publikačným centrom.⁵⁹ Jedným z prvých odborov na tunajšej filozofickej fakulte bol aj národopis.⁶⁰ V rokoch 1921 – 1931 ho garantoval, pedagogicky a vedecky pripravoval študentov už spomínaný **Karel Chotek** – profesor všeobecného a slovanského národopisu. Prednášal témy z oblasti národopisnej problematiky, v rámci svojho pôsobenia vytvoril *Národopisný seminár* na UK (1921), pri ktorom sa začala budovať knižnica. Okrem viacerých významných národopisných prác o Slovensku má teda jeho osobnosť i ďalší podstatný – pedagogický rozmer.⁶¹ Počas svojho pôsobenia u nás organizoval rozsiahle zbery v súčinnosti s *Maticou slovenskou*.

V roku 1926 bola z iniciatívy akademického senátu univerzity založená **Učená spoločnosť Šafárikova (USS)**. Zameriavala sa na podporu výskumu Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Podiel a priamu účasť na jej založení mali aj **Karel Chotek** – figuroval v prípravnej komisii Univerzity Komenského, ktorá navrhovala prvé stanovky *USS*.⁶² Od roku 1927 spoločnosť vydávala zborník **Bratislava**, kde sa nachádzajú aj národopisné príspevky. K členom spoločnosti patrili významné osobnosti českej a slovenskej národopisnej vedy – okrem už spomínaného Karla Chotka, to boli aj Jiří Horák, Frank Wollman, Antonín Václavík, Drahomíra Stránská, Karol Anton Medvecký a i. V roku 1922 bol zriadený **Slovanský ústav** v Prahe, ktorého hlavným poslaním bolo vedecké bádanie v oblasti slovanských kultúr a národov, teda aj národopisného výskumu. Ústav vydával *Ročenku Slovanského ústavu*, okrem toho mal samostatne pracujúce oddelenie **Sbor pro výskum Slovenska a Podkarpatské Rusi**, vydávajúce zborník *Carpatica*.

Z tematického hľadiska dominovali folkloristické témy. Na Slovensku pôsobilo viacero osobností, folkloristov, medzi ktorých patrili i filológ, slavista, znalec slovanskej prózy – **Jiří Polívka (1858 – 1933)**. Postupne od roku 1923 vydával v *Matici slovenskej* v piatich častiach monumentálne dielo **Súpis slovenských rozprávok** – súpis ľudovej prózy, ktorý je do súčasnosti najrozsiahlejšou a neprekonanou prácou katalogizačného charakteru. Prezентuje rozmanitosť a bohatstvo slovenského prozaického materiálu, svojím zameraním sa zaradil medzi práce podobného charakteru vo vtedajšej Európe a podnes je základným materiálom pri komparatívnom štúdiu. Jiří Polívka významne

Ludovít Vladimír Rizner

Jiří Polívka

⁵⁷ Program vyšiel v rámci publikácie: Pät rokov Matice Slovenskej 1919 – 1923 (zost. Š. Krčméry) v roku 1924.

⁵⁸ Celý názov bol *Sborník MS pre jazykospyt, národopis, dejepis a literárnu históriu*. Prvé čísla (1 a 2) prvého ročníka vyšli za obdobia júl – august v roku 1922.

⁵⁹ V novembri 1922 začal vychádzať počas ôsmich rokov *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. V rokoch 1922 – 1939 fakulta vydávala rôzne vedecké diela v tzv. sérii *Spisov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*.

⁶⁰ V prvom roku existencie boli na Filozofickej fakulte UK vytvorené 4 odbory: slovanská filológia, história, národopis a hudobná veda.

⁶¹ K jeho žiakom patrili napr. Ján Mjartan, Rudolf Bednárík, českí bádatelia Antonín Václavík, Vilém Pražák, Ján Húsek a i.

⁶² Pozri bližšie časopis *Bratislava I*, rok 1927.

prispel k štúdiu a publikovaniu slovenského prozaického folklóru, súčasťou ktorého bol aj materiál zo Slovenska.⁶³

V oblasti slovesnej folkloristiky ďalej významne prispel slavista a folklorista **Jiří Horák (1884 – 1975)**.⁶⁴ Jeho zásluhy nie sú len organizačného a výskumného charakteru, publikoval viacero príspevkov k štúdiu slovenskej ľudovej slovesnosti. Prínosné sú jednak jeho čiastkové štúdie k problematike piesní, balád, ale i reprezentačné výbery slovenského folklóru pre študujúcu mládež (1923, 1928), ktoré obšírnymi poznámkami, komentármi a doslovmi ďaleko prerástli svoje pôvodné určenie.⁶⁵ K dejinám národopisného bádania v Čechách a na Slovensku od stredoveku po medzivojnové obdobie 20. storočia prispel široko koncipovanou staťou v rámci **Československej vlastivedy** (Horák, 1933).

V roku 1923 prišiel na Slovensko ako pracovník MS **Karel Plicka (1894 – 1987)**, kde sa od začiatku svojho pôsobenia zameriaval na zber ľudových piesní. Práve v súvislosti s jeho nástupom sa rozbehol systematickejší zber piesňového materiálu, ktorý už predtým v Prahe od roku 1919 zastrešoval **Ústav pro lidovou píseň v republice Československé** so slovenským odborom, úzko spolupracujúcim pri tejto otázke s *Maticou slovenskou*. Mnohé rukopisné záznamy uložené v MS, napr. aj zbierka Andreja Halašu, obsahovali iba piesňové texty a práve Karel Plicka sa vydal po stopách svojich predchodcov a ich zápisov.⁶⁶ Výsledkom bolo množstvo zozbieraného hlavne piesňového ale aj slovesného materiálu (rozprávky, príslovia, porekadlá a hádanky), ktorý však ešte vo veľkej miere čaká na spracovanie v archívoch a vydanie tlačou. Karel Plicka bol nielen zberateľom, fotografom, ale aj významným filmárom, kameramanom, scenáristom, folkloristom, etnomuzikológom a aktívnym hráčom na husle, organizátorom prvých folklórnych festivalov, pedagógom, dirigentom. V rámci svojho pôsobenia v tejto inštitúcii sa zaslúžil o rozrastanie piesňového a fotografického archívu – vyhotovil niekoľko stoviek fotografií z rôznych oblastí Slovenska. Do dejín filmu a umenia sa nezmazateľne zapísal dielami, ktoré dovtedy na Slovensku nemali obdobu. Nielen ich výpovedná, dokumentárna, ale aj vysoká umelecká úroveň preslávili autora, zároveň i Slovensko v zahraničí. Diela **Za slovenským ľudom (1928)**, **Po horách, po dolách (1929)**, ale najmä **Zem spieva (1933)** zaznamenali obrovskú odozvu, domáce, aj medzinárodné ocenenia. Z viacerých Plickových knižných publikácií spomenieme piesňovú monografiu interpretky slovenských ľudových piesní **Eva Studeničová spieva (1928)** – prvá svojho druhu u nás, pričom neskôr vydal viaceré zbierky piesňového a fotografického materiálu.

V súvislosti s fungovaním univerzitnej platformy došlo k realizácii významných zberateľských akcií študentov zameraných na „slovenskú literatúru tradičnú“. Ich iniciátorom a organizátorom bol český literárny vedec, filológ a folklorista **Frank Wollman (1888 – 1969)** a to v rámci *Slovanského seminára* UK v Bratislave od roku 1927.⁶⁷ Prínosom akcie bolo nielen zhromaždenie obrovského množstva výskumného materiálu, ale aj „vyskolenie“ a metodické usmernenie študentov, budúcich etnografov. Hoci podstatná časť tohto materiálu ostala na dlhé desaťročia v archívnej podobe a začala postupne vychádzať až od konca 20. storočia,⁶⁸ Wollman na pokračovanie publikoval obšírny materiál z oblasti „vampirických“ predstáv a povier.⁶⁹

Ďalším českým bádateľom, ktorý sa zaslúžil o rozvoj národopisného bádania po roku 1918, je **Antonín Václavík (1891 – 1959)**. Okrem národopisného výskumu bol aktívny aj v muzeálnej činnosti (práca na národopisnej expozícii v múzeu SNM). Na Slovensku zrealizoval rozsiahle zbery etnografického materiálu zamerané najmä na výtvarné umenie. Do dejín slovenskej etnológie sa však nezmazateľne zapísal ako autor rozsiahlej a významnej

Karel Plicka

Frank Wollman

⁶³ Podrobnejšie pozri kompletnú bibliografiu diel Jiřího Polívku od V. Gašparíkovej, ktorá vyšla aj ako súčasť publikácie o tejto osobnosti (Hlôšková – Zelenková (eds.), 2008).

⁶⁴ Pozri bližšie Hlôšková, H. – Zelenková A. – Popišil, I. (eds.): Slavista Jiří Horák v kontexte literatúry a folklóru. Brno 2012.

⁶⁵ MICHÁLEK (1990), c. d., s. 34.

⁶⁶ Karel Plicka vychádzal najmä zo zápisov Andreja Halašu, ktorého texty dopĺňal melódiami, stretával dokonca viacerých tých istých spevákov.

⁶⁷ Pozri bližšie HLÔŠKOVÁ – ZELENKOVÁ (eds.), (2006), c. d. Viaceré pramene uvádzajú začiatok tejto zberateľskej akcie od roku 1928, ale Sborník Matice Slovenskej z roku 1927 uvádza, že už pred prázdninami roku 1927 Frank Wollman poveril niekoľko členov svojho seminára zbieraním „slovenskej literatúry tradičnej“.

⁶⁸ Pozri bližšie Slovenské ľudové rozprávky I. – III. Bratislava VEDA 1993, 2001, 2004, V. Gašparíková (eds.).

⁶⁹ Wollman (1921 – 1928).

medzivojnovnej monografie obce Chorvátsky Grob **Podunajská dedina v Československu (1925)**, či podobne zameranej, viac než tisícstranovej práce z pohraničnej moravskej oblasti **Luhačovské Zálesí (1930)**.

Rozsiahlejšie monografie tohto obdobia vyšli aj v časopisoch a zborníkoch, napr. od **Antona Hreblaya** o Brezne,⁷⁰ **Jána Mjartana** o rodnej hornonitrianskej obci Sebedražie,⁷¹ **Drahomíry Stránskej**⁷² o Dolnej Porube a i. **Ján Mjartan (1902 – 1996)**, jeden z našich prvých vyškolených národopiscov, práve v dvadsiatych rokoch publikoval svoje prvé príspevky, i keď ako vedec začal pôsobiť až v štyridsiatych rokoch, na dlhé desaťročia sa stal nepochybne najvýznamnejšou vedeckou osobnosťou etnologickej vedy 20. storočia.

K autorom monograficky zameranej práce, ktorá predstavuje národopisné aspekty jednej lokality, radíme aj ďalšieho českého bádateľa **Jána Húseka (1884 – 1973)**. Jeho **Národopisnému náčrtu obce Gajary** (1930) predchádzali viaceré významné publikácie. Okrem metodologických otázok národopisného bádania a jeho organizácie sa venoval najmä špecifickým znakom a etnodiferenčnými osobitostiam jednotlivých spoločností. Na ich základe sa pokúšal definovať hranice medzi jednotlivými etnikami, čo dokumentuje rozsiahla monografická práca **Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy** (1925). V skúmaní tejto problematiky pokračoval aj v ďalšom desaťročí.

Po pri českých osobnostiach sa na národopisnom dianí podieľali naďalej viacerí naši bádatelia. Po roku 1919 sa na Slovensko vrátil **Pavol Socháň**. Pracoval vo viacerých periodikách ako redaktor, neskôr aj v rozhlase. Naďalej publikoval množstvo príspevkov o tradičnom odevu, výšivkách, kalendárnych,⁷³ cirkevných, pracovných obyčajoch, taktiež svoju poslednú významnú knižnú publikáciu **Starobylé zvyky slovenských roľníkov pri poľnej práci** (1930). V dvadsiatych rokoch sa intenzívnejšie venoval otázkam ľudovomeleckej výroby, priemyslu, či ideám založenia umeleckého školstva, ktoré by sa venovalo využívaniu prvkov tradičného výtvarného umenia v pedagogickej praxi.

Viacero prác k pracovným a poľnohospodárskym obyčajom uverejňovala v *Národopisnom věstníku* v tom čase aj česká etnografka **Drahomíra Stránská (1899 – 1964)**, ktorá sa venovala aj textíliám a ľudovej architektúre. **Josef Vydra (1884 – 1959)** – ďalší český bádateľ pôsobiaci na Slovensku, pôsobil ako profesor výtvarnej výchovy a školský inšpektor. Realizoval výskumy v oblasti ľudového umenia a umeleckej výroby, dlhé roky bol pedagógom v umeleckom školstve.⁷⁴ Venoval sa najmä ľudovému staviteľstvu, keramike, textilnej výrobe.⁷⁵

V zbere a vydávaní materiálov piesňového folklóru pokračoval aj **Karol Anton Medvecký** monografickou prácou o slovenských ľudových baladách (*Medvecký*, 1923), ktorej predchádzali kratšie príspevky o tomto žánri. V roku 1926 vychádza posledný – 18. zôšit **Slovenských spevov**, čím sa zavŕšila niekoľko desaťročí trvajúca vydavateľská akcia. Priniesla viac ako 2000 piesní a s týmto počtom patrí podnes k najvýznamnejším svojho druhu u nás. Pri sumarizácii výsledkov národopisného bádania je potrebné zmieniť sa aj o nahrávacej akcii organizovanej v roku 1929 Českou akadémiou vied a umení v Prahe v spolupráci s francúzskou firmou Pathé. Bola zameraná, okrem iného, i na zvukový záznam nárečí, ľudovej hudby a piesní. Na akcii sa zúčastnili interpreti z viacerých lokalít vtedajšieho Československa, za slovenskú stranu sa organizačne na celej akcii podieľal Karel Plicka, pričom až nedávno došlo k publikovaniu týchto unikátnych záznamov.⁷⁶

K významným súborným dielam o Slovensku z tohto obdobia patrí **Slovenská čítanka (1925)**. Hoci charakterom nadväzuje na svoju predchodkyňu z roku 1911, v tomto prípade išlo o nové, prepracované vydanie. Na súbore rozličných článkov o Slovensku sa

Drahomíra Stránská

Josef Vydra

⁷⁰ Práca najskôr vychádzala v Sborníku MS, v roku 1928 vyšla aj v knižnej podobe. Pozri Sborník MS roč. IV, 1926, zošit 1 – 2, zošit 3 – 4.

⁷¹ Pozri MJARTAN (1924) vo výbere prác v závere tejto kapitoly.

⁷² Pozri STRÁNSKÁ (1927) vo výbere prác v závere tejto kapitoly.

⁷³ Pozri napr. knižnú publikáciu Svätajánske ohne na Slovensku. Bratislava 1924.

⁷⁴ V Bratislave založil a bol prvým riaditeľom školy, ktorá dnes nesie meno Škola úžitkového výtvarníctva Josefa Vydra v Bratislave, a je najstaršou výtvarnou umeleckou školou na Slovensku. Pôsobiť začala v školskom roku 1928/29.

⁷⁵ Pozri VYDRA (1925, 1927) vo výbere prác v závere tejto kapitoly.

⁷⁶ Pozri bližšie KRATOCHVÍL, M.: Lidová hudba v Československu (1929 – 1937). Nejstarší zvukové záznamy lidové hudby II. Nahrávky Fonografické komise České akademie vied a umění. Praha 2009.

z národopisnej oblasti podieľali napr. Josef Vydra, Pavol Socháň, Renáta Tyršová, Jiří Polívka, Jiří Horák a i.

Predstavenie problematiky národopisného diania by nebolo komplexné bez spomenutia základných faktov z oblasti múzejnej činnosti, ktorá zaznamenala rozmach práve v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Okrem pôsobenia MSS a jej spolkového múzea v Martine (od roku 1926 začalo používať názov **Slovenské národné múzeum**), po roku 1918 vstúpili do národopisného bádania viaceré múzejné inštitúcie – **Zemědělské múzeum v Bratislave** (pobočka *Československého Zemědělského múzea* – ústavu pre štúdium a povznesenie vidieka v Prahe), ku ktorému sa v roku 1927 pričlenilo *Lesnícke múzeum v Bratislave*. Pre Zemědělské múzeum bola v roku 1924 – 1928 v Bratislave postavená účelová múzejná budova (dnešné sídlo SNM). V roku 1924 vzniklo **Slovenské vlastivedné múzeum** ako spolkové zariadenie Spoločnosti Slovenského vlastivedného múzea. Múzeum sídlilo od roku 1927 v budove Zemědělského múzea. Ako externý národopisný referent v ňom pôsobil **Vilém Pražák (1889 – 1978)**, český etnológ, ktorý v sledovanom období publikoval viaceré príspevky k problematike ľudovej výšivky a ornamentu (Pražák, 1927, 1928). Tieto tri inštitúcie sa neskôr rôznymi organizačnými zmenami stali základom vzniku našej dnešnej centrálnej inštitúcie *Slovenského národného múzea*.⁷⁷

Od čias pôsobenia *Dušana Jurkoviča*, taktiež v sledovanom období, sa objavovala myšlienka budovania múzejných expozícií v prírode, ktorej sa venovali okrem Dušana Jurkoviča aj Karel Chotek, Josef Vydra, neskôr **Ján Geryk (1892 – 1978)** – pedagóg, priekopník slovenského múzejníctva. V oblasti národopisného bádania začal pôsobiť už v dvadsiatych rokoch – publikoval piesňové zbierky z Púchovskej doliny.⁷⁸ Od roku 1927 viac než 30 rokov pracoval ako správca v *Slovenskom národnom múzeu v Martine* a vďaka svojim organizačným schopnostiam sa pričínili o mimoriadny a všestranný rozvoj tejto inštitúcie. Výrazne sa podieľal na postavení novej budovy v rokoch 1928 – 1932⁷⁹ a zaslúžil sa o sprístupnenie celonárodných expozícií v nej. Pôsobil ako redaktor *Časopisu MSS*, ďalej vo funkcii tajomníka *Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Publikoval viaceré práce z oblasti pastierstva, poľnohospodárstva, múzejnej činnosti, podieľal sa na založení *Zväzu slovenských múzeí*.

Stručná sumarizácia uvádzaných údajov o dvadsiatych rokoch v našej vede jednoznačne poukazuje na skutočnosť, že dominantným zameraním bádania v tomto období boli najmä folkloristické výskumy. Okrem nich sa jednotliví autori venovali výtvarným a materiálnym prejavom, ale i monografickému výskumu vybraných lokalít. Bádania sa oproti predchádzajúcim obdobiam zameriavali na užšie špecifikované témy, ktoré sú detailnejšie analyzované, pričom využívajú aj komparatívne štúdium materiálu v kontexte etnografického bádania a využívania vedeckých poznatkov okolitých krajín. Záberom svojich terénnych výskumov sa pohybovali vo viacerých regiónoch a lokalitách, pričom pri zbere dát sa čoraz intenzívnejšie využívala dotazníková metóda a centrálné riadené výskumy zabezpečované rôznymi inštitúciami.

Záverom však treba zdôrazniť, že v medzivojnovom období došlo k rozmachu vedeckej práce viacerých vedných odborov. Vytvorili sa kvalitatívne úplne nové podmienky pre vedeckú, vydavateľskú, výskumnú činnosť. K pozdvihnutiu úrovne bádania v našom vednom odbore prispeli jednak slovenskí (Karol Anton Medvecký, Pavol Socháň, Jozef Ľudovít Holuby, Ján Mjartan, Ján Geryk...), ale najmä viacerí českí bádatelia (Karel Chotek, Karel Plicka, Jiří Horák, Josef Vydra, Antonín Václavík, Frank Wollman, Drahomíra Stránská, Vilém Pražák...), ktorí prišli na Slovensko na dlhodobjšie pracovné pobyty. Ich aktívne pôsobenie bolo záslužné nielen v zberateľskej, vydavateľskej, publikačnej činnosti, v organizovaní vedeckého života, ale najmä vo výchove novej slovenskej generácie národopiscov. Vzostup úrovne národopisného bádania v priebehu dvadsiatych rokov 20. storočia a nasledujúceho desaťročia z hľadiska personálneho a inštitucionálneho zabezpečenia je nesporný. Vytvorili sa predpoklady pre systematickú bádateľskú činnosť zastrešenú viacerými inštitúciami a osobnosťami.

Vilém Pražák

⁷⁷ K detailnejšiemu vývinu muzeálnych inštitúcií pozri bližšie MRUŠKOVIČ – DARULOVÁ – KOLLÁR, c. d.

⁷⁸ Pozri GERYK (1922, 1926) vo výbere prác v závere tejto kapitoly.

⁷⁹ Budova bola postavená zásluhou zbierky, ktorá prebiehala od roku 1928. Verejnosti ju sprístupnili v roku 1933 a sídli v nej Etnografické múzeum SNM.

Výber najvýznamnejších publikácií z rokov 1900 – 1930

- BANNER, B.: Údaje k etnografii Slovákov v Šágu v Nitrianskej župe (Adatok a Nyitra megyei Ság kozség Tótjainak tárgyi ethnografiájához). Békes 1912.
- Slovenská čítanka. Ed. F. Bílý: Praha 1911.
- BODNÁR, J. (zost.): Myjava. Myjava 1911.
- CZAMBEL, S.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských národov. I. oddelenie. Osnovy a iný materiál rečový (1. čiastka: Východoslovenské nárečia). Turčiansky Sv. Martin 1908.
- GERYK, J.: Slovenské ľudové piesne z Púchovskej doliny 1 – 2. Bratislava 1922, 1926.
- HREBLAY, A.: Brezno a jeho okolie (so zvláštnym zreteľom na národné obyčaje). Turčiansky Sv. Martin 1928.
- HORÁK, J.: Výber slovenskej poézie ľudovej I. Piesne epické. Turčiansky Sv. Martin 1923.
- HORÁK, J.: Výber slovenskej poézie ľudovej II. Piesne lyrické. Turčiansky Sv. Martin 1928.
- HOLUBY, J. L.: Ze zvyků a obyčejů na Uherském Slovensku. In: Slovensko (zb.). Praha 1901, s. 86–105.
- HOLUBY, J. L.: Rastlinné domáce lieky a povery slovenské. Národopisný věstník československý 15, 1922, s. 68–96.
- HÚSEK, J.: Národopisná hranice mezi Slováky a Karpatorusy. Bratislava 1925.
- HÚSEK, J.: Gajary u Malaciek (náčrt národopisný). In: Sborník kultúrnej práce. Diel 1. Bratislava 1930, s. 43–72.
- CHOTEK, K.: Cerovo. Národopisná studie. In: Národopisný věstník československý 1, 1906, s. 65–73, s. 97–102, s. 129–135, s. 161–167, s. 200–209, s. 225–234, s. 273–281.
- CHOTEK, K.: Program slovenského národopisného súpisu. In: Päť rokov Matice Slovenskej 1919 – 1923 (zost. Š. Krčméry). Turčiansky Sv. Martin 1924.
- JURKOVIČ, D.: Práce lidu našeho. Lidové stavby, zařízení a výzdoba obydlí. Drobné práce. Viedeň 1905 – 1913.
- JURKOVIČ, D.: Slovak Popular Art. In: R. W. Seton-Watson: Racial Problems in Hungary. London 1908, s. 352–361.
- KABELÍK, J. (zost.): Slovenská čítanka. Praha 1925.
- KMEŤ, A.: Sitno a jeho široké okolie. Štúdie archeologickej, historickej, národopisnej, botanickej a turistickej (zost. K. A. Medvecký). Bojnice, 2. vyd., 1924.
- MEDVECKÝ, K. A.: Veľké Pole a Píla. Miestopisná a národopisná črta. In: Sborník MSS, roč. 9, 1904, s. 3–22.
- MEDVECKÝ, K. A.: Detva. Monografia. Ružomberok 1905.
- MEDVECKÝ, K. A.: Prochot. Miestopisná črta. In: Sborník MSS, roč. 15, 1910, s. 110–126.
- MEDVECKÝ, K. A.: Sto slovenských ľudových balád. Bratislava 1923.
- MEDVECKÝ, K. A.: Život Andreja Kmeťa. Bojnice 1925.
- MIŠÍK, Š.: Piesne ľudu slovenského. Sošit I. Piesne zo Spiša (1898).
- MIŠÍK, Š.: Slovenské povesti I. Zo Spišského Hnilca. Ružomberok 1908.
- MIŠÍK, Š.: Slovenské povesti zo Spišského Hnilca. Turčiansky Sv. Martin 1913.
- MJARTAN, J.: Sebedražie. Národopisná monografia. In: Sborník Matice slovenskej 2, 1924, s. 17–39, s. 145–179.
- NIEDERLE, L. (zost.): Slovensko. Sborník statí věnovaných kraji a lidu slovenskému. Praha 1901.
- NIEDERLE, L.: Národopisná mapa uherských Slováku na základě sčítání lidu z roku 1900. Praha 1903.
- NIEDERLE, L.: Slovanské starožitnosti (I – IV). Praha 1902 – 1924.
- NIEDERLE, L.: Život starých Slovanov (I – III). Praha 1911 – 1925.
- NIEDERLE, L. (zost.): Moravské Slovensko I., II. Praha 1918, 1922.
- PETRIKOVICH, J.: Prostonárodní stavby slovenského ľudu v Turci. In: Sborník MSS 16, 1911, s. 38–48, s. 98–115.

- PLICKA, K.: Eva Studeničová spieva. Martin 1928.
- POLÍVKA, J.: Súpis slovenských rozprávok (I – V). Turčiansky Sv. Martin 1923 – 1931.
- PRAŽÁK, V.: Príspevky k studiu slovenských ľudových výšivek I. In: Bratislava I, 1927, s. 453–482.
- PRAŽÁK, V.: Príspevky k studiu slovenských ľudových výšivek II. In: Bratislava II, 1928, s. 721–752.
- RIZNER, Ľ. V.: Bibliografia písomníctva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do r. 1900. Zv. I – VI. Turčiansky Sv. Martin 1929 – 1934.
- RIZNER, Ľ. V.: Bošácke porekadlá, príslovia a úslovia. Za veľa rokov sbieral a usporiadal. In: Sborník MSS 18, 1913, s. 97–115, roč. 19, 1914, s. 18–34.
- SOCHÁŇ, P.: Kroje a svadba v Lopašove na Slovensku v Nitrianskej stolici. In: Národopisný věstník československý, 11, 1905, s. 1–21.
- SOCHÁŇ, P.: Slovenská majolika. Kroje lidu slovenského. Slovenské vyšívání lidové. Domový průmysl pro spotřebu krojovou. Zvláštní otisk ze „Slovenské čítanky“. Praha 1911.
- SOCHÁŇ, P.: Slovenské ľudové umenie výtvarné. In: Slovenská vlastiveda 1, 1921–1922, s. 193–203, s. 262–264, s. 289–294.
- SOCHÁŇ, P.: Slovenské ornamenti. In: Slovenská mládež 2, 1918, s. 279–286, s. 397–402, s. 540–543.
- SOCHÁŇ, P.: Svätójánske ohne na Slovensku. Bratislava 1924.
- SOCHÁŇ, P.: Starobylé zvyky slovenských roľníkov pri poľnej práci. Bratislava 1930.
- STRÁNSKÁ, D.: Dolná Poruba. Príspevky k národopisnej monografii slovenskej vsi. In: Sborník MS 5, 1927, zošit 1–2, s. 12–65.
- VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava 1925.
- VÁCLAVÍK, A.: Luhačovské Zálesí: Príspevky k národopisnej hranici Valaška, Slovenska a Hané. Luhačovice, Musejní společnost 1930.
- VYDRA, J.: Lidové stavitelství na Slovensku. Praha 1925.
- VYDRA, J.: Dějiny lidové keramiky v Stupavě. Praha 1927.
- WOLLMAN, F.: Vampyrické pověsti v oblasti středoevropské. In: Národopisný věstník československý XIV, 1921, s. 1–16, XV, 1922, s. 1–48, XVI, 1923, s. 80–106, s. 133–149, XVIII, 1928, s. 133–161.
- ZÁTURECKÝ, A. P.: Príslovia, porekadlá a úslovia. In: Sborník MSS 5, 1900, s. 162–178.

Otázky

1. Uvedte názov spoločnosti, ktorá v prvých desaťročiach 20. storočia zastrešovala muzeálnu, zberateľskú a vedecko-bádateľskú činnosť na Slovensku.
2. Kto bol vedúcou osobnosťou tohto obdobia v oblasti vedeckého a národopisného bádania?
3. Vymenujte české osobnosti, ktoré počas 1. ČSR pôsobili na Slovensku a výraznou mierou sa podieľali na vedeckej práci v našom vednom odbore.
4. Uvedte názvy a autorov prvých lokálnych národopisných monografií v sledovaných obdobiach.
5. Charakterizujte výskum v oblasti folkloristiky v sledovaných obdobiach (autori, diela, akcie, ich význam pre vývin slovenskej folkloristiky).
6. V stručnosti predstavte genézu vývinu a etablovania muzeálnych inštitúcií v medzivojnovom období.
7. Ktoré osobnosti sa výraznou mierou podieľali na tomto procese?
8. Uvedte odborníkov zaoberajúcich sa výskumom piesňového materiálu na Slovensku v prvých troch dekádach 20. storočia.
9. Vymenujte spolky z tohto obdobia zaoberajúce sa výrobou, distribúciou a propagáciou ľudového textilného umenia.

2

Dejiny slovenskej etnológie v 30. a 40. rokoch 20. storočia

Tridsiate roky

Vstup do tridsiatych rokov 20. storočia poznačila hospodárska kríza. Štátne inštitúcie, ktoré sa úspešne rozvinuli po vzniku ČSR, mali prevažne sídla v Prahe a na Slovensku len pobočky. O rozvoj vedy a výskumu na Slovensku sa zaslúžili českí profesori pôsobiaci na Univerzite Komenského v Bratislave, ktorí vychovali prvú generáciu slovenských spoločenských vedcov. Štruktúra vedeckej komunity podporovala šírenie čechoslovakistických ideí. Prinášala však aj nové myšlienkové prúdy zo zahraničnej vedy. Na rozvoji vlastivedných disciplín na Slovensku sa aj naďalej podieľali nadšenci, funkcionári a zberatelia, ktorí stáli na čele Matice slovenskej a Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Veľmocenské záujmy Nemeckej ríše v strednej Európe spôsobili zánik Československa. Na jeho troskách vznikol Protektorát Čechy a Morava a Slovenský štát. Väčšina českých profesorov sa vrátila do Čiech. Činnosť československých i niektorých slovenských vedeckých inštitúcií bola prerušená.

Začiatkom 30. rokov sa viedla diskusia, kde lokalizovať hlavné národopisné múzeum Slovenska: do Martina, kde bolo viac zbierok a tradícia múzejníctva, alebo do Bratislavy, kde mohlo múzeum úzko spolupracovať s univerzitnou vedeckovýskumnou základňou. Rozhodnutie padlo v prospech Martina, kde sa na budovaní novej podoby **Slovenského národného múzea** už intenzívne pracovalo.

Od roku 1927 pôsobil vo funkcii tajomníka *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* a neskôr správcu *Slovenského národného múzea* **Ján Geryk**, ktorý bol priekopníkom múzejníctva na Slovensku a vyše tridsať rokov viedol vrcholnú slovenskú múzejnú inštitúciu. Počas jeho vedenia v rokoch 1928–1932 postavili druhú účelovú budovu SNM aj vďaka peňažnej zbierke celého národa. Slovenské národné múzeum v Martine sa zaradilo medzi najmodernejšie a najväčšie európske múzeá tých čias. V rokoch 1933–1938 boli verejnosti sprístupnené prvé expozície. Zjednocujúcim prvkom vlastivedných expozícií bol vlastivedný charakter s dominantou národopisných zbierok. Tieto dostali aj najväčšiu výstavnú plochu. Čerpali z existujúceho zbierkového fondu obohateného o kolekcie získané vďaka rozsiahlej zberateľskej činnosti počas 30. rokov 20. storočia. Keď ich slávnostne v roku 1938 sprístupnili, vydaný bol aj podrobný *Sprievodca*.¹ „Tvorcovia expozícií sa nebáli realistického pohľadu tam, kde si to dokumentácia príslušného javu vyžadovala (figuríny krojovej expozície s tvármi modelovanými podľa skutočných ľudských tvárí, dokonalé kópie hrnčiarskych dielní, modely pltníctva, verné modely hradov ap.) Návštevníka sa snažili doslovne vtiahnuť do deja expozície veľkoplošným obrazovým pozadím (napr. plátina Martina Benku realisticky stvárňujúce prácu drevorubačov, pltníkov), ako aj rekonštrukciami tradičných remeselných techník (farbenie plátina a pod.) ...nebáli sa umiestniť do rozsiahlych Harmincových² siení rekonštrukcie domov, vrátane ich vnútorného vybavenia z Čataja a Čičmian.“³

¹ Podrobnejšie pozri KRÁLIKOVÁ, E.: Z dejín expozícií Slovenského národného múzea v Martine. *Etnologické rozpravy*, 10, 2003, č. 1, s. 9–22, s. 18.

² Autorom budovy SNM bol architekt M. Harminc.

³ KRÁLIKOVÁ, E.: c. d., s. 19.

Už vtedy sa pripravovalo zriadenie múzea ľudovej architektúry v prírode. Návrh v roku 1930 pripravil K. Chotek. Podľa neho sa uvažovalo nielen o zastúpení všetkých regiónov Slovenska, ale aj o obydliach Slovákov žijúcich v zahraničí. Múzeum v Martine malo byť vybudované v lokalite Opleto, projektantom a vedúcim výstavby mal byť architekt D. Jurkovič, ktorý s touto myšlienkou prišiel už v roku 1905.⁴ Neskôr spolu s Jánom Gerykom vypracovali návrh, ktorý v roku 1938 predložili Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Slovenské národné múzeum dokonca pre budúce múzeum v prírode zakúpilo aj pozemok. Valné zhromaždenie MSS tieto plány schválilo, ale vzhľadom na finančné potreby pri dokončovaní budovy SNM a expozícií sa realizácia múzea v prírode oddialila.

Tiež Slovenské vlastivedné múzeum v Bratislave sa zameriavalo na zber národopisného materiálu. Fungoval tu samostatný národopisný odbor kde pracovali J. Húsek, P. Socháň. Na národopisných zbierkach v Bratislave má však najväčšiu zásluhu **A. Václavík**, a to tak v ich získavaní, ako aj v inštalovaní. Pri akvizičnej činnosti iniciatívne a systematicky predmety vyhľadával a tak získaval nový hodnotný materiál.

Po smrti A. Medveckého roku 1938 bol za predsedu **Národopisného odboru Matice slovenskej** zvolený **Ján Mjartan**. Bol prvý etnografom s univerzitným vzdelaním, ktorý prevzal zodpovednosť za tento úsek vedeckej činnosti v MS.⁵ „Pod jeho vplyvom dostáva dovedy individuálnymi záujmami motivovaný, metodicky nejednotný zber údajov o živote ľudu pevné kontúry. Začalo sa so systematickým výskumom pomocou dotazníkov.“⁶

Na zberateľskej práci pre SNM v Martine sa zúčastňovali najmä J. Geryk, A. Václavík, A. Polonec, R. Bednárík a i. Výsledky publikovali v Časopise a Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti. **Andrej Polonec (1906 – 1984)** od roku 1931 externe spolupracoval so SNM, 1939 – 1944 bol kustódom národopisných zbierok.⁷ Roku 1939 spracoval výzvu *Zachraňujme starožitnosti národného svojrázu*.

Tridsiate roky znamenali v Matici slovenskej aj pokračovanie zberateľsko-výskumnej a fotograficko-filmovej práce **Karla Plicku**. V roku 1933 vznikol jeho najznámejší film *Zem spieva*, na bienále v Benátkach odmenený Zlatým pohárom mesta. Film je zaradený do zlatého fondu svetovej kinematografickej tvorby. Počas pobytu v USA v rokoch 1935 – 1936 K. Plicka nakrútil filmovú reportáž z tejto cesty – *Za Slováckmi od New Yorku po Mississippi*.

V Matici slovenskej K. Plicka založil archív dokumentárnej fotografie. Časom sa začal viac sústreďovať na fotografovanie. I keď fotografie boli aranžované, majú pre nás mimoriadnu hodnotu. V roku 1937 vydal v Matici slovenskej prvú slovenskú fotografickú reprezentačnú publikáciu *Slovensko*. Nemenej záslužná bola aj jeho zberateľsko-výskumná činnosť. Jej výsledkom je 44 000 textov a 25 000 melódii piesní uložených v archíve Matice slovenskej.⁸

Rozpad Československa a hrozba 2. svetovej vojny neposkytovali žičlivé podmienky pre rozvoj vedy. K. Plicka pri odchode zo Slovenska odniesol so sebou do Čiech aj matičný fotografický archív a fotografické a filmovacie prístroje, ktoré boli majetkom Matice.⁹ V archívoch Matice slovenskej pracovali aj **J. Polívka** a **J. Horák**.

Budova Slovenského národného múzea v Martine

⁴ KIRIPOLSKÁ, A.: Múzeum slovenskej dediny. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 117-125.

⁵ PODOLÁK, J.: Etnológia na Slovensku v 20. storočí – Etapy jej vývoja. In: Ethnologia Actualis Slovaca. UCM, Trnava 2003, s. 19.

⁶ URBANCOVÁ, V.: O význame osobnosti pre disciplínu. Národopisné informácie 1992/1, s. 64.

⁷ Od 50. rokov 20. stor. bol pracovníkom SNM. Dovedy pôsobil ako stredoškolský učiteľ. Roku 1948 získal na FF UK v Prahe titul PhDr. za prácu Oravské plátenníctvo. Za zmienku stojí aj štúdiá Gajdy – ľudový hudobný artefakt (1939) a príspevok Muzeálno-vlastivedné poňatie slovenského národopisu, ktorým sa stal zakladateľom slovenskej etnomuzeológie.

⁸ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Bratislava, VEDA 1995, s. 43.

⁹ KLEMENTIS, E.: Účasť Matice slovenskej na národopisnom a folkloristickom výskume Slovenska. Matica slovenská, Martin 1970, s. 31.

V tridsiatych rokoch sa uzatváralo životné dielo P. Socháňa. Pri príležitosti svojich sedemdesiatin (1931) zostavil autobiografiu.¹⁰ Jej prvá časť je zameraná na kalendárne obyčaje, druhá na rodinné a pracovné obyčaje, tretiu venoval ľudovému odevu a výtvarnému prejavu. Do dejín etnológie sa však zapísal najmä ako fotograf, ktorý ako jeden z prvých vyšiel zo svojho ateliéru do terénu. Aj keď jeho snímky nie sú datované, vzhľadom na obdobie, kedy vznikali (na prelome 19. a 20. storočia) sú jedinečné.

Do konca 30. rokov pôsobili na UK v Bratislave viacerí českí profesori s cieľom pomôcť vychovať slovenských odborníkov a vybudovať inštitucionálnu bázu vedeckých disciplín. Vyše desať rokov bol profesorom porovnávacích dejín slovanských literatúr na FF UK **Frank Wollman**. Poznal stav ľudovej prózy v iných krajinách a uvedomoval si medzeru v terénnych zberoch na Slovensku. Zároveň dobre poznal zberateľské metódy v zahraničí – išlo o presné nárečové zápisy a pozornosť bola venovaná aj údajom o rozprávačoch. Pod vedením Franka Wollmana, sa v rokoch 1928 – 1942 uskutočnila rozsiahla zberateľská akcia všetkých žánrov ľudovej prózy, známa ako "wollmanovská zberateľská akcia". Zúčastnili sa na nej študenti FF UK v Bratislave. Akcia nemá obdobu v stredoeurópskom kontexte, materiály z nej sú uložené vo Vedeckom archíve Ústavu etnológie SAV. V slovanskom seminári univerzity po odchode F. Wollmana pokračovali v organizovaní jeho folkloristického výskumu **Mária Kolečányiová (Kosová) (1918 – 1985)** a **Eugen Paulíny**. Podstatná časť materiálov bola vydaná v rámci triptychu *Slovenské ľudové rozprávky* (zost. V. Gašparíková) až v rozpätí rokov 1993 – 2004.

Pomôckou pre terénny výskum bola *Příručka lidopisného pracovníka* (1936), od D. Stránskej, ktorá bola súčasťou prípravných prác pre edíciu *Národopis lidu československého*. V 30. rokoch sa realizovali viaceré zbery materiálu a aj **dotazníkové výskumy** celoslovenského záberu. Jedným z prvých bol dotazník, ktorý zrejme inicioval V. Pražák a realizoval ho *Etnografický seminár Filozofickej fakulty UK v Bratislave* v roku 1939. Súvisel s budovaním špeciálneho zvykoslovného archívu, ktorého budovanie navrhol Vilém Pražák¹¹ už v roku 1931.¹² Adresovaný bol školským inšpektorátom a dotazníky vyplňovali dedinskí učitelia. Mnohí z nich sa zaoberali zberom národopisných reálií už pred dotazníkovou akciou, o čom svedčia nielen ich odkazy na články, ktoré napísali. Autormi viacerých lokálnych monografií boli učitelia, resp. aj farári, ktorí boli spolu s učiteľmi intelektuálnymi oporami vidieckeho spoločenstva. Materiál z výskumu, obsahujúci údaje zo 139 obcí objavil v 80. rokoch 20. storočia hudobný vedec Ivan Mačák v súkromnom archíve a uložil ich do archívu Hudobného múzea SNM. Výsledky boli publikované až v roku 1995.¹³ Na UK v Bratislave boli pripravené aj dotazníky na výskum krojov a obydlija, avšak ich osud nie je známy. Dotazník z roku 1939 reaguje na podnety nemeckej sociologicky orientovanej Schwieteringovej školy, či na práce P. G. Bogatyryjova.¹⁴

Osobné záujmy bádateľov viedli najmä k zberu terénnych údajov. „Metodika terénnych výskumov závisela od individuálnych prístupov jednotlivých výskumníkov, ktorí uprednostňovali výberový výskum, t.j. pátrali po vybraných javoch v závislosti od problému, ktorý chceli osvetliť.“¹⁵ Takýto prístup vyprovokoval neskôr mladšiu generáciu k predčasnemu úsiliu presunúť ťažisko bádania do oblasti teórie.

V polovici 30. rokov sa prihlásila o slovo nová generácia slovenskej inteligencie a vlastne prvá generácia Slovákov – moderných vedeckých pracovníkov, ktorí sa už neuspokojovali s tradicionalistickým, úzkym rámcom oficiálnej akademickej vedy, ktorá dominovala na univerzitách predmníchovskej republiky. Chcela prekonať dosiahnutý stupeň vývinu vedeckých disciplín u nás a prispieť k ich dynamickejšiemu rozvoju. Rozvíril

Mária Kosová

¹⁰ SOCHÁŇ, P.: Autobiografia. In: Príspevky k praveku, dejinám a národopisu Slovenska, Zvláštny otisk ze Sborníku archaeologického a národopisného odboru Slovenského Vlastivedného Muzea v Bratislave za roky 1924 – 1931. Bratislava 1931.

¹¹ V. Pražák pôsobil na Slovensku v rokoch 1919 – 1939. Bol pracovníkom Univerzitnej knižnice v Bratislave a spolupracovníkom Slovenského vlastivedného múzea. V rokoch 1936 – 1939 a aj 1955 – 1957 prednášal ľudové umenie a základy národopisného výskumu na FF UK.

¹² Jeden zo zväzkov sa nachádza na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie FIF UK v Bratislave (LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: c. d., s. 11)

¹³ Ide o publikáciu LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. (Obrady, zvyky a povere – 1939). Nadácia Prebudená pieseň v spolupráci s Ústavom etnológie SAV a Hudobným múzeom SNM, Bratislava 1995.

¹⁴ LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: c. d., s. 25.

¹⁵ LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: c. d., s. 9.

sa najmä záujem o teoretické otázky jednotlivých spoločenských vied. Výslednicou obratu k impulzom modernej európskej vedy spomenutých vedúcich osobností tejto generácie bolo ich organizačné združenie v **Spolku pre vedeckú syntézu** (1937 – 1940 a znova otvorený 1945 – 1950). Na jeho pôde chceli uskutočniť program úzkej spolupráce jednotlivých vied, zaoberať sa metodologickými a inými problémami filozofie. Do roku 1940, keď bol spolok rozpustený políciou, odznelo na jeho pôde vyše 40 prednášok.¹⁶ Nastupujúca slovenská vedecká generácia tohto obdobia bola inšpirovaná teoretickými a metodologickými podnetmi logického pozitivizmu a štrukturalizmu. Pokúšala sa o organizovaný rozvoj vedeckého myslenia a o spoluprácu jednotlivých vied. Kým v jazykovede a umenovede sa hlavné prúdy koncentrovali v *Pražskom lingvistickom krúžku*, v etnológii sa ťažisko záujmov a budovanie samostatnej školy presunulo na Slovensko. Základom bola aplikácia jazykovedného štrukturalizmu, ktorú v rámci funkčno-štrukturalnej metódy propagoval najmä P. G. Bogatyryov.¹⁷

Sovietsky etnograf a folklorista **Piotr Grigorievič Bogatyryov (1893 – 1971)** popri pôsobení na sovietskom veľvyslanectve v Prahe, prednášal v rokoch 1936 – 1939 na bratislavskej Filozofickej fakulte UK slovenskú etnografiu. V roku 1937 vymenovali P. Bogatyryova za docenta bratislavskej univerzity. So slovenským materiálom sa zoznámil v 20. rokoch, keď podnikal cesty z Prahy na Podkarpatskú Rus. Na základe materiálov z východného Slovenska publikoval štúdiu *Der Weihnachtsbaum in der Ostslowakei. Zur Frage der strukturellen Erforschung des Funktionswandels ethnographischen Fakten*¹⁸ (Praha 1932). V roku 1933 P. Bogatyryov obhájil na Univerzite Komenského prácu *Actes magiques rites et croyances en Russie Subcarpatique* (Magické úkony, obrady a povery na Podkarpatskej Rusi). Výklad svojich funkčnoštrukturalistických metodologických prístupov k štúdiu ľudovej kultúry formuloval v štúdiu **Funkčno-štrukturalna metóda a iné metódy etnografie a folkloristiky** (1935), uverejnenej v Slovenských pohľadoch. Počas pobytu na Slovensku vydal monografiu *Funkcia kroja na Moravskom Slovensku*, ktorá je dosiaľ klasickou ukážkou uplatnenia funkčno-štrukturalnej metódy pri analýze etnografického materiálu.¹⁹ Napriek krátkemu pôsobeniu na Slovensku zanechal po sebe dielo ako vynikajúci vedec a pedagóg. Po rozpade Československa P. Bogatyryova pozbavili možnosti prednášať. Zakázali Spolok pre vedeckú syntézu. Dva roky predtým rozpustili Umeleckú besedu slovenskú. Aj po svojom odchode do Prahy a následne Moskvy (1940) sa P. G. Bogatyryov venoval výskumu slovenskej ľudovej kultúry. V roku 1940 vydal monografiu **Lidové divadlo české a slovenské**, ktorá patrí dosiaľ k základným prácam o ľudovom divadle na Slovensku.²⁰

Česko-slovenská spolupráca sa obdobiím 30. rokov 20. storočia prelínala nielen v dôsledku pôsobenia českých profesorov a výskumných pracovníkov na Slovensku, ale v Prahe sídlili inštitúcie, ktorých náplňou bol aj výskum života ľudu na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. Karel Chotek bol v rokoch 1928 – 1939 tajomníkom **Zboru pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi pri Slovanskom ústave** v Prahe (zbor fungoval v rokoch 1928 – 1939). V rámci česko-slovenskej spolupráce vznikli koncom 20. rokov nahrávky Rusínov a Ukrajincov zo severovýchodného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktoré roku 1945 doplnilo košické štúdio Československého rozhlasu. Z Prahy do Užhorodu bolo vypravené nahrávacie štúdio, ktorého cieľom bolo zachytiť na gramofónové platne čo najviac ukážok hudobného folklóru. Organizáciou bol poverený **Ivan Paňkevič**, absolvent slavistického oddelenia Viedenskej univerzity a odborník na prácu s fonografom. „Ide o najstaršie nahrávky hudobného folklóru najzápadnejšej skupiny Ukrajincov, ktoré majú nesmiernu hodnotu nielen pre folkloristiku, ale aj pre lingvistiku.“²¹ Výskum pastierstva bol organizovaný prostredníctvom **Československej sekcie pri Komisii slovanskej pre výskum salašníctva v Karpatoch a na Balkáne**. Česko-slovenskú vzájomnosť naďalej

Piotr Grigorievič Bogatyryov

¹⁶ LEŠČÁK, M.: Andrej Melicherčík – osobnosť slovenskej etnológie. In: Ethnologia Slovaca et Slavica, 30, Zborník filozofickej fakulty UK, UK Bratislava 2003, s. 68.

¹⁷ LEŠČÁK, M.: (2003) c. d., s. 68.

¹⁸ Vianočný stromček na východnom Slovensku. K otázke štrukturalného výskumu zmien funkcie etnografických faktov.

¹⁹ KALAVSKÝ, M.: Dejiny slovenskej etnológie 1. Osobnosti. VEDA 1999.

²⁰ Neskôr pôsobil ako vedecký pracovník v Akadémii vied ZSSR a profesor na Moskovskej štátnej univerzite.

²¹ MUŠINKA, M.: Zvukové zápisy hudobného folklóru Ukrajincov východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny z rokov 1929 – 1935. In: Ethnologia Slovaca et slavica 30-31, Zborník filozofickej fakulty UK Bratislava, 2003, s. 185-194.

demonštrovala aj **Učená spoločnosť Šafaříkova**, ktorej cieľom bol rozvoj vedeckého bádania, výskumy Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Združovala najmä profesorov Karlovej Univerzity a podporovala mladých vedeckých pracovníkov. V roku 1934 mala 161 členov, medzi nimi boli J. Horák, K. Chotek, L. Niederle, K. A. Medvecký, V. Pražák, A. Václavík a ďalší. V revue *Bratislava* uverejňovala pramene a štúdie z dejín a súčasnosti Slovenska vrátane socionárodopisných statí.²²

Jedným z významných výsledkov záujmu Čechov o Slovensko bola aj prvá národopisná syntéza, v ktorej je materiál zo Slovenska primerane zastúpený. Vyšla roku 1936 ako súčasť viacväzkovej série *Československej vlastivedy*. Z etnologického pohľadu je zaujímavý nielen zväzok *Národopis* (1937), ale aj zväzok *Člověk* (1933). Zväzok **Národopis** obsahuje v úvodných kapitolách demografické údaje o obyvateľstve Československa, ktorých základ tvorilo sčítanie ľudu v roku 1930. Osobitne sú charakterizovaní Česi a Slováci, a podkapitola je venovaná zahraničným Čechom a Slovákom, o ktorých dovtedy neexistovala žiadna súhrnná publikácia. Jadro tohto zväzku tvorí časť *Národopis československý*, obsahujúca najmä poznatky o hmotnej kultúre. K. Chotek je autorom kapitol o osídlení, stravovaní, zamestnaní, ľudovom umení, sociálnych javoch a zvykoch. Najmä v časti o rodinných zvykoch je zjavné, že sa opieral najmä o slovenský materiál, keďže Slovensko pokladal pre štúdium ľudovej kultúry za cennejšie než ostatné časti Československa, čo často pripomínal aj vo svojich publikáciách a prednáškach. D. Stránská napísala kapitolu o krojoch, J. Matiegka o ľudovom liečení a K. Jungbauer o nemeckom národopise v ČSR. Tento zväzok *Československej vlastivedy* bol prvým prehľadovým spracovaním ľudovej kultúry z československého hľadiska. K. Chotek v nej konštatuje: „Tradície vedecky studovaného národopisu není u nás ještě dlouhá a proto zbývá sebrati nebo ověřiti ještě mnoho materiálu.“²³

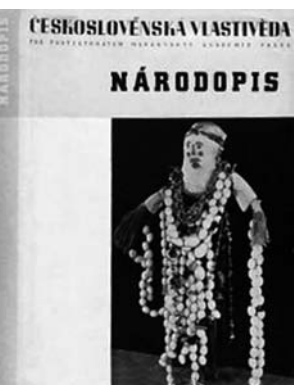
Zväzok **Člověk** prináša informácie o vnímaní etnických menšín v Československu, aj o národnostnej politike medzivojnovnej Československej republiky. Predslov napísal J. Horák. Po časti Československo v praveku a fyzická antropológia nasleduje kapitola Antropológia príslušníkov iných národností v Československu, špeciálne sa venujúca Čechom v zahraničí, Rusínom na Podkarpatskej Rusi, Nemcom, Židom a Cigánom v Československu. K. Chotek prispel staťou *O povahe a význame kultúry československého ľudu*. Azda najcitovanejšou prácou v etnológii je z tohto zväzku kapitola J. Horáka *Národopis československý. Přehledný nástin*. Podáva v nej fundovaný prehľad dovtedajšej histórie záujmu o výskum ľudovej kultúry v Čechách a na Slovensku. Rozsiahla časť tohto zväzku je venovaná zdravotníctvu v ČSR. Sú tu pasáže o lekároch, pôrodných asistentkách, ďalšom zdravotnom personále, ale aj o odstraňovaní odpadkov, hygiene, bytovej starostlivosti a boji proti chorobám. *Československá vlastiveda* z medzivojnovnej ČSR predznamenal vznik ďalších sérií vlastivedných publikácií so zväzkom o národopise, ktoré vychádzali vždy po významných štátno-politických zmenách (1943, 1968, 1975).

V politickej atmosfére v 30. rokoch 20. storočia, najmä v ich druhej polovici, sa začali vytvárať na Slovensku protičeské nálady a následné rozdelenie Československa znamenalo koniec pôsobenia väčšiny českých odborníkov na Slovensku. V mnohých oblastiach kultúrneho, spoločenského a hospodárskeho života Česi svoju historickú misiu na Slovensku splnili a odovzdávali štafetu slovenským kolegom, ktorých pomohli odborne vyškoliť. Podobne to bolo aj v etnológii. Ako prvý sa odsťahoval zo Slovenska K. Chotek. „Pri odchode do Prahy v roku 1932 vzal so sebou z univerzity aj bohatú knižnicu národopisného seminára. Jeho odchodom sa národopisné prednášanie na univerzite v Bratislave prerušilo. V rokoch 1936 – 1939 prednášal národopis v rámci histórie V. Pražák. Roku 1938 prestal pôsobiť v slovanskom seminári univerzity F. Wollman. Roku 1939 zanikla *Učená spoločnosť Šafaříkova* a iné celoštátne vedecké inštitúcie, ktoré mali pobočky v Bratislave. V dôsledku zložitej politickej situácie do roku 1939 odišli zo Slovenska po Chotkovi a Wollmanovi aj V. Pražák, K. Plicka, J. Vydra a J. Húsek. Aj napriek týmto obštrukciám život išiel ďalej a zrnko zasiat modernou sa neprestalo rozvíjať. Pestovali ho jednotlivci, medzi ktorých patrili aj Andrej Melicherčík.²⁴

²² Heslo Učená společnost Šafaříkova, ELKS 2, 1995, s. 272–273.

²³ CHOTEK, K.: Lidová kultura hmotná československého ľudu. In: Československá vlastiveda. Řada II, Národopis, Praha 1936, s. 143.

²⁴ KOVAČEVIČOVÁ, S.: Profesor Andrej Melicherčík: spomienky a inšpirácie. Slovenský národopis, 4, 1997, č. 1, s. 79.

Československá vlastiveda

V roku 1937 bol do tlače zadaný 1. zväzok **Národopisného zborníka Matice slovenskej** (NS MS), ktorý vyšiel až v roku 1939. Zostavil a zredigoval ho J. Mjartan, neskôr ho v redigovaní vystriedali R. Bednárík a A. Melicherčík. Nastúpenie J. Mjartana do funkcie predsedu Národopisného odboru MS a založenie NS MS znamenalo začiatok novej etapy v dejinách slovenskej etnológie, v ktorej zodpovednosť za výskum ľudovej kultúry na Slovensku prebrali profesionálni slovenskí národopisci. Stal sa prvým samostatným tlačovým periodickým orgánom tejto vednej disciplíny. Vychádzal v rokoch 1939 – 1947, naň nadviazal *Národopisný zborník SAVU* (1950 – 1952). Nahradený bol časopisom *Slovenský národopis*, ktorý pod týmto menom začal vychádzať v roku 1953 ako edičný orgán Národopisného ústavu SAV. Ako sa o NS MS zmieňuje V. Urbancová, jeho vyjdenie „nebolo odrazom zlepšenia bádateľských podmienok v slovenskej etnografii, ale výrazom vedeckej húževnatosti prvých slovenských etnografov...“²⁵ Tento počin označila ako „zásadný zásah do disciplíny“. „Týmto činom autori a ich národopisné príspevky potulujúce sa dovtedy po rôznych časopisoch a zborníkoch získali strechu nad hlavou, domov, domovskú príslušnosť a tým aj reálny nárok na ďalšiu existenciu. Disciplína, ktorá má svoj časopis, nadobudla v určitom slova zmysle právnu formu existencie, počíta sa s jej ďalším, aj inštitucionálnym rozvojom a jej zánik už nemôže prejsť bez povšimnutia.“²⁶

V tomto desaťročí vyšlo niekoľko monografických prác o obciach a regiónoch Slovenska, ktoré sú dodnes vzácnymi zdrojmi informácií o dobovom spôsobe života. Boli z pera profesionálnych vedeckých pracovníkov, učiteľov i kňazov, niektoré vyšli samostatne, niektoré ako súčasť periodík. Česká bádatelka D. Stránská spracovala materiálnu kultúru podtatranského regiónu v časopise *Naše Tatry*.²⁷ Do tvorby monografií prispel aj Ján Húsek časopisecky publikovanými prácami: *Gajary u Malaciek (Náčrt národopisný)* (1930) a *Lisková pri Ružomberku, rodná obec Dr. V. Šrobára* (1938).²⁸ Dlhý zrod vydania mala monografia **Andreja Polonca Košťany nad Turcom**, ktorá je autorovou prvotinou. Napísal ju ako 27-ročný poslucháč FF UK a v roku 1933 ju predložil ako seminárnu prácu z národopisu, výberového predmetu jeho študijnej kombinácie zemepis-dejepis.²⁹ Knižne vyšla až po sedemdesiatich rokoch v roku 2003, originál dokumentu je uložený vo Vedeckom archíve ÚEt SAV.

V roku 1936 vydal Sociálny ústav ČSR v Prahe sociologicko-etnografickú publikáciu **Integrálna dedina. Štúdia slovenskej zemianskej dediny v Turci**. Jej autorkou je **Iva Šmakalová**,³⁰ predmetom knihy bola zemianska dedina Horné Jaseno v Turci. Vzhľadom na špecifické kontexty vzniku tejto monografie, sú v nej okrem obvyklých tém akými je história, jazyk, poľnohospodárstvo, rodina a susedstvo, aj ojedinelé kapitoly o sociálno-zdravotnom stave obyvateľov, každodennej hygiene, v rámci časti o živote v obci sú cenné informácie o zasadacom poriadku v kostole, ktorý bol inšpiráciou pre ďalších autorov.³¹

Učiteľ, školský inšpektor a redaktor **Bartolomej Krpelec** je autorom monografie **Bardejov a jeho okolie dávno a dnes** (1935). Pozoruhodné sú pasáže o konfesionalnej a etnickej rozmanitosti a spätných vplyvoch emigrácie do Ameriky na región.

Zdrojom národopisných informácií je aj turistický sprievodca **Kremnica, Nová Baňa a okolie** (1933), ktorého autorom je **Ján Bornemisza**, tiež povoláním školský inšpektor.

Aj keď vedecká hodnota týchto monografických príspevkov je rôzna, v rámci nevelkej národopisej produkcie v tomto období majú aj práce amatérov vzácnu informačnú hodnotu. Ako uvádza M. Leščák, v medzivojnovom období síce zaznamenávame aktivitu viacerých nadšencov, ale i tak sú poznatky z tohto obdobia parciálne a počet vedeckých

Andrej Polonec

²⁵ URBANCOVÁ, V.: K zameraniu slovenskej etnografie v rokoch 1946 – 1977. *Slovenský národopis*, 1, 1979, s. 104.

²⁶ URBANCOVÁ, V.: O význame osobnosti pre disciplínu. *Národopisné informácie* 1992, č. 1, s. 63.

²⁷ STRÁNSKÁ, D.: Lid pod Tatrami. Ves a obydlí. Kroje lidu. In: *Naše Tatry*. Praha 1931, s. 287-337.

²⁸ HÚSEK, J.: Gajary u Malaciek. (Náčrt národopisný). In: *Sborník kulturní práce. Díl 1*. Bratislava 1930, s. 43-72; Húsek, J.: *Lisková pri Ružomberku, rodná obec Dr. V. Šrobára. Štúdia etnografická*. Bratislava 1938, s. 192-259.

²⁹ BALLOVÁ, J.: Doslov. *Košťany nad Turcom*. Martin 2003, s. 73-77.

³⁰ Iva Šmakalová sa neskôr, za nemeckého protektorátu v Čechách, stala obeťou heydrichiády. Obec Horné Jaseno bola známa najmä tým, že odtiaľ pochádzal slávny pražský lekár, priekopník modernej medicíny a obeť pobielohorských pomerov v Čechách, Ján Jesenius. Výskum Horného Jasena sa uskutočnil pod patronátom Výskumnej sekcie Sociálneho ústavu Československej republiky. Iniciátorkou výskumu bola Dr. Alice Masaryková, dcéra prvého československého prezidenta T. G. Masaryka.

³¹ Publikácia Ivy Šmakalovej poslúžila ako východiskový materiál pri štúdiu Z. Apáthyovej-Rusnákovej *Znakový systém – sonda do charakteru ľudovej kultúry (Na materiáli kostolného zasadacieho poriadku)*, pozri *Etnologické rozpravy* 6, 1999, č. 1, s. 37-75.

prác v bibliografii z medzivojnového obdobia sa dá spočítať bez väčších ťažkostí. Pritom práve 20. a 30. roky sa v mnohom javia ako rozhodujúce pre pochopenie dynamiky zmien v tradičnej ľudovej kultúre.³²

Z hľadiska vývoja filozofického myslenia možno v slovenskom kultúrnom živote tohto obdobia identifikovať niekoľko filozofických tendencií a prúdov. Vedľa filozofických tendencií katolíckej a protestantskej teológie išlo predovšetkým o pôsobenie pozitivizmu, novopozitivizmu a štrukturalizmu.

V medzivojnovom období boli na Slovensku položené základy rozvoja vedeckej práce. Prostredníctvom českých vysokoškolských učiteľov a vedcov sa stala súčasťou slovenského kultúrneho života racionalistická vedecká myšlienková orientácia, ktorá sa však stretala s pozitivistickým myslením v tej dobe rozšíreným na Slovensku. To podnietilo ďalší vývoj slovenskej vedy a filozofického myslenia. Pôsobenie českých vedcov na Slovensku pomohlo vychovať prvých profesionálnych, vysokoškolsky vzdelaných slovenských etnológov, ktorí udržali progresívne smerovanie slovenskej etnológie aj v čase tzv. samostatného Slovenského štátu. Položili sa tak základy slovensko-českej spolupráce, na ktoré sa nadviazalo po druhej svetovej vojne.

Štyridsiate roky

Rudolf Bednárík

Štyridsiate roky 20. storočia môžeme rozdeliť do troch období: 1. obdobie druhej svetovej vojny, 2. obdobie obnovenia Československej republiky a 3. obdobie nástupu komunistov k moci od roku 1948. Aj keď vojnové udalosti nepriali rozvoju vedeckých inštitúcií, existencia Slovenského štátu bola hnacím motorom pre vznik prvých významných publikácií z dielne slovenských etnológov, založených nielen na terénnych výskumoch, ale aj vedeckých poznatkoch zo zahraničia. Po vojne a po opätovnom obnovení Československa nasledoval krátky útlm spôsobený nutnou obnovou hospodárskeho a spoločenského života. Koniec 40. rokov je poznačený poštátnením Matice slovenskej, vo vede nástupom marxistickej ideológie, ale aj vznikom novej štruktúry kultúrnych a vedeckých inštitúcií.

Na Slovensku zostali len dve ustanovizne, na pôde ktorých sa v zmenených politických podmienkach mohlo pokračovať v národopisnej činnosti. Bola to **Matica slovenská** a **Muzeálna slovenská spoločnosť**. V roku 1940 bol založený **Štátny ústav pre ľudovú pieseň**, neskôr bol začlenený do Ústavu hudobnej vedy SAV. J. Mjartan sa obrátil už roku 1941 na Ministerstvo školstva a národnej osvety so žiadosťou o vznik inštitúcie, ktorá by umožnila štúdium slovenského ľudu a jeho kultúry.³³

Organizačnú základňu výskumnej a publikačnej činnosti v **Matici slovenskej** predstavoval jej **Národopisný odbor (NO MS)**. Po Plickovom odchode z Matice slovenskej prebral funkciu referenta pre Národopisný odbor v roku 1941 **Rudolf Bednárík (1903 – 1975)**. Odbor sa zameriaval najmä na výskumnú a publikačnú činnosť. V rámci Muzeálnej slovenskej spoločnosti národopisnú činnosť vykonávalo *Slovenské národné múzeum v Martine*.

Výskumná činnosť NO MS sa organizovala naďalej formou rozosielania dotazníkov na školské inšpektoráty a do vybraných škôl v jednotlivých regiónoch republiky. V roku 1940 J. Mjartan rozoslal na školské inšpektoráty a do obcí na celom území Slovenska **Dotazník na výskum zvykov pri narodení dieťaťa**, pričom sa vrátilo približne 150 vyplnených materiálov.³⁴ Ďalší veľký dotazníkový výskum pravdepodobne pripravil R. Bednárík roku 1942. Venovaný bol svadobným obradom a zvykom, ale zozbieral aj údaje ku zvykom pri kúpe, zvykom na prahu domu a poľovníctvu. „Zbierka svadobných zvykov, ktorá je výsledkom jednotného dotazníka,

³² LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: c. d.

³³ URBANCOVÁ, V.: (1992) c. d.

³⁴ Do Vedeckého archívu Národopisného ústavu SAV bol materiál odovzdaný o 50 rokov neskôr.

je svojím rozsahom najväčšia a je atraktívna i pre širší okruh záujemcov o ľudovú kultúru.³⁵ V textovom archíve ÚEt SAV sú uložené dotazníky z 500 obcí z celého vtedajšieho územia Slovenska. V 40. rokoch robil dotazníkové výskumy medzi Karpatskými Nemcami aj *Institut für Heimatkunde* sídliaci v Kežmarku.

Ako konštatoval M. Leščák: „Je nepochopiteľné, že výsledky rozsiahlych zberateľských akcií sa roztrhali alebo upadli do zabudnutia a o ich vyhodnotenie akoby nemali záujem v mnohých prípadoch ani ich iniciátori. Mnohé materiály zostali na dne rôznych archívov a objavujú sa náhodou.“³⁶

Skvalitneniu výskumov napomáhala organizovanie metodických kurzov pre národopisných spolupracovníkov. V roku 1944 boli usporiadané prednášky v Ružomberku a výskum v Liptovskej Osade, Liptovskej Lúžnej a Liptovských Revúcach. Pomôckami boli príručky od K. Chotka a D. Stránskej. V roku 1942 vydala Matica slovenská *Príručku pre národopisný výskum slovenského ľudu* zostavenú R. Bednárikom. Vyšla ako jeden zo zväzkov *Spisov Národopisného odboru MS* a mala nahradiť české príručky.

V NO MS bol vyčlenený osobitý zvykoslovný archív. V roku 1943 v ňom bolo uložených vyše 4200 textových záznamov. V tom istom roku sa uskutočnila zásluhou Andreja Polonca prvá inštalácia preneseného objektu do múzea v prírode – zvonica z Koštian nad Turcom.

Významné syntetické vedecké diela začali vznikať v *Slovenskej akadémii vied a umení* založenej na základoch Slovenskej učenej spoločnosti roku 1942. Tu začalo vychádzať niekoľkozväzkové dielo *Slovenská vlastiveda* (1943), ktorej druhý zväzok obsahoval rozsiahle state o ľudovej kultúre, „národnej povahe“ a antropológii. Autorom častí o hmotnej a duchovnej kultúre slovenského ľudu je **R. Bednárik** a stati o slovesnom folklóre **A. Melicherčík**. V časti **Duchovná kultúra slovenského ľudu** sa autor venuje zvykom spojeným s narodením, svadbou a pohrebom a zvykom výročným a príležitostným. V rozsiahlej stati **Hmotná kultúra slovenského ľudu** sa zameriava na ľudové staviteľstvo, zamestnanie, kroj, súčasťou sú aj mapové prílohy. Napriek tomu, že toto obdobie Bednárikovej tvorby je často označované ako pozitivistické, jeho state v *Slovenskej vlastivede* prekvapujú hlbavými úvahami o genéze javov, uvedomovaním si potreby komplexného prístupu k ich pochopeniu a najmä vynikajúcou znalosťou širokého spektra oblastí spôsobu života a kultúry na slovenskom vidieku. „Ak sa bude prehodnocovať prínos R. Bednárika pre rozvoj slovenskej etnológie, zistíme, že jeho práce z konca tridsiatych a v rokoch štyridsiatych sú na veľmi dobrej vedeckej úrovni a svedčia nielen o znalosti slovenskej duchovnej a materiálnej kultúry, ale i o dobrej teoretickej príprave a koncepcionom myslení.“³⁷

Andrej Melicherčík časť **Slovenský folklór** rozdelil na kapitoly o ľudovej piesni, rozprávkach, hrách a kapitolu o prísloviach, porekadlách a hádankách. Nastolil v nich mnohé zásadné problémy ako otázky genézy ľudovej piesne, jej interetnické súvislosti, vzťah dedinských a mestských repertoárov, vzťah umelej a ľudovej piesne, problematiku nositeľov ľudových piesní, funkcie šlágra a odrhovačiek v dedinskom prostredí. Inšpirovaný bol najmä Bogatyryjomom, nemeckým a európskym národopisom, s ktorým sa oboznámil najmä na študijnom pobyte v Lipsku (1939). Pri rozprávkach sa opieral o Polívkov *Súpis slovenských rozprávok I.-V.*, spracovaný v rozmedzí rokov 1923 – 1932. Časť o ľudových hrách je opäť ovplyvnená Bogatyryjovou monografiou o ľudovom divadle a časť o prísloviach a porekadlách postavil na Zátureckého zbierkach a obohatil historicko-porovnávacími komentármi.³⁸ Súčasťou *Slovenskej vlastivedy* je aj časť A. Jurovského *Slovenská ľudová povaha* a Ľudovíta Franěka *Antropológia* venovaná fyzickej antropológii so zjavným vplyvom nemeckého rasizmu. Z hľadiska slovenskej etnológie má toto dielo význam ako prvý pokus o vedeckú syntézu o slovenskej ľudovej kultúre. Výťah z nej vyšiel aj v nemeckom preklade.

Na začiatku 40. rokov vznikol aj text Melicherčíkovej **Teórie národopisu**, ktorá vyšla až po druhej svetovej vojne v roku 1945. Prvá časť nazvaná *Vývin teoretického myslenia* je kritickou analýzou vývinových tendencií v teórii a metodológii európskeho národopisu. Druhá časť s názvom *Polemika súčasného národopisu* je pokusom o výklad vlastnej teoretickej koncepcie.

Andrej Melicherčík

³⁵ LEŠČÁK, M. - FEGLOVÁ, V.: c. d., s. 11.

³⁶ LEŠČÁK, M. (zost.): Slovenské svadby. Z dotazníkovej akcie Matice slovenskej 1942. Prebudená pieseň 1996, s. 20.

³⁷ LEŠČÁK, M.: (1996), c. d., s. 26.

³⁸ LEŠČÁK, M.: (2003) c. d., s. 74.

Funkčno-štrukturalistickú metódu priradil v *Teórii národopisu* k základným metodologickým smerom súdobej etnológie.³⁹ V súlade s dobovými tendenciami venoval zvýšenú pozornosť nemeckým teoretickým školám. Odmietal však názory Hoffmanna-Krayera, Meiera a najmä Naumanna o schopnosti ľudových vrstiev iba reprodukovať to, čo vytvorili vyššie vrstvy. Pozornosť venoval najmä sociologickej orientácii v nemeckej etnografii, reprezentovanej tzv. „*Schwieteringovou školou*“. Táto škola bola blízka s cieľmi synchronného národopisu sformulovaného Bogatyrvom. Jeho zásluhou sa sformovala okolo matičného Národopisného zborníka naozaj skupina mladých vedcov s pomerne vyhranených programom.

Ako uvádza M. Leščák: „Funkčno-štrukturalna metóda, ako bola sformulovaná Bogatyrvom a jeho žiakmi, má korene v štrukturalizme hlásanom Pražským lingvistickým krúžkom, ale pri aplikácii na etnografický a folklórny materiál dostala zaujímavú podobu, značne zbavenú formalizmu. Rešpektovaním nositeľa ľudovej kultúry a jeho tvorivých aktivít dostatočne akceptovala sociálny kontext existencie skúmaných javov, ba navyše do istej miery rešpektovala mikrovývinový aspekt.“⁴⁰ Inšpiratívnu úlohu však zohrala aj nemecká etnologická veda, ktorú na bratislavskej univerzite propagoval Bruno Schier.⁴¹ Na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia vytvoril štrukturalizmus účinnú bariéru proti prenikaniu pozitivistickej vedy. K jej kladom možno prirátať úsilie o užšiu interdisciplinárnu spoluprácu pri formovaní teoretických postulátov, najmä na pôde *Spolku pre vedeckú syntézu*.

Popri vedeckom formovaní etnológie vznikali aj diela dokumentačného a osvetového charakteru. V prvej polovici 40. rokov vznikol menej známy film K. Plicku *Večná pieseň* (1941). Nadviazal v ňom na svoje výskumy piesňového folklóru na Slovensku a na Morave. Film ukazuje prostredie, v ktorom žije ľudová pieseň česká a moravská. Jej hodnotu dáva do vzťahu s modernou piesňou.

Popri Slovenskom národnom múzeu v Martine, existovalo v polovici 20. storočia na Slovensku ďalšie vlastivedné múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou – **Slovenské múzeum v Bratislave**, ktoré vzniklo v roku 1940 zlúčením Slovenského vlastivedného múzea a Zemědělského múzea. Slovenské vlastivedné múzeum bolo tak, ako Slovenské národné múzeum v Martine, spolkovým múzeom.

„Aj keď vytvorenie vedeckovýskumnej základne pre národopis v 40. rokoch 20. storočia nebolo v dohľade, robili sa akcie na podchytenie širšieho okruhu bádateľov.“⁴² Formou prednášok a ukážok praktických prác v teréne sa oboznamovali múzejní pracovníci s metódami národopisnej práce. Národopisný odbor Matice slovenskej si vytýčil za cieľ „vychovať v každom okrese aspoň jedného dôvernika pre oblasť ľudovej kultúry a šíriť správny názor na jej podstatu.“⁴³

V roku 1941 zo slovenských poslucháčov K. Chotka sa národopisom zaoberali len traja: **Rudolf Bednárík**, referent NO MS, **Ján Mjartan**, predseda Národopisného odboru MS a **Andrej Polonec**, kustód národopisných zbierok v SNM v Martine. Mjartan aj Polonec vykonávali túto prácu popri výučbe na stredných školách.⁴⁴ A. Polonec sa zameriaval najmä na výskum materiálnej kultúry. Prejavuje sa to aj v jeho monografickej práci **Turiec s národopisného hľadiska** (1940 – 1941), ale aj v čiastkových štúdiách o zanikajúcich remeslách, akými boli olejkárstvo, klobučníctvo, plátenníctvo, pltníctvo a remenárstvo, tiež o zamestnaniach a ľudovej výrobe predmetov dennej potreby a hudobných nástrojoch.

Viacerí amatérski autori sa natrvalo zapísali do dejín slovenskej etnológie, pretože pomohli preklenúť obdobie pred vznikom inštitucionálnej a profesionálnej základne.⁴⁵ Ako mnohorozmerná osobnosť sa predstavil kňaz z Letanoviec **M. Madačov**,⁴⁶ ktorý okrem monografie **Rok v Slovenskom raji. Celoročný život v Letanovciach** (1941) zanechal aj cennú

Bruno Schier

³⁹ LEŠČÁK, M.: (2003) c. d., s. 75.

⁴⁰ LEŠČÁK, M.: Miesto štrukturalnej analýzy v etnografii. Slovenský národopis, 25, 1977, s. 317.

⁴¹ LEŠČÁK, M.: (2003) c. d., s. 76.

⁴² URBANCOVÁ, V.: K zameraniu slovenskej etnografie v rokoch 1946 – 1977. Slovenský národopis, 1, 1979, s. 105.

⁴³ URBANCOVÁ, V.: c. d., s. 105.

⁴⁴ MJARTAN, J.: Dr. Karol Chotek šesťdesiatročný. Národopisný zborník 2, 1941, s. 142-145.

⁴⁵ LEŠČÁK, M. (zost.): (1996) c. d., s. 21.

⁴⁶ Vlastným menom Martin Števec. Absolvoval teológiu v Spišskej Kapitule. Po vysviacke pôsobil od r. 1936 ako kaplán v Letanovciach a ďalších lokalitách. Beletristickými prácami a článkami prispieval do časopisov, venoval sa národopisnému bádaniu, je tiež autorom publikácie *Detský rok v Slovenskom raji* (1943 – 44).

fotografickú zbierku približujúcu život v Letanovciach, ktorú neskôr objavil a prostredníctvom výstavy i samostatnej publikácie čitateľom sprístupnil J. Botík.⁴⁷ K dobovým národopisným obrazom slovenskej dediny prispeli aj **J. Ješko** štúdiu o dnešnom Červeníku (**Národopisný náčrt Verešváru n. V.**), **J. Lečko** monografiou **Národopisný pohľad na Orlové** (1942) a A. Gregorčok-Igovän⁴⁸ monografiou **Podkonice** (1947).

V rokoch 1940 – 1945 národopis na Univerzite Komenského sporadicky prednášal hosťujúci profesor nemeckej filológie a folklóru **Bruno Schier**. Jeho názory o nadradenosti „nemeckej kultúry“ sa premietli aj do vedeckej činnosti. Slovenský katolícky pozitívizmus sa nevyhol vplyvu nacistických teórií rasizmu, čo vidieť aj v posledných kapitolách syntézy *Slovenská vlastiveda* z roku 1943, venovaných antropológii Slovákov. Vo vedeckej spisbe príbuznej etnológii v tej dobe neboli výnimočné úvahy o národnej povahe a rasových znakoch. Po odchode Bruna Schiera sa univerzitná výučba národopisu na niekoľko rokov prerušila.

Pre vývoj slovenského národopisu v období druhej svetovej vojny je charakteristické, že napriek vojnovým podmienkam sa v štúdiu ľudovej kultúry dosiahli pozoruhodné výsledky. Po vzniku „samostatného Slovenska“ bola relatívne priaznivá politická a finančná situácia pre vlastivednú prácu. Národopisný výskum sa odklonil od idey čechoslovakizmu, výskumné programy sa rozšírili územne i tematicky. Začal vychádzať prvý národopisný časopis na Slovensku. Najmä vďaka J. Mjartanovi, R. Bednárikovi a A. Melicherčíkovi nedošlo po odchode českých vedcov k stagnácii, ale zachoval sa jej kontinuálny vývin, na ktorý bolo možné nadviazať v povojnových rokoch.⁴⁹

Po obnovení ČSR roku 1945 sa ťažisko národopisej práce naďalej sústreďovalo v NO MS pod vedením J. Mjartana. Na jeho pôde sa združovali všetci univerzitne vzdelaní etnológovia. (A. Melicherčík, R. Bednárik, A. Polonec, R. Žatko, M. Kosová, S. Kovačevičová, A. Polonec), v roku 1947 k nim pribudol slovenský presídlenec z maďarskej Níredházy **Michal Markuš (1912 – 2004)**, ktorý pracoval v múzeu v Košiciach. Za členov boli opätovne prijatí aj spolupracovníci z Čiech. Na zasadnutí v roku 1946 V. Pražák navrhoval organizovať systematický výskum ľudovej kultúry na celom území slovenského etnika, vybudovať ústredný národopisný archív písomností a kresieb, vypracovať národopisný atlas, na univerzite zriadiť katedru, organizovať kurzy pre dobrovoľných pracovníkov, vydávať regionálne monografie, vybudovať centrálnu národopisnú knižnicu atď.⁵⁰

V roku 1947 J. Mjartan v rámci NO MS navrhol „zladiť národopisný výskum Slovenska s výskumným programom jednotlivých slovanských národopisných ústavov a začleniť sa tak do výskumu slovanského a európskeho. K tomu však bolo treba postaviť slovenský národopis na úroveň týchto štátov, a to po odbornej, aj inštitucionálnej stránke.“⁵¹

Po druhej svetovej vojne v roku 1947 došlo k obnoveniu **Národopisného seminára na Univerzite Komenského** v Bratislave, kde začali prednášať prví dvaja slovenskí docenti R. Bednárik a A. Melicherčík.

V roku 1947 publikoval v *Národopisnom zborníku V. Pražák* článok *Úkoly a organizace slovenského národopisu v přítomní době*,⁵² kde zhodnotil stav národopisej vedy na Slovensku a veľmi konkrétne vytýčil jej ďalšie úlohy, organizáciu a inštitucionálne formovanie. Upozorňuje na význam slovenskej ľudovej kultúry pre formovanie národného sebavedomia aj jej propagačnú funkciu vo svete. Apeluje, aby „dnes v oslobodenom štáte zaujal slovenský národopis mimoriadne postavenie v kultúrnych úlohách slovenských; aby bolo uznané jeho štúdium za jednu z najdôležitejších študijných disciplín na univerzite a na vysokej škole pedagogickej a aby sa mu dostalo potrebnej štátnej podpory ... tak v odbore študijnom ako aj výskumnom, evidenčnom a propagačnom.“⁵³ Konštatoval, že na Slovensku existuje len jediná národopisná inštitúcia (NO MS), na filozofickej fakulte nie je ani jeden docent národopisu. Upozornil na

Ema Marková

⁴⁷ V roku 1990 sa konala v SNM výstava fotografií M. Madačova a v roku 1999 vyšla publikácia J. Botíka Letanovce.

⁴⁸ Autor bol kronikárom svojej rodnej obce, pracoval však v oblasti obchodno-polnohospodárskej a dva roky aj ako redaktor Družstevného vydavateľstva v Bratislave.

⁴⁹ PODOLÁK, J.: Etnológia na Slovensku v 20. storočí – etapy jej vývoja. In: Ethnologia Actualis Slovaca. UCM, Trnava 2003.

⁵⁰ PODOLÁK, J.: (2003) c. d.

⁵¹ URBANCOVÁ, V.: (1992), c. d.

⁵² PRAŽÁK, V.: Úkoly a organizace slovenského národopisu v přítomní době. Národopisný zborník, 8, 1947, č. 1, s. 1-21.

⁵³ PRAŽÁK, V.: c. d., s. 2.

potrebu vymedziť úlohy, ktoré budú jednotlivé inštitúcie plniť – zberateľské, vedecké, výchovné, publikačné a organizačné. Podrobne sa zaoberal štruktúrou skupiny pracovníkov, ktorými by mal disponovať Národopisný ústav SAVU, ako vrcholná a centrálna národopisná inštitúcia, s cieľom organizácie a evidencie všetkej národopisnej práce na Slovensku. Nastolil potrebu vybudovať centrálny katalóg národopisných predmetov v múzeách, budovať fotografické archívy, ba aj archívy zvukových a filmových záznamov. Za nevyhnutné považoval, aby každý poslucháč slavistiky dejepisu, dejín umenia, ak chce učiť na stredných školách, ako aj všetci poslucháči vysokej školy pedagogickej mali mať povinné prednášky z národopisu minimálne v rozsahu dvoch semestrov. Navrhoval vydávať populárno-reprezentačný časopis s ilustráciami podobný *Českému lidu*. Pozoruhodný je rozsah venovaný propagačným úlohám. Videli ich nielen v podobe pravidelných národopisných slávností a výstav, či propagačných národopisných týždňov, ale navrhol zriadiť pri niektorej z inštitúcií aj propagačné oddelenie, ktoré by disponovalo filmami, zvukovými nahrávkami, fotografiami a tvorilo by základ Ústrednej požičovne pre národopisnú propagáciu, ktorá by robila odborné prednášky a putovné výstavy na školách. Mnohé z jeho predstáv boli neskôr zrealizované, alebo sa o ich naplnenie usilujeme do súčasnosti.

Po oslobodení sa ukázala potreba rozšíriť základne výskumníkov v regiónoch. Záujem výskumníkov sa obracal viac na materiálnu a duchovnú kultúru, než na folkloristiku. V roku 1947 sa konal prvý oblastný kurz pre národopisných pracovníkov v Banskej Bystrici a potom výskum v obci Šajba.⁵⁴ Rok 1947 bol zaujímavý tým, že namiesto individuálnych výskumov sa začali propagovať kolektívne výskumy za účasti viacerých vedeckých odborov MS. Prvým tohto druhu bol sociografický výskum obce Senča (Podhájska) pri Nových Zámkoch, pod vedením sociológa A. Hirnera. Zúčastnilo sa na ňom 22 pracovníkov z oblasti sociológie, jazykovedy, národopisu, histórie, psychológie. Národopisnú skupinu tvorili A. Melicherčík, R. Bednárik, S. Kovačevičová a B. Valaštan. Spoluorganizátorom bol J. Mjartan, ktorý „už v tomto období zdôrazňoval, že národopis nemôže byť disciplínou uzavretou do seba, že problematika, ktorú skúma, získa nové dimenzie spoluprácou s inými disciplínami.“⁵⁵

V roku 1945 bolo zriadené Ústredie ľudovej a umeleckej výroby v Prahe, ktoré malo pobočku aj v Bratislave. Pôvodne bol centrálnou zakladajúcou družstvá s cieľom zveľaďovať všetky druhy ľudovej umeleckej výroby. Po reorganizácii družstevníctva jednotlivé družstvá prešli do Zväzu výrobných družstiev a *ÚĽUV (Ústredie ľudovej umeleckej výroby)* sa vyčlenilo ako organizácia ministerstva vnútra, neskôr od roku 1954 ministerstva kultúry. O jeho vznik a usmernenie výskumnej činnosti a výroby sa zaslúžili najmä Ema Marková a Mária Kautmanová.

V roku 1946 vznikol **Národopisný ústav SAVU**. Mal 2 pracovníkov: riaditeľa **Rudolfa Žatku** – folkloristu, slovenčinára a bibliografa, ktorý dovtedy pôsobil ako stredoškolský učiteľ v Rožňave a **Máriu Kosovú** – folkloristku a redaktorku, žiačku F. Wollmana. Pre porovnanie SNM malo v roku 1946 jedenásť zamestnancov. „No už roku 1949 oznamuje Správny odbor SAVU predsedovi ústavu dr. A. Melicherčíkovi, že ústav sa má likvidovať a výskum ľudovej kultúry majú robiť už existujúce inštitúcie. ...A. Melicherčík zdôvodňuje potrebu existencie inštitúcie s celoštátnou pôsobnosťou a obracia sa na J. Mjartana so žiadosťou, aby prišiel pomôcť ústavu v ťažkej situácii. A tak sa 1. septembra 1949 stáva J. Mjartan riaditeľom Národopisného ústavu.“⁵⁶ Vo funkcii bol do roku 1958. V čase, keď sa udiala spomenutá udalosť, mal A. Melicherčík 32 a J. Mjartan 47 rokov. Celý archív dokumentov o kultúre slovenského ľudu bol prenesený z Matice slovenskej do Národopisného ústavu SAVU, čím sa tu vytvoril základ pre dokumentačné oddelenie, založené J. Mjartanom.

„Zásadným medzníkom československej etnológie po 2. svetovej vojne bola **I. celoštátna konferencia československých národopiscov v Prahe** roku 1949. Jej cieľom bolo prijatie všeobecne platného záväzku, že celá bádateľská činnosť v národopise bude postavená „na základe marxisticko-leninskej metodológie“. Tento postulát sa musel rešpektovať aj na pôde Národopisného ústavu SAVU, ktorý bol v tom čase jediným organizačne uceleným akademickým pracoviskom v ČSR.“⁵⁷

Rudolf Žatko

⁵⁴ URBANCOVÁ, V.: (1992) c. d., s. 64.

⁵⁵ URBANCOVÁ, V.: (1992) c. d. s. 64.

⁵⁶ URBANCOVÁ, V.: O význame osobnosti pre disciplínu. Národopisné informácie, 1992, č. 1, s. 65.

⁵⁷ PODOLÁK, J.: (2003) c. d., s. 22.

Už rok po skončení vojny znovu otvoril J. Geryk otázku výstavby múzea v prírode, situácia v tom období však pre podobné projekty nebola priaznivá. Národopisná práca v SNM stagnovala, múzeum nemalo odborných kvalifikovaných pracovníkov, v roku 1948 bola dokonca ohrozená aj existencia SNM v Martine.⁵⁸ Stále bolo spolkovým múzeom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, až v roku 1949 bolo poštátnené. Poštátnenie sa uskutočnilo na návrh vedenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktorá nevládala finančne zabezpečiť všetku činnosť i prevádzku múzea.⁵⁹

Do roku 1948 bola aj Matica slovenská stále postavená na členskej spolkovej báze. Rozvoj vedy si však vyžadoval, aby starostlivosť o ňu prebral štát. 13. mája 1948 bolo na spoločnej porade zástupcov MS a zástupcov štátnych inštitúcií prijaté uznesenie o postupnom prenesení vedeckej činnosti, zborníkov a pracovníkov MS do novouzákonenej Slovenskej akadémie vied. 1. 1. 1949 boli vedecké odbory MS definitívne zrušené. Matica slovenská bola poštátnená v roku 1954 a jej činnosť sa postupne zredukovala na vydavateľskú, knižničnú - splynula so Slovenskou národnou knižnicou - a na starostlivosť o krajanov.⁶⁰

Štyridsiate roky významnou mierou prispeli k formovaniu národopisu ako samostatnej vednej disciplíny. Napriek vojnovému stavu boli na Slovensku vcelku priaznivé podmienky pre vydavateľskú činnosť, prvá generácia etnológov vyškolených českými profesormi dostala šancu uplatniť svoje schopnosti v praxi. Vyšla prvá národopisná syntéza o Slovensku z pera slovenských autorov, začal vychádzať národopisný časopis a začali sa systematické celoslovenské výskumy. Po skončení 2. svetovej vojny sa k spracovávaniu materiálov získaných na Slovensku vrátili aj českí autori, ktorí počas vojny nemali pre svoju prácu priaznivé podmienky.

„S odstupom času sa javí, že J. Mjartan, R. Bednárík a A. Melicherčík zohrali v dejinách našej vedy v určitom zmysle zakladajúcu úlohu, najmä svojou činnosťou koncom 30. a 40. rokov. Urobila výrazný krok k emancipácii národopisu ako vedy.“⁶¹ Na konci 40. rokov boli vytvorené inštitúcie, ktoré sa stali vedeckovýskumnou základňou etnológie na Slovensku. Aj keď ich boj o existenciu ešte nebol vyhratý a zmiatani sa v premenách novo sa formujúceho politického režimu, história potvrdila ich opodstatnenosť. Spájať sa začali aj pretrhnuté nitky spolupráce slovenských a českých etnológov.

Výber najvýznamnejších publikácií z 30. a 40. rokov 20. storočia

BEDNÁRIK, R.: Duchovná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda. SAVU, Bratislava 1943, s. 7-121.

BEDNÁRIK, R.: Duchovné základy ľudového staviteľstva. Turč. Sv. Martin 1944.

BEDNÁRIK, R.: Hmotná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda. SAVU, Bratislava 1943, s. 125-256.

BEDNÁRIK, R.: Ľudové náhrobníky na Slovensku. Turč. Sv. Martin, MS 1949.

BEDNÁRIK, R.: Ľudový nábytok. Turč. Sv. Martin, MS 1949.

BEDNÁRIK, R.: Ľudové poľovníctvo na Slovensku. Turč. Sv. Martin, MS 1943.

BEDNÁRIK, R.: Príručka pre národopisný výskum slovenského ľudu. Turč. Sv. Martin, MS 1942.

BOGATYRJOV, P. G.: Die Weihnachtsbaum in der Ostslowakei. Zur Frage des strukturellen Erforschung des Funktionwandels ethnografischer Fakten. Germanoslavica, 2, 1932-33. (Český preklad In: Souvislosti tvorby. Praha 1971)

BOGATYRJOV, P. G.: Funkcia kroja na Moravskom Slovensku. Turč. Sv. Martin 1937.

BOGATYRJOV, P. G.: Ľudové divadlo české a slovenské. Praha 1940.

BORNEMISZA, J.: Kremnica, Nová Baňa a okolie. Kremnica 1934.

⁵⁸ MRUŠKOVIČ, Š.: Generálna prestavba stálych expozícií v Martine. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 23-32.

⁵⁹ BENŽA, M.: Výskumné a prezentačné aktivity SNM v Martine v 50. rokoch 20. storočia. Slovenský národopis, 2010, roč. 58, č. 4, s. 443-464.

⁶⁰ Matica slovenská 1863 – 1963. Obrazová pamätnica. Zost. M. Kováč a P. Vongrej. Osveta 1963.

⁶¹ LEŠČÁK, M. (zost.): (1996) c. d., s. 26.

- Československá vlastivěda, Řada. II., Národopis. Praha 1937.
- Československá vlastivěda – Člověk. (Československo vo všetkých jeho aspektoch). Vol. II, Človek). Eds. Jiří Horák, Henrich Matiegka, a Karel Weigner. Praha 1934.
- GREGORČOK–IGOVÁN, A.: Podkonice. Turč. Sv. Martin, MS 1947.
- HUDEC, K.: Slovenská ľudová pieseň. Bratislava, SAVU 1949.
- HÚSEK, J.: Gajary u Malaciek. (Náčrt národopisný). In: Sborník kultúrnej práce. Diel 1. Bratislava 1930, s. 43-72.
- HÚSEK, J.: Lisková pri Ružomberku, rodná obec Dr. V. Šrobára. Štúdia etnografická. In: Šrobárov zborník. Bratislava 1938, s. 192-259.
- JEŠKO, J.: Národopisný náčrt Verešváru n. V. Národopisný zborník 3, 1942, s. 32-86.
- KRPELEC, B.: Bardejov a jeho okolie dávno a dnes. Bardejov, MO MS 1935.
- LEČKO, J.: Národopisný pohľad na Orlové. Národopisný zborník, 4, 1943, s. 18-27, 96-101, 142-163.
- MADAČOV, M.: Rok v Slovenskom raji. Celoročný život v Letanovciach. Spišská Nová Ves – Turčiansky Svätý Martin, MO MS 1941.
- MELICHERČÍK, A.: Teória národopisu. Liptovský Sv. Mikuláš. In: Národopisné spisy Transocia, 1945, zv. 2.
- MJARTAN, J.: Dr. Karol Chotek šesťdesiatročný. Národopisný zborník 2, 1941, s. 142-145.
- PLICKA, K.: Slovensko. Turč. Sv. Martin, MS 1937.
- POLONEC, A.: Košťany nad Turcom. Martin 2003.
- POLONEC, A.: Turiec s národopisného hľadiska. Sborník MSS, 34-35, 1940-1941, s. 89-127.
- Slovenská vlastivěda II. Národopis. Bratislava, SAVU 1943.
- Slovenské pesničky. Turč. Sv. Martin, MS 1937.
- SOCHÁŇ, P.: Autobiografia. In: Príspevky k praveku, dejinám a národopisu Slovenska. Zvláštni otisk ze Sborníku archaeologicalého a národopisného odboru Slovenského Vlastivedného Muzea v Bratislave za rok 1924 – 1931. Bratislava 1931.
- STRÁNSKÁ, D.: Lid pod Tatrami. Ves a obydlí. Kroje lidu. Práce a zábava lidu. In: Naše Tatry. Praha 1931, s. 287-337.
- STRÁNSKÁ, D.: Příručka lidopisného pracovníka. Praha 1936.
- VÁCLAVÍK, A.: Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané. Luhačovice. Musejní společnost 1931.
- VÁCLAVÍK, A.: Slovenské palice. Turč. Sv. Martin 1934.
- VÁCLAVÍK, A.: Tradície ľudovej drevorezby. Príspevky k vecnej a ornamentálnej genéze slovenských pracích a valkacích piestov. Bratislava, Roľnícka osveta 1936.

Otázky:

1. V ktorých inštitúciách sa v 30. a 40. rokoch rozvíjala na Slovensku etnológia?
2. S akými cieľmi prišli na Slovensko českí profesori? Zhodnoťte ich prínos.
3. Aké výskumy rozvinuli F. Wollman a V. Pražák, kedy a ako boli materiály publikované?
4. Čo bol Spolok pre vedeckú syntézu, kto z etnológov bol jeho členom a akú úlohu zohral v slovenskej etnológii Piotr Bogatyryov?
5. Čo znamenal vznik Slovenskej republiky pre vývin etnológie a ako sa v nej vyvíjala?
6. Ktorá trojica slovenských vedcov zohrala v dejinách etnológie v tomto období zakladajúcu úlohu?
7. Ako sa etnologické inštitúcie vyvíjali po 2. svetovej vojne?
8. Ktoré monografie a syntetické práce vznikli v tomto období?
9. V akých periodikách a zborníkoch v 30. a 40. rokoch s publikovali etnologické práce?

3

Dejiny slovenskej etnológie v 50. až 70. rokoch 20. storočia

Päťdesiate roky

Päťdesiate roky boli obdobím prestavby spoločnosti na princípe deklarovanej marxisticko-leninskej ideológie. Pre spoločenské vedy to bolo obdobie neistoty. Najmä vlastivedné odbory boli obviňované z buržoázneho nacionalizmu a opätovne museli obhajovať svoju existenciu a opodstatnenosť. Na druhej strane sa dobudovávala sieť vedeckých, kultúrnych a osvetových inštitúcií, ktorá pretrvala ďalšie desaťročia. Ku koncu desaťročia sa situácia stabilizovala. Do praxe vstupovala mladá generácia slovenských odborníkov, ktorá nadviazala na predchádzajúce úsilie a do vedeckej práce priniesla novú kvalitu.

Božena Filová (rod. Barabášová)

V rokoch 1950 – 1951 sa v Národopisnom ústave SAVU organizovali povinné diskusie o prejavech buržoáznej ideológie v slovenskom národopise.¹ Pracovníci museli absolvovať rôzne ideologické a metodologické školenia. V Národopisnom zborníku, ktorý od 9. ročníka vychádzal v SAVU, boli publikované preklady vybraných štúdií sovietskych etnografov (NS 1952 s úvodnou štúdiou A. Melicherčíka *Sovietska etnografia náš vzor*²). V rokoch 1950 - 1951 sa uskutočnili kolektívne terénne výskumy v Zemplíne, Novohrade a na Kysuciach. Týmto krokmi sa vedenie ústavu usilovalo presvedčiť politické orgány, že slovenský národopis sa vyvíja správnym smerom. Vtedajšie likvidátorské vedenie SAVU však nijaké argumenty na obranu etnografie neprijalo a roku 1951 Národopisný ústav SAVU ako samostatné pracovisko zrušilo. Dôvodom zrušenia bolo obvinenie slovenskej národopisnej vedy z buržoáznonacionalistickej orientácie. Časť pracovníkov ústavu bola prepustená a zvyšok bol preradený do Historického ústavu SAVU, v ktorom tvoril tzv. Národopisnú sekciu.

Príležitosťou na politickú rehabilitáciu slovenskej národopisnej vedy bola účasť na **II. Celoštátnej konferencii československých národopiscov v Prahe v roku 1952**.³ Cieľom konferencie bolo prijatie spoločného záväzku československých etnografov a folkloristov, že v najbližších rokoch sa sústredia na štúdium súčasného spôsobu života a kultúry ľudu na dedinách a v priemyselných centrách. Národopisná sekcia Historického ústavu SAVU hneď po konferencii zaradila do plánu činnosti ako hlavnú úlohu **skúmanie kultúry a spôsobu života na slovenskej dedine v období prechodu k socializmu**. Prvý kolektívny výskum s takýmto zameraním sa uskutočnil v horehronskej obci Závadka nad Hronom. Na tomto – do toho času najväčšom kolektívnom terénnom výskume ľudovej kultúry na Slovensku – sa zúčastnilo 16 pracovníkov. Výsledky výskumu boli spracované a uložené v dokumentácii pracoviska. Výskumná práca sekcie bola hodnotená pozitívne. Za prínos sa považovalo aj vydávanie Národopisného zborníka SAVU. Nová metodologická orientácia sa potvrdila najmä obsahom

¹ Hlavnými témami diskusií boli: štrukturalizmus v národopise, problém migrácií a formalizmu, idealistický evolucionizmus a národopis, kultúrno-historická škola, sovietska etnografická veda atď. Pre toto obdobie bolo charakteristické štúdium sovietskej literatúry, klasikov marxizmu-leninizmu, historického a dialektického materializmu, kritický prístup k pozitívizmu, funkčnému štrukturalizmu, boj proti kozmopolitizmu, objektivizmu a iným „buržoáznym“ ideologickým prístupom.

² MELICHERČÍK, A.: *Sovietska etnografia náš vzor*. Národopisný zborník, 10, 1952, s. 5.

³ Konferencia bola zvolaná národopisnými pracoviskami pražskej, bratislavskej a brnianskej univerzity a národopisným pracoviskom SAVU. Zo Slovenska sa na nej zúčastnili za SAVU A. Melicherčík, J. Mjartan, B. Barabášová a študentky J. Pátková a E. Čajánková, za fakultu R. Bednárík, J. Podolák a V. Gašparíková a za múzeá M. Markuš. Pozri PODOLÁK, J.: *Desať rokov slovenského národopisu (1945 – 1955)*, Slovenský národopis, 3, 1955, č. 4, s. 431.

10. zväzku zborníka (1951), v ktorom už prevládali príspevky od sovietskych autorov. Vďaka týmto výskumným a publikačným výsledkom sa z Národopisnej sekcie Historického ústavu SAVU roku 1952 vytvoril **Kabinet národopisu SAVU** ako samostatné pracovisko. Okrem vedúceho J. Mjartana pracovali v ňom dvaja odborní pracovníci (B. Barabášová a J. Podolák) a dve študentky národopisu ako pomocne asistentky (J. Pátková a E. Čajánková). V roku 1953 sa Slovenská akadémia vied a umení (SAVU) premenila na **Slovenskú akadémiu vied (SAV)**.

V rokoch 1952 – 1955 sa podarilo zvýšiť počet pracovníkov kabinetu na trinásť. Rozšírenie výskumnej kapacity pracoviska sa pozitívne odrazilo najmä na výsledkoch výskumnej a publikačnej činnosti. Keďže národopisná veda pracovnými výsledkami na pôde SAVU dokázala svoju opodstatnenosť. Predsedníctvo SAV roku 1955 rozhodlo o pretvorení kabinetu na **Národopisný ústav SAV** (NÚ SAV). Podľa interného štatútu sa ústav delil na 4 oddelenia, ktoré obsiahli problematiku všetkých základných zložiek ľudovej kultúry a úsek dokumentácie (archív, knižnicu a bibliografiu).⁴ Riaditeľom ústavu do roku 1958 bol J. Mjartan, potom ho vystriedala vo funkcii **Božena Filová** (rod. Barabášová) a zotrvala v nej nasledujúcich tridsať rokov. V roku 1956 vznikli v Košiciach vysunuté pracoviská pre ústavy spoločenských vied, v rámci ktorých vznikla aj odbočka NÚ SAV. Od roku 1957 ju viedol **Michal Markuš**.

Národopisný ústav SAV sa už od svojho vzniku usiloval plniť funkciu vrcholnej etnologickej inštitúcie na Slovensku. Pravda, koordinačné kompetencie tohto pracoviska boli iba relatívne, pretože o všetkých zásadných otázkach rozhodovali politické orgány. Realizácia politických úloh závisela od schopnosti príslušných zodpovedných pracovníkov robiť ustavične kompromisy medzi direktívami politických orgánov a poslaním vedy. V takomto zmysle sa v NÚ SAV vytýčili dve dlhodobé výskumné úlohy slovenského národopisu: **Výskum kultúry a spôsobu života na družstevnej dedine** (zodpovedný J. Podolák) a **Štúdium spôsobu života a kultúry slovenskej robotníckej triedy** (zodpovedná B. Filová). V rámci prvej úlohy sa od roku 1952 organizoval spomenutý výskum v Závadke nad Hronom, ktorý sa postupne rozšíril na celú oblasť Horehronia s obcami Polomka, Heľpa, Pohorelá, Šumiac a Švermovo (Telgárt). Pri výbere Horehronia na dlhodobý výskum sa zohľadnila skutočnosť, že z národopisného hľadiska ide o horský región s tradičnou kultúrou drevorubačov, pastierov a roľníkov - chovateľov dobytky. Výsledky bolo možné do určitej miery zovšeobecniť aj na iné horské regióny stredného Slovenska. Poznatky získané výskumom sa postupne spracúvali a ukladali v dokumentačnom oddelení ústavu, aby sa mohli použiť ako podklad ku koncipovaniu štúdií a napísaniu regionálnej monografie pod názvom Horehronie.⁵ V roku 1953 boli podľa rovnakých hľadísk vybrané na výskum aj ďalšie obce z rozličných regiónov Slovenska. V regióne dolného Zemplína sa vybrala obec Veľké Zalužice, na Záhorí obec Láb a na Spiši obec Bijacovce. Výskumné materiály z týchto obcí sa používali ako podklad pri porovnávanom štúdiu ľudovej kultúry na družstevnej dedine a pri príprave syntetických národopisných diel.

Cieľom druhej úlohy bolo „osvetliť pomocou národopisného materiálu celkový historický vývoj robotníckej triedy u nás ... a poukázať na úlohu robotníckej triedy pri vytváraní našej národnej kultúry“.⁶ Na výskum bola vybraná banícko-roľnícka obec Žakarovce (okr. Gelnica). Od poznatkov z výskumu Žakaroviec sa očakávalo objasnenie vývoja tej časti robotníckej triedy, ktorá má svoje počiatky vo feudalizme. Výskum sa konal v rokoch 1953 – 1954. Výsledky výskumu boli spracované vo forme národopisnej monografie, ktorá vyšla roku 1956 pod názvom **Banická dedina Žakarovce** (editor J. Mjartan). Vo výskume spôsobu života robotníckej triedy sa pokračovalo aj v nasledujúcich rokoch, aj keď prevažne už iba v rámci individuálnych alebo tematicky užšie vyčlenených úloh. Takúto úlohu predstavoval napr. výskum baníckeho folklóru v Gemeri, ktorý robili študenti folkloristiky pod vedením A. Melicherčika. Výskumom spôsobu života a kultúry robotníckej triedy sa plnila povinnosť etnografie poznávať kultúru robotníkov ako jednej z nerolníckych vrstiev národa, ktorá sa významnou mierou podieľala na formovaní národnej kultúry. Hoci v niektorých príspevkoch o spôsobe života robotníkov a družstevných roľníkov prevažovali politické a ideologické aspekty nad odbornými, základné vedecké práce

Michal Markuš

⁴ Oddeleniami ústavu boli: 1. oddelenie ľudového zamestnania (vedúci J. Podolák) a bývania (J. Mjartan), 2. oddelenie ľudového odevu, textilu a výtvarného umenia (vedúca S. Kovačevičová, J. Pátková a V. Nosáľová), 3. oddelenie duchovnej kultúry (vedúca E. Čajánková), rodinného a spoločenského života (B. Filová) a folklóru (S. Burlasová) a 4. oddelenie vedecko-dokumentačné (vedúci R. Žatko, E. Bošková a V. Urbancová). Pozri PODOLÁK, J.: Desať rokov ..., c. d., s. 434.

⁵ Horehronie - Kultúra a spôsob života ľudu, 1. zv. Bratislava 1969 (editor J. Podolák), II. zv. Bratislava 1974 (editor J. Mjartan), III. zv. Bratislava 1988 (editor V. Gašparíková).

⁶ PODOLÁK, J.: Desať rokov..., c. d. s. 437.

ako výsledok kolektívneho skúmania tejto problematiky v 50. rokoch znamenajú pre slovenskú etnológiu trvalo hodnotný vedecký prínos.⁷

Popri uvedených dvoch hlavných kolektívnych úlohách, v rámci ktorých sa vo vybraných oblastiach alebo regiónoch robil komplexný výskum všetkých zložiek ľudovej kultúry, vytýčili sa v 50. rokoch aj úlohy, zamerané na užšie vymedzené okruhy javov tradičnej kultúry. Ich zaradenie do plánu výskumu si vyžadovala záchrana tradičných hodnôt ľudovej kultúry ako súčasť kultúrneho dedičstva národa. Už v 50. rokoch sa v NÚ SAV konali takéto záchranné výskumy ľudového odevu pod vedením S. Kovačevičovej. Ich výsledky zostali hodnotným prínosom pre vedu vo forme reprezentačných regionálnych monografií o ľudovom odevu od **Sone Kovačevičovej, Jarmily Pátkovej-Paličkovej a Viery Nosáľovej**, ako aj dielo o dejinách ľudového odevu na Slovensku od **Jozefa Markova (1890 – 1976)**.⁸ Podobné výskumy sa konali aj so zameraním na ľudové výtvarné umenie, ľudovú architektúru a bývanie, folklór a ďalšie javy ľudovej kultúry. Z oblasti ľudového výtvarného umenia boli uverejnené viaceré monografie s bohatou obrazovou dokumentáciou. **Výskum ľudového staviteľstva a bývania** začal v 50. rokoch organizovať J. Mjartan, a to spočiatku v spolupráci s českými etnografmi K. Chotkom, V. Pražákom, D. Stránskou, Alenou Plessingerovou a postupne aj so slovenskými kolegami **Pavlom Stanom (1910 – 1988), Štefanom Mruškovičom a Vierou Valentovou**. Výsledky týchto výskumov vychádzali predovšetkým vo forme individuálnych štúdií a príspevkov.⁹

Viera Nosáľová

Ani folkloristiku neobišli ideologické vplyvy. Na **Prvej folkloristickej konferencii v českých Libliciach v roku 1953** bolo prijaté uznesenie, že „československá folkloristika si musí osvojiť metódu marxizmu-leninizmu a skúsenosti sovietskej vedy, a že v tradičnej ľudovej slovesnosti má vyhľadávať, odkrývať a objasňovať pokrokové zložky, ktoré dokumentujú boj poddaného ľudu proti vykorisťovateľom a utlačovaniu, odboj ľudu proti obmedzovaniu osobnej slobody a hospodárskej samostatnosti.“¹⁰ Vo folkloristike sa tieto princípy premietli zameraním výskumov na jánošíkovské tradície a zbojnícke motívy v Karpatoch (A. Melicherčík, V. Gašpariková), folklór spätý s bojom proti fašizmu (J. Michálek), družstevné piesne, robotnícky folklór, avšak skúmali sa aj betlehemske hry (R. Žatko), balady (S. Burlasová), memoráty a povesti (M. Kosová), povesti (J. Komorovský) a ďalšie folklórne žánre.

A. Melicherčík vydal viaceré štúdie a knižné publikácie s problematikou folklóru a dejín folkloristiky. Veľkú zásluhu mal na teoretickom usmernení slovenskej folkloristiky aj na pracoviskách mimo univerzity. V roku 1959 vyšla jeho syntetická práca o slovesnom folklóre **Slovenský folklór. Chrestomatia**. Bol to prvý komplexný pohľad na žánrovú štruktúru slovenského folklóru, prvý reprezentatívny výber slovesného folklóru Slovákov a prvá čítanka určená školám vydaná vo vysokom náklade. Aj keď Melicherčíkova žánrová konštrukcia sa odklonila od medzinárodného úzu a ďalšie bádania v oblasti folklórnych žánrov ukázali nedostatky jeho koncepcie, práca mala v tej dobe pozitívny obsah.¹¹

Koncom 50. rokov bola zdôrazňovaná potreba interdisciplinárnej spolupráce vo folkloristike najmä v jej prepojení s literárnou vedou.

V roku 1951 bol zriadený **Ústav hudobnej vedy**. Od roku 1953 sa stal súčasťou Slovenskej akadémie vied a nadviazal na činnosť *Hudobnovedného ústavu*, ktorý vznikol v roku 1943 medzi prvými vedeckovýskumnými pracoviskami Slovenskej akadémie vied a umení (1942 – 1953), pričom v roku 1951 prevzal do svojej náplne aj agendu *Štátneho ústavu pre slovenskú ľudovú pieseň*.¹² Oddelenie hudobnej folkloristiky Ústavu hudobnej vedy SAV sa už 50. rokoch venovalo intenzívnemu výskumu ľudových piesní, tancov, hudieb a hudobných nástrojov, ako aj štúdiu teoretických a metodologických otázok hudobnej folkloristiky. V nasledujúcich desaťročiach sústredilo vyše 100 000 nahrávok ľudových piesní, 7000 nahrávok nástrojovej hudby, 40 000

Jarmila Pátková-Paličková

⁷ Napríklad kolektívne monografie o Horehroní a Žakarovciach sa svojím obsahom a štruktúrou nelíšili od klasických monografií oblasti alebo dediny.

⁸ Na vydání týchto reprezentačných publikácií má zásluhu Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry a najmä jeho redaktor I. Kovačovič.

⁹ Zborník *Ľudové staviteľstvo a bývanie na Slovensku* (editor J. Mjartan). Bratislava 1963 a R. BEDNÁRIK: *Ľudové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava 1967. Ostatné výsledky sa použili pri koncipovaní príslušných kapitol vo vedeckých syntézach.

¹⁰ Dobovú rétoriku preberáme zo správy o NÚ SAV, ktorú J. Mjartan napísal po roku 1970. Pozri MJARTAN, J.: Z minulosti Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied. *Etnologické rozpravy*, 13, 2006, č. 2, s. 214-257.

¹¹ LEŠČÁK, M.: Andrej Melicherčík – osobnosť slovenskej etnológie. In: *Ethnologia Slovaca et Slavica* 30-31, Zborník filozofickej fakulty UK Bratislava, 1998 - 1999, s. 81.

¹² <http://www.uhv.sav.sk/index.php/sk/o-ustave/historia>

fotografií – negatívov, diapozitívov (s hudobnou a nástrojovou ale aj všeobecne etnologickou a folkloristickou tematikou), bohatý archív piesní s 90000 textami a vyše 55000 zapísanými nápevmi, predstavuje jeden z najväčších a súčasne najmodernejšou technikou vybavených etnomuzikologických fondov v Európe. K nim treba pripočítať ešte archív 900 filmov a videodokumentov. Hlavnú zásluhu na tom mali aj v ďalších desaťročiach interní pracovníci oddelenia, **Oskár Elschek, Alica Elscheková, František Poloczek, Ladislav Leng (1930 – 1973), Ladislav Galko (1916 – 1987), Stanislav Dúžek, Kliment Ondrejka (1929 – 2011)** a ďalší. Okrem viacerých periodík a edícií zbierok oddelenie vydalo sériu rozsiahlych knižných monografií a vedeckých syntéz, ktoré reprezentujú vysokú úroveň hudobnej folkloristiky na Slovensku. Hudobní folkloristi sa zúčastňovali na všetkých kolektívnych výskumoch.

V 50. a 60. rokoch sa rozvíjali popri kolektívnych výskumoch aj individuálne monotematické výskumy zamerané na jednotlivé javy hmotnej, sociálnej a duchovnej kultúry. Okrem tradičného ľudového odevu, výtvarného umenia a ľudového staviteľstva sa kládol osobitný dôraz na výskum kultúrnych javov, ktorých kontinuálny vývoj bol v dôsledku socialistickej kolektivizácie poľnohospodárstva prerušený, alebo ktoré už začali zanikať. Patria sem rozličné odvetvia domácej a remeselnej výroby, ktoré po likvidácii súkromného podnikania nemali perspektívu ďalšieho vývoja. Ich skúmaniu sa venovali najmä **Pavol Stano, Adam Pranda (1924 – 1984), Ján Koma (1920 – 2011), Ema Marková (1902 – 1989), František Kalesný (1918 – 2007), Jarmila Paličková-Pátková (1930 – 1996), Andrej Polonec, Štefan Apáthy, Michal Markuš (1912 – 2004), Irena Pišútova, Ester Plickova (1928 – 2011)** a ďalší. Záchranný charakter mali aj výskumy tradičného poľnohospodárstva a pastierstva, ktorým sa venovali predovšetkým **Ján Podolák, Viera Urbancová (1929 – 2007), Ema Drábiková-Kahounová (1925 – 2002)**, v múzeách **F. Kalesný, J. Hyčko a Š. Mruškovič**. Sociálnymi determinanciami agrárnej kultúry sa zaoberal najmä **A. Pranda**, jazykovednými otázkami K. Palkovič, J. Nižňanský a A. Habovštiak.

Po založení Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre (1960) sa začala rozvíjať aj poľnohospodárska muzeológia, výsledky ktorej sa uverejňovali najmä v zborníku *Agrikultúra* (založenom 1962).¹³ Od 50. rokov sa začína venovať sústavnejšia pozornosť aj skúmaniu spoločenského života a rodiny, a to nielen v rámci prípravy národopisnej syntézy, ale aj v rámci individuálnych výskumov. Za tento výskumný úsek zodpovedala **Božena Filová**. Najhodnotnejšie výsledky štúdia dosiahli **Soňa Švecová** a **Zora Rusnáková**. V štúdiu duchovnej kultúry vynikla v tomto období predovšetkým **Emília Horváthová**, pri výskume slovesného folklóru **Viera Gašpariková**.

Významný predmet bádania na pôde NÚ SAV už od 50. rokov predstavovali národnostné menšiny na Slovensku. Úspešne sa rozvíjal najmä výskum **kultúry a spôsobu života Cigánov**, ktorého praktickým cieľom bolo „odhalenie príčin nízkej životnej úrovne tohto etnika na Slovensku“. Okrem individuálnych výskumov **E. Horváthovej (Čajánkovej) (1931 – 1996)**, od ktorej vychádzali podnety na skúmanie tejto problematiky, sa organizoval aj kolektívny výskum Cigánov v oblasti Gemera. Už v polovici 20. stor. sa začala skúmať aj ľudová kultúra maďarskej národnostnej menšiny na južnom Slovensku. Prvý kolektívny výskum tohto etnika sa konal roku 1954 v okolí Štúrova pod vedením J. Mjartana. Na ďalších výskumoch sa zúčastňovali väčšinou maďarskí etnografi a folkloristi. Pomerne intenzívnejšie skúmanie sa zameriavalo na ľudovú kultúru Rusínov-Ukrajincov na východnom Slovensku (okresy Bardejov, Svidník, Medzilaborce a Snina). Postupne sa však koordinácia týchto výskumných prác preniesla do *Múzea ukrajinskej kultúry v Prešove* (založené roku 1956, v roku 1964 sa presídlilo do Svidníka).

Národopisný ústav SAV už od svojho vzniku zaradil do svojich plánov aj výskum slovenských enkláv a diaspór v európskom zahraničí. V 50. rokoch sa venovala najväčšia pozornosť **Slovákom na území Maďarska**, kde bola možnosť nadviazať na výsledky starších výskumov etnografa M. Markuša, demografa J. Svetoňa, folkloristu J. Žatka a jazykovedcov J. Štolca a K. Palkoviča. Z pracovníkov ústavu sa na výskumoch v Maďarsku zúčastňovali: J. Podolák, B. Filová, S. Kovačevičová, S. Burlasová, E. Horváthová, z maďarských spolupracovníkov najmä J. Manga, G. Tábori. Výskumy Slovákov žijúcich v zahraničí sa konali v úzkej spolupráci s *Ústavom zahraničných Slovákov Matice slovenskej*, kde periodicky vychádzal aj osobitný zborník. Pri etnografii Slovákov mimo materského etnického územia

Zora Rusnáková-Apáthyová

Irena Pišútova

¹³ PODOLÁK, J.: K programu nového zborníka (Úvodník k prvému číslu nového časopisu *Agrikultúra*). *Agrikultúra* I, s. 3-5, Nitra 1962.

významné miesto zaujímajú Čechy a Morava. K najväčšiemu sťahovaniu Slovákov do českých krajov došlo po 2. svetovej vojne v rokoch 1945 – 1946 v rámci osídľovania českého pohraničia (po vystahovaní Nemcov). Ďalšiu vlnu predstavuje osídlenie českého pohraničia slovenskými presídlencami z Maďarska, Juhoslávie a Rumunska.¹⁴ Etnografické výskumy Slovákov v Čechách sa organizovali na pôde českých vedeckých inštitúcií v Prahe. Slovenskí etnológovia a folkloristi sa o tieto výskumy zaujímali iba ojedinele.

Od 50. rokov sa datuje sústavnejšie skúmanie dejín slovenskej etnologickej vedy. V rámci tejto úlohy sa publikovali práce o významných predstaviteľoch národopisu/etnológie a o národopisných inštitúciách na Slovensku (J. Mjartan, J. Podolák, V. Urbancová, J. Michálek).

V dokumentačnom oddelení NÚ SAV bol vybudovaný centrálny archív výskumných správ, národopisných fotografií a kresieb. Okrem toho sa tam sústreďovali aj činnosti súvisiace s prípravou bibliografie. Na tomto úseku pracoval **Rudolf Žatko (1913 – 1976)**, ktorý sa venoval bibliografii slovenského národopisu za roky 1901 – 1959. Rokom 1901 sa časovo nadväzovalo na bibliografické dielo Ľ. V. Riznera.¹⁵ V spracúvaní aktuálnej bibliografie pokračovala M. Kubová.

V záujme rozšírenia spolupráce všetkých národopisných inštitúcií na Slovensku bola roku 1958 založená Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV (ďalej SNS). Toto nezávislé združenie vedeckých a odborných pracovníkov a študentov národopisu si vytýčilo za cieľ podporovať rozvíjanie bádateľskej činnosti, prispievať k vytváraniu podmienok pre optimálny rozvoj tejto vedy a prispievať k zvyšovaniu odbornej úrovne členov spoločnosti. Už na zakladajúcom valnom zhromaždení SNS sa vytvorili 4 odborné komisie: pre národopisný atlas (vedúci M. Markuš), pre národopisnú terminológiu (J. Podolák), pre muzeológiu (S. Kovačevičová) a pre folklór (A. Melicherčík). Postupne k nim pribudli pracovné skupiny pre obyčaje, filmovú a zvukovú dokumentáciu, výskum národností a pre spoluprácu s osvetovou praxou.

Už v 50. rokoch sa v NÚ SAV začala vyslovovať požiadavka, aby sa javy slovenskej ľudovej kultúry vysvetľovali v kontexte s vývinom ľudovej kultúry v iných krajinách strednej a juhovýchodnej Európy. Na konferencii poľských a slovenských etnografov v Krakove bola v roku 1959 založená **Medzinárodná komisia pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch** (ďalej MKKK).¹⁶ Sídлом medzinárodného sekretariátu komisie sa stal NÚ SAV v Bratislave. Hlavným vedeckým sekretárom od založenia do roku 1971 bol **Ján Podolák**. Čoskoro sa členmi komisie stali okrem slovenských, českých a poľských etnológov aj zástupcovia vedeckých inštitúcií z Maďarska, Rumunska, Ukrajiny a postupne aj pracovníci Juhoslávie a Bulharska. Komisia bola organizačne rozdelená na medzinárodné odborné subkomisie, cieľom ktorých bola príprava syntéz (pastierstva, ľudovej architektúry, výtvarného umenia, hudobného folklóru, agrikultúry, zvykov a podobne). Komisia začala organizovať medzinárodné sympóziá a konferencie, z ktorých sa vydávali zborníky. Informačným orgánom MKKK sa stal cudzojazyčný bulletin **Carpatica** (jeho zodpovedným redaktorom bol od založenia do roku 1971 J. Podolák). V období obmedzovaných kontaktov so zahraničím bola MKKK jednou z najvýznamnejších medzinárodných vedeckých organizácií etnografov a folkloristov východoeurópskych a balkánskych krajín.

Positívne výsledky etnológie v 50. rokoch sa najvýraznejšie odrážajú v publikačnej činnosti. Množstvo štúdií, príspevkov, správ a recenzií pravidelne prinášalo ústredné národopisné periodikum SAV **Slovenský národopis (SN)**. Jeho zakladateľom a hlavným redaktorom bol J. Mjartan.¹⁷ Od jeho založenia v roku 1953 boli zodpovednými redaktormi J. Mjartan (1953 – 1957), J. Podolák (1957 – 1960) a B. Filová (od 1960). V prvých ročníkoch v Slovenskom národopise prevažovali materiálové príspevky, čo bolo odrazom vtedajšej úrovne vedy. Postupne nadobudli prevahu analyticko-syntetické štúdie vychádzajúce z hlavných výskumných úloh NÚ SAV a celej slovenskej etnológie. Najviac sa písalo o týchto

Viera Gašparíková

Ján Podolák

¹⁴ Podľa sčítania obyvateľstva roku 1980 žilo v Čechách okolo 360 000 Slovákov.

¹⁵ Pre smrť R. Žatka dielo doplnil a ukončil P. Stano. Vyšlo pod názvom Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1950 (zostavili R. Žatko a P. Stano).

¹⁶ Zatiaľ čo poľskí etnografi na slovensko-poľskej konferencii v Krakove roku 1958 navrhovali iba slovensko-poľskú spoluprácu pri výskume Karpát, slovenskí účastníci konferencie J. Podolák navrhol založenie Medzinárodnej komisie pre výskum ľudovej kultúry v Karpatoch. Postupne sa pridali aj ďalšie krajiny, vrátane Bulharska a k názvu sa pridalo v roku 1976 „... a na Balkáne“ (MKKKB). Komisia zanikla roku 1993.

¹⁷ Časopis Slovenský národopis nadviazal na výsledky Národopisného zborníka MS (od 9. roč. SAVU), vyšlo spolu 11 ročníkov. Prvá redakčná rada SN pracovala v zložení: J. Mjartan (hlavný redaktor), J. Podolák (výkonný redaktor), členovia R. Bednárik, A. Melicherčík a M. Markuš.

problémoch: procesy zmien na slovenskej dedine, spôsob života robotníckej triedy, slovenská ľudová kultúra v kontexte stredoeurópskom a slovanskom (najmä v rámci MKKKK/MKKB), ľudová kultúra slovenských enkláv a diaspór v zahraničí, etnokultúrne procesy v jazykovo zmiešaných oblastiach Slovenska (najmä kultúra etnických menšín), otázky teórie a metodológie vedy, dejiny národopisu, príprava národopisných syntéz, ale aj správy o činnosti etnologických inštitúcií na Slovensku i v zahraničí. Na záujem o časopis v zahraničí poukazoval najmä rozsah jeho medzinárodnej výmeny, ktorá v tom čase patrila k najlepším spomedzi všetkých vedeckých časopisov SAV.

Významným prínosom k rozvoju publikačnej činnosti bola edícia **Práce Národopisného ústavu SAV** (založená 1957), kde vychádzali predovšetkým monotematické monografie a zborníky.

Vo výučbe sa kládol hlavný dôraz na slovenskú etnografiu a folkloristiku. Na mieste asistentov seminára na UK sa vystriedali J. Podolák, V. Gašparíková, A. Kostková, J. Michálek, Š. Mruškovič a ďalší.

Ústrednú národopisnú muzeologickú inštitúciu na Slovensku predstavovalo **Slovenské národné múzeum** v Martine. Od začiatku 50. rokov sa v múzeu objavovala požiadavka reinštalácie expozícií z rokov 1929 – 1932. Začiatkom 50. rokov však malo múzeum iba 11 pracovníkov, nemalo ani jedného vysokoškolsky kvalifikovaného odborníka a zohrávalo zápas o svoju existenciu. „Prvým, vysokoškolsky vzdelaným etnológom, ktorý vstúpil do trvalého zamestnania v múzeu, bol A. Polonec (1952). V roku 1953 prišiel do múzea historik J. Hyčko, ktorý sa venoval tradičnej kultúre. V druhej polovici 50. rokov prišli pracovať do múzea ďalší absolventi etnológie, v múzeu zotrvali však len krátko – **Viera Ábelová (1930 – 2012), Irena Murgašová-Pišútová, Štefan Apáthy, Ema Drábiková-Kahounová**. Dlhodobu zakotvil v múzeu **Igor Krištek**, ktorý do múzea nastúpil v roku 1959.¹⁸

V tom období boli ideologické tlaky, aby múzeum historicko-národopisný charakter novej expozície zamenilo za expozície všeobecného vývinu ľudskej spoločnosti so špeciálnym zameraním na vývoj robotníckeho hnutia. Rôzne komisie, ktoré sa snažili orientáciu múzea usmerniť, komplikovali prácu vedeniu múzea na čele s riaditeľom J. Gerykom. „V skutočnosti bola k 1. máju 1952 verejnosti prístupná len časť reinštalovaných expozícií, ktoré sa nachádzali na 1. poschodí a 1. a 2. medziposchodí. Na reinštalácii historických zbierok, ktoré boli venované *Kapitalizmu a Prechodu do socializmu* sa pracovalo aj v roku 1953. K diskusii o ich charaktere boli okrem odborníkov prizývaní aj predstavitelia štátnej správy, politických orgánov a kultúrnych inštitúcií.“¹⁹ Inštalácia nových expozícií sa napokon stala realitou až v 70. rokoch.²⁰

V roku 1956 bol SNM v Martine priznaný status vedeckého pracoviska. V rámci výskumnej činnosti boli realizované dotazníkové výskumy o modrotlačiarstve, o zábojoch na lisovanie oleja a kožušníctve, o tradičných zamestnaniach, o perníkárstve. Pracovníci sa zameriavali aj na výskum sklenárstva a orného náradia, šafraníctva, zvykov a liečenia, dopravy či na výrobu valašiek.²¹

Na sklonku 50. rokov sa začalo s prípravou zákona o zlúčení Slovenského národného múzea v Martine a Slovenského múzea v Bratislave so zámerom, že múzeum v Martine, vzhľadom na charakter svojich zbierok i doterajšiu činnosť, by sa malo prebudovať na ústredné národopisné múzeum.

V 50. rokoch 20. storočia sa nasmeroval vedecko-muzeologický rozvoj Národopisného odboru SNM a vedeckovýskumná činnosť múzea sa začala užšie koordinovať s NÚ SAV. Jednou z výrazných osobností, ktoré obe inštitúcie prepájali bol, **Štefan Apáthy (1913 – 1965)**, spoluautor prvej etnomuzeologickej príručky **Národopisná práca v múzeách na Slovensku** (1964). V múzeách pôsobilo čoraz viac odborníkov s etnografickou kvalifikáciou, okrem etnografického múzea v Martine ich bolo koncom tohto desaťročia 33.

V roku 1951 vznikol v Bratislave **Pamiatkový ústav**, kde tiež našli uplatnenie etnológovia. Hlavnou úlohou v tomto desaťročí bol súpis pamiatok Slovenska.

Ema Drábiková-Kahounová

Štefan Apáthy

¹⁸ BENŽA, M.: Vedeckovýskumná činnosť SNM - Etnografického múzea v Martine v 2. pol. 20. storočia. In Zborník SNM, 96, Etnografia 43, 2002, s. 97 – 110.

¹⁹ BENŽA, M.: Výskumné a prezentačné aktivity SNM v Martine v 50. rokoch 20. storočia. Slovenský národopis, 58, 2010, č. 4, s. 450.

²⁰ MRUŠKOVIČ, Š.: Generálna prestavba stálych expozícií v Martine. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 25.

²¹ BENŽA, M.: c. d. 2010, s. 446.

Ako uvádza P. Slavkovský: „Sloboda vedeckého bádania a interpretácie získaných poznatkov spočíva práve v tom, že vedec môže bez obmedzení vstúpiť do vedeckého diskurzu z pozícií svojho najlepšieho vnútorného presvedčenia. Päťdesiate roky boli pre vývin vedeckého myslenia v národopise i muzeológii nešťastné tým, že nedovolili túto slobodu. Ba čo viac, boli horšie, lebo nedovolili vedcovi o sporných témach ani pomlčať. Požadovala sa jasná odpoveď v intenciách veľmi z vulgarizovaných predstáv vtedajších politických elít o marxistickej metodológii v spoločenských vedách.“²² Na druhej strane, koncom päťdesiatych rokov bola štruktúra etnologických inštitúcií a prostredia, v ktorom fungovali, stabilizovaná a štátom primerane finančne podporovaná.

Česká folkloristka Marta Šrámková skonštatovala, že „v zložitom období päťdesiatych rokov sa v Slovenskom národopise prejavovali dôsledky pôsobenia vtedajšieho ideologického a politického nátlaku, nikdy však nedosiahli takú úroveň, ako sa to stalo v českých časopisoch“.²³

Výber najvýznamnejších publikácií z 50. rokov 20. storočia

- Banická dedina Žakarovce. Ed. A. Pranda. Bratislava, SAV 1956.
- BEDNÁRIK, R.: Ľudová liečba na Slovensku. Bratislava, UK 1954.
- BEDNÁRIK, R.: Ľudové poľovníctvo na Slovensku. Martin, Matica slovenská 1943.
- BEDNÁRIK, R.: Pastierske rezbárske umenie. Bratislava, SVKL 1956.
- BEDNÁRIK, R.: Mal'ované ohništia v oblasti Malých Karpát. Osveta, Martin 1956.
- BEDNÁRIK, R.: Slovenské úle. Bratislava, SAV 1957.
- BRTÁŇ, R. – GAŠPARÍKOVÁ, V.: Perečko belavé, červený dolomán. Praha, Naše Vojsko 1955.
- ELSCHEKOVÁ, A. – ELSCHKEK, O.: Slovenská ľudová pieseň a ľudová hudba. Bratislava, SAV 1956.
- Jozef Ľudovít Holuby: Národopisné práce. Ed. J. Mjartan, Bratislava, SAV 1958.
- KOMOROVSKÝ, J. Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti. Bratislava, SAV 1957.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Ľudový odev v Hornom Liptove. SVKL, Bratislava 1955.
- KOVALČÍKOVÁ, J. – POLOCZEK, F.: Slovenské ľudové tance I. Bratislava, SAV 1955.
- KRESÁNEK, J. Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného. Bratislava, Národné hudobné centrum 1951.
- MARKOV, J.: Slovenský ľudový odev v minulosti. Bratislava, SVKL 1955.
- LENG, L.: Slovenský ľudový spev a ľudová hudba. Bratislava, SPN 1958.
- MELICHERČÍK, A.: Slovenské ľudové príslovia (spolueditor E. Paulíny,) Bratislava, SVKL 1953.
- MELICHERČÍK, A.: Jánošíkovská tradícia na Slovensku. SAV, Bratislava 1952.
- MELICHERČÍK, A.: Pavol Dobšinský. SVKL 1959.
- MELICHERČÍK, A.: Slovenský folklór Chrestomatia. Bratislava, SAV 1959.
- NOSÁĽOVÁ, V.: Ľudový odev v Heľpe a Pohorelej. Bratislava, SAV 1959.
- Slovenské ľudové umenie, zv. I-II. Spoluautori M. Kosová a S. Kovačevičová. Bratislava, Tatran 1954.
- PÁTKOVÁ, J.: Ľudový odev v okolí Trnavy. Bratislava, SAV 1957.
- PLICKOVÁ, E.: Pozdišovské hrnčiarstvo. Bratislava, SAV 1959.
- PRANDA, A.: Súčasní modranskí figuralisti. Bratislava, SAV 1957.
- PRANDA, A.: Národný umelec Ferdiš Kostka. Osveta, Martin 1957.
- PRANDA, A.: Kraslice v slovenskej ľudovej umeleckej výrobe. Bratislava, SAV 1958.
- Slovenské ľudové piesne I.-III. (ed. Košťantín Hudec, František Poloczek). Bratislava, SAV 1950, 1952, 1956.

²² SLAVKOVSKÝ, P.: Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru). Bratislava, VEDA, 2013, s. 106.

²³ ŠRÁMKOVÁ, M.: Slovesná folkloristika v padesáti ročníkoch Slovenského národopisu. Slovenský národopis, 51, 2003, č. 2, s. 217.

Šesťdesiate roky

Búrlivé šesťdesiate roky sa niesli vo svete v znamení technického pokroku, rozpadu koloniálneho systému, nástupu politiky multikulturalizmu, provokatívnych zmien v hudbe i odievaní. Vo východnom bloku došlo k politickému uvoľneniu. Kým Česi sa usilovali o zásadné politické zmeny, cieľom Slovákov bolo federatívne usporiadanie republiky. Obe úsilia vrcholili v roku 1968. Vznikla česko-slovenská federácia, ktorá Slovákom vytvorila podmienky byť rovnocenným partnerom Čechom. Pražská jar vzbudila nádeje československého ľudu na demokratické zmeny v krajine, no vzápätí ich zmaril vstup vojsk Varšavskej zmluvy. Sľubne sa rozvíjajúce kontakty vedeckých pracovníkov so svetom sa na dvadsať rokov prerušili. Zneistili sa osudy jednotlivcov aj inštitúcií.

Hlavným centrom etnologickej vedy bol *Národopisný ústav SAV*. Výsledky práce v NÚ SAV sú obsiahnuté nielen v množstve vydaných štúdií a individuálnych knižných monografií, ale predovšetkým v kolektívnych etnologických syntézach ľudovej kultúry na Slovensku, o ktoré sa NÚ SAV usiloval od začiatku 60. rokov. Prvou prácou tohto druhu bola syntéza, ktorá pod názvom **Slovaki** vyšla v sovietskej encyklopédii *Narody mira* (1964). Podstatne väčší rozsah mala syntéza o dejinách slovenskej ľudovej kultúry v diele **Československá vlastivěda zv. 3 Lidová kultura** (Praha 1968), kde sú Slovensku venované kapitoly VII.–XI. Dielo bolo roku 1969 vyznamenané I. cenou "Giuseppe Pitré", ktorá sa udeľuje každé tri roky za najlepšie kultúrno-historické práce celosvetovej produkcie.²⁴ Časť o slovenskej ľudovej kultúre vyšla v osobitnej úprave aj separátne v nemeckom preklade ako **Die slowakische Volkskultur** (Bratislava 1972). Na sklonku 60. rokov sa začalo pracovať na prípravách **Etnografického atlasu Slovenska**.

Na poli popularizácie vedy bola mimoriadne úspešná edícia **Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry** založená roku 1967. Zakladateľ edície **Adam Pranda (1924 – 1984)**, prešiel roku 1961 z ÚĽUVu pracovať do NÚ SAV. Zredigoval prvých 13 zväzkov. Autormi boli J. Podolák, S. Burlasová, E. Holéczyová, O. Demo - O. Hrabalová, E. Kahounová, H. Johnová, R. Bednárík, E. Marková, K. Ondrejka, O. Zilynskyj, J. Paličková-Pátková a J. Mjartan. Hoci hlavným cieľom edície bola popularizácia bádateľských výsledkov, niektoré zväzky mali charakter vedeckých monografií.

Atmosféra budovania socializmu a industrializácie krajiny sa nemohla neodraziť na etnologických výskumoch každodenného života. Nové témy vyvolali diskusie na konferencii *O perspektívach rozvoja národopisnej vedy na Slovensku* v roku 1968. Požadovali sa zmeny najmä v metodike terénneho výskumu a v postojoch k výskumu súčasného stavu ľudovej kultúry.

Úspechy dosiahnuté v slovenskej etnológii v 50. a 60. rokoch by neboli možné bez odborného dorastu, ktorý prichádzal z univerzity. Takmer do konca 60. rokov tvoril národopisný seminár súčasť spoločnej katedry s príbuznými historickými študijnými odbormi (od r. 1960 Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky FF UK). Organizačná závislosť národopisu od iných študijných odborov bola vážnou prekážkou rozvoja tejto študijnej a vednej disciplíny na pôde univerzity. Vedeckovýskumná činnosť pracovníkov seminára sa obmedzovala na publikačné záujmy jednotlivcov. R. Bednárík vydal niekoľko knižných monografií s tematickou prevahou ľudového výtvarného umenia, ale aj s problematikou ľudového staviteľstva a Slovákov v zahraničí. Okrem Maďarska sa v uvedenom období skúmala ľudová kultúra Slovákov v Juhoslávii, kde na práce **Jána Siráckeho** a R. Bednáríka nadväzovali B. Filová, S. Burlasová, M. Kosová a J. Podolák.

Do výskumnej činnosti na Slovensku sa formou stacionárnych výskumov zapájali aj etnológovia z Čiech – **Soňa Švecová** a **Jozef Kandert** a ďalší.

Adam Pranda

Soňa Švecová

²⁴ Toto ocenenie získala aj Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska (1995).

Až v 60. rokoch sa pod vplyvom Bogatyryjovových impulzov sformulovali **základné východiská synchronnej folkloristiky**, ktoré sa prejavili pri výskume súčasného stavu folklóru. Skúmanie ekológie folklóru prinieslo nové metodické impulzy i niektoré originálne výsledky, ktoré ovplyvnili do istej miery i výskumné zameranie celej slovenskej etnologickej vedy. Osobitne sa táto orientácia rozvinula v 60. rokoch v prácach etnológov mladšej generácie. Dôraz na funkciu a kontext patril medzi osobitné znaky metodologickej orientácie slovenskej folkloristiky v povojnovom období. Folkloristi nadviazali na domáce tradície funkčného štrukturalizmu.

V rámci výskumov folklóru dominovala téma zbojníctva a jánošíkovská tradícia v interetnických kontextoch. Venovali sa jej A. Melicherčík a V. Gašparíková. J. Michálek publikoval výbery slovenských ľudových rozprávok a do pozornosti sa dostali spomienkové rozprávania o Slovenskom národnom povstaní. Keďže folklór v tom čase podliehal rýchlemu vývojovému procesu, ukázala sa potreba nájsť novú metodiku jeho výskumu.

K prehĺbeniu metodiky terénneho výskumu napomohli aj vydania návodov na výskum jednotlivých etnografických tém a skúsenosti z prípravy národopisných monografií.

Koncom 60. rokov, keď centrálné etnologické inštitúcie na Slovensku dosahovali vrchol svojho dovtedajšieho rozvoja, došlo vo vednom odbore i spoločnosti k zmenám, ktoré výrazne poznačili ďalší vývoj slovenskej etnológie. Smrťou A. Melicherčíka roku 1966 sa na univerzite uvoľnilo miesto profesora (docenta) národopisu. V roku 1967 sa vrátil zo SAV na univerzitu externý docent **Ján Podolák** s cieľom vybudovať samostatnú katedru národopisu, založiť osobitné vedeckovýskumné pracovisko (kabinet) a založiť medzinárodný etnologický časopis. V tom istom čase opätovne (po nútenej prestávke) nastúpila do NÚ SAV **Soňa Kovačevičová**. Táto skúsená vedecká pracovníčka prišla s cieľom odborne a organizačne zabezpečiť prípravu etnografického atlasu ako budúcej hlavnej úlohy ústavu. Obidve centrálné národopisné pracoviská (v SAV a na UK) považovali tieto zmeny za prospešné. Rok 1967 priniesol aj niektoré ďalšie personálne zmeny na ústredných národopisných pracoviskách, ktoré mali prispieť k zvýšeniu odbornej úrovne príslušných činností.²⁵

Okrem personálnych presunov na etnologických pracoviskách došlo takmer v rovnakom čase aj k iným oveľa významnejším zmenám, ktoré ovplyvnili ďalší vývoj nielen vo vede, ale v celej spoločnosti. Bola to pamätná Pražská jar roku 1968, ktorá priniesla občanom Československa po dvoch desaťročiach totalitného režimu nádej na návrat demokracie. Na politické uvoľnenie, ktoré nasledovalo po jarných udalostiach roku 1968, adekvátne reagovala aj slovenská národopisná veda. Vedecký tajomník NÚ SAV **Milan Leščák** a výkonná redaktorka časopisu Slovenský národopis **Viera Nosálová** rozoslali anketu s 12 otázkami, zameranými na situáciu v slovenskej etnografii a folkloristike.²⁶ Od účastníkov ankety sa očakávali odpovede na otázky, ako si predstavujú koordináciu činnosti na poli národopisu, aké by mali byť spoločné ciele národopisnej vedy na Slovensku a akými spôsobmi by sa mali tieto ciele dosiahnuť. Ďalšie otázky sa zameriavali na aktuálny stav na jednotlivých pracoviskách, výučbu na fakulte, na vedeckú prípravu, na činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, prácu vo vidieckych múzeách a pod. Účastníci ankety konštatovali, že v systéme centralistického riadenia úplne zanikla slobodná diskusia o problémoch rozvoja vedy a otvorená kritika nedostatkov v tejto oblasti. Od respondentov sa očakávali nielen kritické pripomienky k súčasnému stavu, ale aj návrhy a podnety, ako skvalitniť systém riadenia vedy na pôde akademie vied, univerzity a múzeí. Všetci účastníci ankety sa zhodli v názore, že treba zlepšiť koordináciu národopisných činností na Slovensku. Väčšina príspevkov však obsahovala konkrétne stanoviská k nastoleným problémom, najmä ku koordinácii vedeckovýskumných činností, k založeniu existujúceho koordinačného orgánu a systému jeho práce. Niektorí sa vyjadrovali aj k špecifickej náplni práce jednotlivých pracovísk, ku skvalitneniu výučby národopisu na UK a vedeckej príprave na pôde NÚ SAV, k systému dokumentácie,

Stanislav Dúžek

Milan Leščák

²⁵ V tom roku odišiel z fakulty do NÚ SAV J. Botík a na fakultu boli prijaté L. Droppová a K. Jakubíková. Etnografické múzeum SNM v Martine prijalo od roku 1964 M. Benžu a od roku 1967 P. Slavkovského.

²⁶ LEŠČÁK, M. - NOSÁLOVÁ, V.: Diskusie k súčasnej situácii v slovenskom národopise. Slovenský národopis 16, 1968, s. 519.

k spôsobom popularizácie a propagácie výsledkov národopisnej vedy a podobne.²⁷ Anketa splnila svoj cieľ. Upozornila na nespokojnosť s daným stavom a priniesla konkrétne návrhy na praktické riešenie jestvujúcich problémov. Jedným z výsledkov ankety bolo zvolanie *Konferencie o perspektívach rozvoja národopisnej vedy na Slovensku* (Smolenice 3. – 6. 12. 1968).²⁸ Na tejto konferencii sa dosiahla najmä dohoda o koordinácii národopisnej vedy a o ústrednej národopisnej dokumentácii.²⁹ Hoci niektoré návrhy z ankety sa stali v zmenenej politickej situácii (po 21. auguste 1968) nesplniteľné,³⁰ anketa z roku 1968 a najmä odpovede na ňu zostanú „kronikou doby, ktorá umožní i budúcim generáciám hodnotiť úmysly a snahy ich predchodcov“.³¹ V takomto zmysle treba tento pokus o demokratizáciu pomerov v slovenskej etnológii v roku 1968 považovať za významný medzník v jej dejinách.

Jedným z hlavných výsledkov smolenickej konferencie v decembri 1968 bolo utvorenie **Slovenskej národopisnej koordinačnej rady** (SNKR), ktorej úlohou bolo koordinovať základný aj aplikačný výskum na všetkých pracoviskách Slovenska. V prvej etape pracovala v zložení: B. Filová, J. Koma, L. Leng, M. Leščák, J. Michálek, S. Mruškovič, M. Mušínska, V. Nosáľová, J. Podolák a J. Sirácky. Predsedom sa stal J. Mjartan a vedeckým tajomníkom M. Leščák. Hlavným poslaním tohto „medzirezortného“ orgánu slovenskej etnografie a folkloristiky bola koordinácia činnosti v slovenskom národopise.³² Na pôde tohto orgánu sa sústreďovali informácie o činnosti jednotlivých národopisných pracovísk a prijímali sa uznesenia, záväzné pre všetky koordinované inštitúcie. Jedným z uznesení ustanovujúceho zhromaždenia koordinačnej rady bolo vydávanie neperiodického bulletinu **Národopisné informácie**, kde sa mali uverejňovať správy o činnosti, príležitostne aj vedecké štúdie a bibliografie.³³ Národopisné informácie sa postupne sformovali na periodikum, o ich vydávanie sa starala najmladšia generácia odborných pracovníkov ÚEt SAV v spolupráci s EM SNM a Slovenskou národopisnou spoločnosťou pri SAV. Pod týmto názvom vychádzali do roku 1993.³⁴

V oblasti etnomuzikológie a etnochoreológie v 60. rokoch publikovali K. Ondrejka, J. Kováčová (1927 – 2009), O. Elschek, L. Leng, S. Dúžek, O. Demo a iní.

V roku 1968 došlo k najzávažnejším zmenám – v porovnaní s inými ústrednými etnologickými inštitúciami na Slovensku – na *Filozofickej fakulte UK v Bratislave*. J. Podolák po príchode na fakultu začal reorganizovať odbor národopis. Prvým vedeckoorganizačným úspechom etnológie bolo založenie samostatného vedeckovýskumného pracoviska univerzity roku 1968 pod názvom **Kabinet etnológie Filozofickej fakulty UK**.³⁵ Založenie kabinetu si vyžiadala akútna potreba rozvinúť na fakulte vedeckovýskumnú činnosť s dôrazom na porovnávacie štúdium slovenskej ľudovej kultúry z hľadiska jej vzťahu ku kultúram Slovanov a iných národov strednej a juhovýchodnej Európy.³⁶ Vznik kabinetu bol urýchlený aj personálnou situáciou v Národopisnom seminári Filozofickej fakulty UK, kde pre niektoré predmety chýbali odborní prednášatelia. Umožnil, aby jeho vedeckí pracovníci vypomáhali vo výučbe etnológie a aby pedagogickí pracovníci Národopisného seminára mali možnosť participovať na riešení vedeckovýskumných úloh na pôde

Oskár Elschek a Alica Elscheková

Kliment Ondrejka

²⁷ Odpovede všetkých účastníkov ankety boli uverejnené v plnom znení v Slovenskom národopise, 16, 1968, s. 520.

²⁸ Pôvodne plánovaná konferencia o úlohe „Dejiny ľudovej kultúry na Slovensku“ sa v dôsledku ankety konala na tému „Perspektívy rozvoja národopisnej vedy na Slovensku“.

²⁹ Návrhy pripravili V. Nosáľová a M. Leščák. Pozri Slovenský národopis, 17, 1969, s. 434-452.

³⁰ Zabránila tomu násilná okupácia Československa vojskami socialistických krajín 21. augusta 1968.

³¹ NOSÁĽOVÁ, V. - LEŠČÁK, M.: c. d., s. 520.

³² DANGLOVÁ, O. - LEŠČÁK, M.: Zostavenie Slovenskej národopisnej koordinačnej rady. Slovenský národopis, 17, 1969, s. 628.

³³ MJARTAN, J.: Z minulosti Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied. Etnologické rozpravy, 13, 2006, č. 2, s. 214-257.

³⁴ Od roku 1994 boli premenované na Etnologické rozpravy, odvtedy sa rátať aj ročníky tohto časopisu, hoci jeho počiatky môžeme datovať o 25 rokov skôr.

³⁵ PODOLÁK, J.: Nové národopisné pracovisko na Slovensku. Slovenský národopis 17, 1969, s. 149. V. Urbancová považuje založenie Kabinetu etnológie za „významné posilnenie vedeckovýskumnej práce v slovenskom národopise,“ pozri Slovenský národopis, 27, 1979, s. 108.

³⁶ J. PODOLÁK navrhol Vedeckej rade FF UK dva spôsoby riešenia problému: založiť Katedru etnografie a Kabinet folkloristiky, alebo založiť Katedru etnografie a folkloristiky a Kabinet etnológie. Vedecká rada fakulty prijala druhú alternatívu.

kabinetu. Výnimočné postavenie kabinetu v dovedajšej inštitucionálnej štruktúre slovenského národopisu bolo v tom, že ako prvé pracovisko mal v názve medzinárodne etablovaný pojem „**etnológia**“.³⁷

Kedže v období socializmu boli cesty do zahraničia obmedzované, príležitosťou osobných kontaktov so zahraničnými partnermi boli najmä medzinárodné konferencie a vedecké sympóziá organizované na Slovensku. Tieto podujatia ponúkali možnosť osobných kontaktov predovšetkým pre pedagogických a vedeckých pracovníkov, zatiaľ čo študenti zostávali izolovaní od života svojho odboru v zahraničí. Preto J. Podolák už roku 1968 zorganizoval 1. ročník medzinárodného národopisného seminára spojeného s terénnym výskumom ľudovej kultúry pod názvom **Seminarium ethnologicum**.³⁸ Týmto bola na UK založená tradícia medzinárodných seminárov, v ktorej sa pokračovalo nasledujúcimi ročníkmi. Už roku 1967 boli organizované kolektívne terénne výskumy na Orave s cieľom zozbierať materiálové podklady k plánovanej Oravskej vlastivede.³⁹ Komplexné výskumy interetnických vzťahov v ľudovej kultúre sa konali aj na Zamagurí, a to tak na jeho slovenskej časti ako aj na území poľského Spiša. Zozbierané poznatky boli využité na prípravu regionálnej národopisnej monografie. Rozsiahle záchranné výskumy ľudovej kultúry Ukrajincov - Rusínov sa vykonali v zátopovej oblasti vodného diela Starina na hornej Ciroche.⁴⁰ Pravidelnou povinnosťou študentov sa stala múzejná prax.

Hoci etnológia (pod označením národopis) patrila k najstarším študijným odborom na Univerzite Komenského, takmer polstoročie sa vyučovala iba v rámci Národopisného seminára, ktorý s inými študijnými odbormi tvoril časť spoločnej katedry. Preto J. Podolák po príchode na fakultu roku 1966 sa usiloval predovšetkým o osamostatnenie tohto študijného odboru utvorením katedry. Podarilo sa to dosiahnuť v roku 1969, keď vznikla **Katedra etnografie a folkloristiky** Filozofickej fakulty UK.⁴¹ Pracovníkmi katedry v čase jej vzniku boli R. Bednárik, J. Podolák (vedúci katedry), J. Michálek a asistentky Ľ. Droppová a K. Jakubíková. Pracovníci seminára mali možnosť uverejňovať svoje štúdie a príspevky v zborníku *Musaica*, spoločnom orgáne archeológov, historikov umenia, muzikológov a národopiscov. Vedeckovýskumná základňa na fakulte chýbala. Pedagogickí pracovníci fakulty sporadicky spolupracovali na výskumných úlohách s NÚ SAV a s múzeami. R. Bednárik a A. Melicherčík boli spoluautormi niektorých kolektívnych monografií a podieľali sa aj na syntézach o ľudovej kultúre pripravovaných v NÚ SAV. Ďalší významný krok v rozvoji etnológie na pôde univerzity znamenal založenie medzinárodného orgánu slovanských etnológov _ cudzojazyčného zborníka **Ethnologia slavica** (An International Review of Slavic Ethnology).⁴²

Kornélia Jakubíková

Magdaléna Paríková

³⁷ Kabinet etnológie tím deklaroval odklon od dovedajšieho jediného prípustného sovietskeho vzoru a orientáciu na štandardné názvy uplatňované v západnej Európe. Tento názov sa používal na univerzite napriek tomu, že niektorí pracovníci na univerzite i mimo nej s týmto označením vedy o ľudovej kultúre nesúhlasili.

³⁸ Tento prvý seminár sa konal na Spiši so sídlom v Spišskej Belej. Zúčastnili sa na ňom univerzitní študenti z Bratislavy, Brna, Prahy, Viedne, Debrecína, Záhrebu a Belehradu. Na programe 14-dňového seminára bol terénny výskum vybraných tém, na ktorý sa všetci účastníci vopred pripravili v rámci seminárnych cvičení na svojich univerzitách. Po skončení denných výskumov sa konali večerné diskusie. Výsledkom diskusií boli nielen získané konkrétne poznatky o ľudovej kultúre severného Spiša, ale aj výmena skúseností z používaných metód terénneho výskumu a nadviazanie kontaktov so zahraničnými univerzitami. Konkrétne materiály z výskumu sa odovzdali múzeu v Poprade ako sponzorovi podujatia.

³⁹ Vlastivedu Oravy pripravovala skupina vedeckých pracovníkov zložená z archeológov (vedúci A. Točík), historikov (M. Kropilák a P. Horváth), etnografov (J. Podolák), jazykovedcov (A. Habovštiak) a literárnych historikov (T. Florin). Etnografické výskumy hmotnej i duchovnej kultúry sa vykonali vo všetkých mikroregiónoch Oravy. Materiály z výskumov sú uložené v dokumentačnom oddelení katedry. Po zhoršení politickej situácie začiatkom 70. rokov sa na ďalšej príprave Oravskej vlastivedy nepokračovalo. PODOLÁK, J.: Sympóziom o vedeckom výskume Oravy. Slovenský národopis, 17, 1969 s. 453.

⁴⁰ PODOLÁK, J.: Národopisne výskumy na Univerzite Komenského. Slovenský národopis, 16, 1968 s. 290.

⁴¹ Predpokladom vzniku samostatnej Katedry národopisu bolo rozdelenie pôvodnej spoločnej Katedry archeológie, dejín umenia, etnografie a folkloristiky na 3 samostatné pracoviská.

⁴² Ročenka *Ethnologia slavica* bola založená na VI. Medzinárodnom kongrese slavistov v Prahe roku 1968. Prvý zväzok ES vyšiel k 50. výročiu založenia UK. Vydávanie zborníka na UK zakladateľ J. Podolák odôvodnil potrebou rozvíjať vedecké dedičstvo priekopníka slovenského národopisu P. J. Šafárika. Zahraničnými spoluzakladateľmi a najbližšími spolupracovníkmi hlavného redaktora boli P. G. Bogatyryov a J. V. Bromlej (zo ZSSR), M. Gavazzi (z Južoslávie), C. Romanska a Ch. Vakarelski (z Bulharska). Hlavným redaktorom prvých 27 ročníkov ES (1969 – 1995) bol J. Podolák. Členmi Medzinárodnej redakčnej rady ES boli významní predstavitelia etnológie zo všetkých slovanských krajín. Okrem rubriky štúdií zborník obsahoval aj rubriky Dejiny slovanského národopisu, Diskusie, Informácie a Recenzie. Všetky príspevky v zborníku boli publikované v anglickom, nemeckom alebo francúzskom jazyku, resumé k štúdiám bolo v slovanských jazykoch. Vydávanie zborníka ES zanechalo pomerne široký ohlas medzi etnológmi v slovanskom ale i neslovanskom európskom zahraničí. Svedčia o tom početné recenzie v zahraničí a úspešná medzinárodná výmena zborníka na UK.

Osamostatnenie katedry podstatne prispelo k rozvoju študijného odboru. Vypracovaná bola nová koncepcia štúdia etnografie a folkloristiky, ktorá rešpektovala dohovor o koordinácii štúdia na troch jestvujúcich katedrách v ČSSR.⁴³ V novej štruktúre predmetov sa rozšírili prednášky a semináre zo slovanského národopisu, postupne z ľudového umenia, hudobnej folkloristiky, muzeológie a z príbuzných vedných odborov. Niektoré témy prednášali pracovníci z Kabinetu etnológie, prípadne externí spolupracovníci zo SAV a múzeí. Zvýšený dôraz sa kládol na organizovanie kolektívnych terénnych výskumov za účasti poslucháčov, pedagógov a vedeckých pracovníkov.

Možno konštatovať, že založením výskumného **Kabinetu etnológie** (1968), založením **Medzinárodného Seminarium ethnologicum** (1968), založením slavistického cudzojazyčného periodika **Ethnologia slavica** (1969), utvorením **Katedry etnografie a folkloristiky** ako samostatného pracoviska (1969), vybudovaním dokumentačného centra **Archivum ethnologicum** (1968), systematickým zapájaním študentov do vedeckovýskumných úloh kabinetu, uprednostňovaním odbornej prípravy študentov pred individuálnymi publikačnými záujmami jednotlivcov, vydávaním série kolektívnych monografií, rozvíjaním medzinárodných pracovných kontaktov (pracovníkov i študentov), ale najmä cielavedomým integrovaním všetkých zložiek výučby a vedeckého výskumu do spoločného cieľa sa v etnológii na Univerzite Komenského v rokoch 1967 – 1975 dosiahla úroveň výučby a vedy porovnateľná s úrovňou etnológie na iných univerzitách v strednej Európe.

Hoci po roku 1968 v dôsledku politického uvoľnenia došlo k najväčším organizačným a z toho vyplývajúcim kvalitatívnym zmenám v etnológii na Filozofickej fakulte UK, ďalší rozvoj slovenskej etnológie závisel predovšetkým od Národopisného ústavu SAV ako centrálného koordinačného pracoviska tejto vedy na Slovensku. V zmysle uznesení Konferencie o perspektívach rozvoja národopisnej vedy na Slovensku (Smolenice 1968), a najmä v zmysle rozhodnutí Slovenskej národopisnej koordinačnej rady Národopisný ústav SAV na jednej strane pokračoval v plnení započatých úloh, na strane druhej si vytýčil nové úlohy zodpovedajúce aktuálnym potrebám vedy a rozvoja spoločnosti.

Na úspechoch NÚ SAV sa aktívne podieľali aj mimoakademické etnologické inštitúcie a to predovšetkým múzeá. V dejinách slovenského múzejníctva znamená historický medzník vydanie zákona Slovenskej národnej rady o múzeách a galériách z roku 1961, ktorý určil múzeám miesto v sústave kultúrnych a vedeckých zariadení. V tom istom roku došlo k zlúčeniu Slovenského národného múzea v Martine a Slovenského múzea v Bratislave. Tak vzniklo nové ústredné vlastivedné múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou – Slovenské národné múzeum so sídlom v Bratislave, s tromi odbormi – historickým, prírodovedným a národopisným, ktorý mal sídlo v Martine. Slovenské národné múzeum v Martine sa stalo ústredným slovenským etnologickým múzeom s oficiálnym názvom **SNM – Národopisný odbor v Martine**. Od roku 1968 sa oficiálne premenovalo na **SNM-Etnografický ústav**. Najmä od nastúpenia **Štefana Mruškoviča** do funkcie jeho riaditeľa v roku 1963 sa vedecká práca tejto ustanovizne stávala porovnateľnou s vedeckou prácou iných celoslovenských etnologických inštitúcií. Múzeum v rámci svojich vedeckovýskumných projektov realizovalo systematické terénne výskumy, budovalo dokumentáciu, pripravovalo na vysokej odbornej úrovni expozície a aktuálne výstavy (niektoré z výstav mali úspech v zahraničí), vydávalo **Zborník SNM – Etnografia** (pokračovateľa Sborníka MSS), začalo vydávať **edíciu Fontes – Národopisné zbierky SNM** a múzei na Slovensku a prostredníctvom svojich pracovníkov sa zúčastňovalo na riešení hlavných kolektívnych úloh NÚ SAV.

O rozvoj etnografického múzea v Martine sa v 50. a 60. rokoch okrem správcu J. Geryka a po ňom nasledujúcich riaditeľov V. Matulu, I. Krišteka, Š. Mruškoviča najviac zaslúžili: A. Polonec, J. Hyčko, Š. Apáthy, J. Boda, J. Botík, M. Benža, J. Kantár, P. Slavkovský, J. Turzo, M. Turzová, M. Kaňová a ďalší pracovníci iných inštitúcií najmä NÚ SAV. Cez

Lubica Droppová

Štefan Mruškovič

⁴³ Na všetkých 3 katedrách národopisu v ČSR tvoril základ výučby v nižších ročníkoch český a slovenský národopis, vo vyšších ročníkoch sa katedra v Bratislave zameriavala na slovenský národopis, v Brne na europeistiku a v Prahe na všeobecný (mimoeurópsky) národopis.

Oľga Danglová

Igor Krištek

celé obdobie spolupracovali s múzeom v Martine, a to či už ako členovia vedeckej rady, redakčnej rady zborníka, pracovnej skupiny pre Múzeum slovenskej dediny (MSD) a iných pracovných skupín. Možno povedať, že až v tomto období činnosť etnografického múzea v Martine dosiahla úroveň, aká sa očakávala od ústrednej vedeckej ustanovizne tohto druhu. Okrem etnografického múzea v Martine sa na rozvoji etnológie podieľali aj iné (najmä krajské a oblastné) múzeá s etnografickými oddeleniami.

V Etnografickom múzeu SNM sa opätovne otváral problém nových expozícií. Z rozsiahlejších plánov sa v prvej polovici 60. rokov podarilo uskutočniť len reinštaláciu časti o poľnohospodárstve. Zmena v personálnom budovaní múzea nastala po príchode Š. Mruškoviča za riaditeľa. „Š. Mruškovič sa snažil získať do múzea jednak čerstvých absolventov štúdia a súčasne mladým, schopným pracovníkom umožňoval externé vysokoškolské štúdium.“⁴⁴ Tak prišli pracovať do múzea **Mojmír Benža** a **Marta Stehlíková-Kaňová**, **Peter Slavkovský**, **Geja Serbíňová**, **Marta Turzová**, **Milan Chlebana**, **Eva Králiková**. V rokoch 1966 – 1972 pracovali v múzeu tiež **Ján** a **Viera Kantárovci**.

Roku 1968 bol položený základný kameň **Múzea slovenskej dediny v Martine (MSD)**, ktorého projekt pripravili roku 1963 Š. Mruškovič, A. Polonec a J. Turzo. Podnetom bola aj výstava Slovenská dedina kedysi a dnes, ktorá ukázala potrebu nových dokladov týkajúcich sa socialistickej prestavby vidieka a kolektivizácie poľnohospodárstva. Tiež bola zavedená systematika triedenia národopisných materiálov, ktorú vypracoval Národopisný ústav SAV.⁴⁵

Výskumná činnosť múzea bola orientovaná na dokumentáciu a získavanie objektov. Jednotliví pracovníci sa zameriavali na vybrané oblasti: A. Polonec – Tekov, J. Turzo – Zamagurie, J. Boďa – Turiec, Š. Mruškovič – Záhorie a Myjavskú pahorkatinu, manželia Kantárovci – Oravu a Liptov. V nasledujúcich rokoch sa k tomuto kolektívu pripájali aj ďalší odborní pracovníci, napr. roku 1967 J. Hyčko a v roku 1969 P. Slavkovský, ktorí skúmali problematiku hospodárskeho dvora na Spiši, Liptove a v Turci. Najviac bol rozbehnutý prvý kolektívny monografický výskum múzea v oblasti Záhoria a Myjavskej, pahorkatiny, ktorý inicioval v rokoch 1964–1965 Š. Mruškovič, individuálne pokračoval aj neskôr. Ďalej sa vo výskume jednotlivých regiónov nepokračovalo, lebo väčšina pracovníkov musela uprednostniť výskum tradičného staviteľstva v súvisе so schválením výstavby celoslovenského etnologického múzea v prírode – *Múzea slovenskej dediny* roku 1964.

Pracovníci EM SNM participovali od konca 60. rokov na príprave **Etnografického atlasu Slovenska**. Záujem o kartografovanie javov ľudovej kultúry na Slovensku sa sporadicky prejavoval od 40. rokov 20. storočia (J. Geryk, A. Melicherčík, R. Mrlian). V 50. rokoch tento problém nastoľovali predovšetkým J. Mjartan a J. Podolák. Od 60. rokov aktuálnosť tejto úlohy na Slovensku vyplývala najmä zo spolupráce slovenských etnológov J. Podoláka, S. Kovačevičovej a Š. Mruškoviča s **Organizačným komitétom pre prípravu Etnologického atlasu Európy**. V rokoch 1969 a 1970 boli pripravené všetky potrebné základné materiály – ideový zámer, projekt, výber lokalít a trojzväzkový dotazník. „Autorsky sa na príprave dotazníka podieľali aj pracovníci múzea – J. Hyčko, P. Slavkovský, Š. Mruškovič, J. Kantár a M. Benža.“⁴⁶

Prínosom bolo aj budovanie múzeí v prírode v ďalších regiónoch Slovenska. Okrem spomenutého MSD v Martine to boli múzea v prírode budované v rámci vlastivedných múzeí, najmä: v rámci Šarišského múzea v Bardejove prvé Múzeum v prírode v Bardejovských kúpeľoch (1963), Banské múzeum v Banskej Štiavnici, Slovenské poľnohospodárske múzeum v Nitre, Kysucké múzeum v Čadci, Oravské múzeum v Dolnom Kubíne, Liptovské múzeum v Ružomberku, Múzeum v Humennom, Múzeum v Starej Ľubovni a Múzeum ukrajinskej kultúry v Prešove.

⁴⁴ BENŽA, M.: Vedeckovýskumná činnosť SNM – Etnografického múzea v Martine v 2. pol. 20. storočia. In Zborník SNM, 96, Etnografia 43, 2002, s. 97–110.

⁴⁵ KRIŠTEK, I.: Spomienka na to, ako sme tvorili národopisné expozície SNM-EÚ. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 34.

⁴⁶ „Na terénnych výskumoch pre potreby atlasu sa pracovníci nezúčastnili, pretože v tom istom období pracovali na nanovo skoncipovanom výskume tradičného staviteľstva pre potreby prípravy MDS. Štatistického a kartografického vyhodnotenia výskumaného materiálu a spracovania máp sa zúčastnili ešte M. Benža a M. Kaňová. Z pracovníkov múzea len M. Benža zotrval spolupracovať na atlase nielen ako autor, ale aj redaktor až do jeho vydania tlačou.“ BENŽA, M.: (2002) c. d. s. 106.

K významným inštitúciám patrilo **Ústredie ľudovej umeleckej výroby** založené roku 1954 v Bratislave. ÚĽUV od založenia vyvíjalo rozsiahlu výskumnú činnosť, výsledky ktorej sa ukladali v dokumentačnom oddelení a využívali sa ako vzory pre usmernenie ďalšej umeleckej tvorby. K najvýznamnejším pracovníkom tejto inštitúcie v tomto období patrili: **E. Marková, M. Kautmanová, A. Pranda, P. Stano, B. Mazáková, A. Chlupová, A. Rybáriková, Z. Valentová** a ďalší.

Vedeckovýskumnú a publikačnú činnosť významne dopĺňala aj **Slovenská národopisná spoločnosť (SNS) pri SAV**. Jej predsedom v 60. rokoch boli M. Markuš a od roku 1963 J. Mjartan. Po I. valnom zhromaždení SNS, ktoré sa uskutočnilo v roku 1960 v Bratislave, sa činnosť v rámci SNS zamerala na **založenie pobočiek** a na rozvinutie ich aktivít, pretože hlavný výbor cítil potrebu zainteresovať vedeckých pracovníkov aj mimo ústredia v Bratislave. Boli vytvorené pobočky:

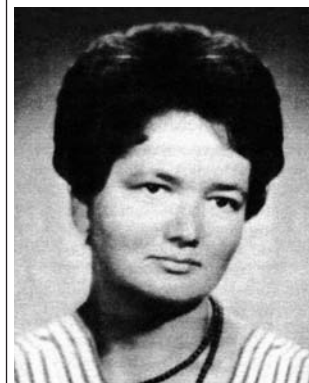
- Východoslovenská pobočka SNS v Košiciach na čele s predsedom M. Markušom (1961).
- Stredoslovenská pobočka SNS v Martine na čele s predsedom Š. Apáthym (1962).⁴⁷

V Národopisnej spoločnosti SAV sa organizovali široko koncipované kolektívne a individuálne výskumy ľudovej kultúry (v prvej etape najmä pastierstva a poľnohospodárstva). Na pomoc pre amatérskych a začínajúcich výskumníkov sa vydávali **príručky, návody a dotazníky** (J. Štolc, J. Podolák, V. Urbancová, J. Paličková, E. Horváthová). Z výsledkov výskumu bol vybudovaný bohatý archív textov a fotografií, ukážkové materiály z týchto podujatí sa vydávali v periodikách SNS. Spoločnosť organizovala konferencie a vedecké sympóziá. Každoročne vypisovala súťaže a udeľovala **Cenu SNS pri SAV** za najlepšie výsledky vo vedeckovýskumnej, zberateľskej, výstavnej a prednáškovej činnosti.

V 60. rokoch sa slovenská etnológia vyvíjala v podmienkach totalitného politického systému, ktorý na jednej strane poskytoval finančné prostriedky na rozvoj vedy, ale na druhej strane si ponechával právo centralisticky diktovať výber hlavných úloh vedeckého výskumu a obmedzovať priestor pre slobodnú diskusiu o teoretických a metodologických otázkach vedy. Napriek politickým obmedzeniam zo strany decíznych orgánov možno toto obdobie považovať za najúspešnejšiu kapitolu v dovtedajších dejinách etnológie na Slovensku. Zásluhou nástupkyne J. Mjartana vo funkcii riaditeľky B. Filovej sa z NÚ SAV vybudovalo slovenské centrálné etnologické pracovisko, kde sa postupne sústreďovala koordinácia hlavných úloh slovenskej etnografie a folkloristiky. V ústave sa vybudovala moderná centrálna národopisná dokumentácia. Začala sa systematicky vydávať národopisná bibliografia. Od roku 1960 do roku 1990 vyšlo 5 zväzkov, ktoré zostavila knihovníčka NÚ SAV **Milada Kubová (1923 – 2012)**. Pravidelne vychádzal ústredný vedecký časopis *Slovenský národopis*. Vydávali sa série vedeckých a popularizačných spisov. Začali sa pripravovať veľké syntézy ľudovej kultúry. Rozvinuli sa medzinárodné kontakty, k čomu prispela najmä knižná a časopisecká výmena a činnosti v rámci **MKKK**.

Za pozitívum treba považovať aj skutočnosť, že Filozofická fakulta UK bola vo vtedajšom Československu prvá, ktorá – v snahe priblížiť sa európskej vede – začala používať termín „**etnológia**“ už roku 1968. V iných inštitúciách v Československu sa začalo európske označenie etnológia používať o štvrtstoročie neskôr (po roku 1990).

Vybudovala sa sieť múzeí s národopisnými oddeleniami. Obnovila sa činnosť Národopisného seminára na UK s pravidelnou výučbou. Zodpovednosť za rozvoj etnológie na Slovensku prvý raz v jej dejinách úplne prevzali na seba odborne erudovaní slovenskí etnografi a folkloristi. Ak do polovice 20. storočia medzi slovenskými národopiscami prevládali amatéri, v 50. – 60. rokoch sa etnológia na Slovensku konštituovala na profesionálnu vedu. V 60. rokoch rozsahom svojich činnosti a kvalitou výsledkov slovenská etnológia prvý raz v dejinách dosiahla úroveň porovnateľnú s úrovňou tejto vedy v iných krajinách strednej Európy.

Milada Kubová

Viera Urbancová

⁴⁷ V roku 1979 bola založená nová Stredoslovenská pobočka so sídlom v Brezne, neskôr v Banskej Bystrici V roku 1981 bola založená Západoslovenská pobočka so sídlom v Nitre.

Výber najvýznamnejších publikácií zo 60. rokov 20. storočia

- BEDNÁRIK, R.: Ľudové staviteľstvo na Kysuciach. Bratislava, SAV 1967.
- BEDNÁRIK, R.: Slováci v Juhoslávii. Materiály k ich hmotnej a duchovnej kultúre. Bratislava, SAV 1964.
- BURLASOVÁ, S.: Ľudové balady na Horehroní. Bratislava, SAV 1969.
- Československá vlastivěda, díl III. Lidová kultura. Praha, Orbis 1968.
- DEMO, O. – HRABALOVÁ, O.: Žatevné a dožinkové piesne. Bratislava, SAV 1969.
- ELSCHEKOVÁ, A. – ELSCHKEK, O.: Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby I – III. Bratislava, Osvetový ústav 1962.
- ELSCHEK, O.: Slovenský hudobný folklór. Bratislava, SPN 1961.
- GAŠPARÍKOVÁ, V.: Zbojník Michal Vdovec v histórii a folklóre gemerského ľudu. Bratislava, SAV 1964.
- GAŠPARÍKOVÁ, V.: Zbojník Mišo Vdovčík. Bratislava, Mladé letá 1966.
- HOLÉCZYOVÁ, E.: Výšivka v oblasti Trnavy. Bratislava, SAV 1968.
- Horehronie. Kultúra a spôsob života ľudu, 1. zv. Ed. J. Podolák, Bratislava, SAV 1969.
- HORÁK, J.: Zbojnícke piesne slovenského ľudu. Bratislava, SVKL 1965.
- HORVÁTHOVÁ E.: Cigáni na Slovensku. Bratislava, SAV 1964.
- KAHOUNOVÁ, E.: Ľudové vinohradnícke stavby a lisy. Bratislava, SAV 1969.
- LENG, L.: Slovenské ľudové hudobné nástroje. Bratislava, SAV 1967.
- Ľudové staviteľstvo a bývanie na Slovensku. Sborník štúdií. Ed. J. Mjartan. Bratislava, SAV 1963.
- MARKOVÁ, E.: Slovenské čipky. Bratislava, SVKL 1962.
- MELICHERČÍK, A.: V šírom poli studienečka. Bratislava, SVKL 1961.
- PÁTKOVÁ, J.: Návod na etnografický výskum výroby a spracovania textilných vlákien na Slovensku. Zvolen, Vlastivedné múzeum 1965.
- PIŠÚTOVÁ, I.: Ľudové maľby na skle v SNM Bratislava a Martin. Edícia Fontes, Martin, Osveta 1969.
- PLICKOVÁ E. – SCHEUFLER, V.: Lidová hrčičina v Československu. Uherské Hradiště, Slovacke muzeum 1966.
- PODOLÁK, J.: Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier. Bratislava, SAV 1967.
- POLONEC, A.: Slovenské opasky, kapsy a spínadlá. Martin, Osveta 1960.
- POLONEC, A.: Slovenské valašky, fokoše a čakany. Martin, Osveta 1963.
- PODOLÁK, J.: Spôsoby chovu hospodárskych zvierat. (Návod na etnografický výskum). Bratislava, SAV 1962.
- SIRÁCKY, J.: Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí. Bratislava, SAV 1966.
- Slovaki. In: Narody zarubežnej Evropy I. Edícia Narodi mira. Ed. S. A. Tokarev. Moskva, Izdatelstvo Nauka 1964, s. 224-276.
- Slovenské ľudové piesne. Zv. 4, Ed. F. Poloczek. Bratislava, SAV 1964.
- URBANCOVÁ, V.: Návod na etnografický výskum slovenského poľnohospodárstva (Obrábanie pôdy a pestovanie obilnín). Zvolen, Vlastivedné múzeum 1964.

Sedemdesiate roky

Sedemdesiate roky boli rokmi hospodárskej konjunktúry. V Československu to však bolo obdobie normalizácie, ktoré rozdelilo ľudí na pro- a protirežimných, pričom dôsledky boli často dlhodobé až fatálne. Vedci boli uzavretí v rámci železnej opony, svet sa delil na verejný, pracovný a súkromný s presne stanovenými pravidlami, kde sa čo môže povedať. Aj mikrosvet etnológie závisel od ľudí, ktorí boli na čelných pozíciách, a ktorí tlmili hrozby zvonku a tlmočili potreby bádateľov na príslušných miestach.

V roku 1970 bol **Národopisný ústav SAV** už po niekoľkýkrát navrhnutý na zrušenie.⁴⁸ Stav ohrozenia vyprovokoval pracovníkov k novým pracovným aktivitám. Ústav sa stal koordinátorom Štátneho plánu základného výskumu (ŠPZV) v rámci celej ČSSR, ktorý pri istom zjednodušení možno prirovnať k súčasným grantovým projektom. V rámci päťročných plánov sa do výskumných tém zapájali rôzne pracoviská. Prvý názov hlavnej úlohy ŠPZV znel *Vývoj ľudovej kultúry v českých krajinách a na Slovensku*. Vyplývali z neho práce na monografiách, záchranné výskumy, príprava edícií, aj práca na EAS. V období normalizácie sa NÚ SAV ocitol medzi pracoviskami priamo riadenými Ústredným výborom KSS.

Novou hlavnou úlohou NÚ SAV – ktorá sa stala prioritnou spoločnou úlohou všetkých národopisných pracovísk na Slovensku – bola príprava **Etnografického atlasu Slovenska (EAS)**. Na pracovisku bolo v roku 1970 vytvorené špeciálne oddelenie vedené **Soňou Kovačevičovou**. Teoretické zdôvodnenie významu atlasovej práce v etnografii vypracovala S. Kovačevičová. Na výskum javov pre EAS bolo vybraných 170 tém z tradičnej ľudovej kultúry, ktoré sa skúmali (v rokoch 1971 – 1975) v 250 lokalitách na území celého Slovenska. Doklady sústredené výskumom predstavujú približne 500 000 lístkov a 20 000 fotografií (okrem farebných diapozitívov a kresieb). Príprava diela sa členila na 3 stupne. Prvý stupeň spočíval v dokumentačnom spracovaní zozbieraných poznatkov, druhý v ich kartografickom a štatistickom spracovaní do máp (ktorých bolo približne 2400) a tretí vo výbere máp do diela (spolu ich je 535 a 42 grafov s kresbami) a v spracovaní textov k mapám. Údaje obsiahnuté v atlase dokumentujú tradičnú ľudovú kultúru a spôsob života na Slovensku približne za obdobie 100 až 150 rokov (pri časovom ohraničení rokom 1970). Na spracovanie tematického obsahu sa podieľalo 79 autorov. Redakčné práce vykonávala redakčná rada. Redaktormi tematických skupín boli: M. Benža, O. Danglová, E. Drábiková (Kahounová), V. Feglová, S. Kovačevičová, J. Podolák, Z. Rusnáková, P. Slavkovský, O. Elschek, S. Důžek, S. Švehlák a R. Stoličná. Vedeckou redaktorkou bola S. Kovačevičová, tajomníkom redakčnej rady P. Slavkovský.

Na pôde NÚ SAV sa v 70. – 80. rokoch dokončovali aj niektoré staršie úlohy, ktoré sa začali riešiť pred rokom 1968. Patrila k nim najmä národopisná syntéza pre vlastivedné dielo Slovensko. Obsahová štruktúra sa výraznejšie nelíšila od slovenskej časti Československej vlastivedy z roku 1968. Rozdiely sa vyskytovali v spôsobe sprístupnenia národopisných poznatkov (v slovenskom vydaní sa viac uplatňoval popularizačný štýl) a v nahradení pôvodných autorov niektorých kapitol (s totožným názvom) novými autormi. Národopisná časť diela **Slovensko ľud II** vyšla tlačou roku 1975. S prípravou syntéz úzko súviseli monotematické výskumy jednotlivých pracovníkov, zamerané na širšie územie. V rámci takto orientovaných výskumov sa neskúmali iba témy tradičného národopisu (z hmotnej, sociálnej a duchovnej kultúry), ale sa nastoľovala aj nová problematika z pomedzia dvoch alebo viacerých vedných disciplín (napr. spôsob života v mestskom prostredí, kultúra a spôsob života neroľníckych profesionálnych

Soňa Kovačevičová

⁴⁸ FILOVÁ, B.: Rozhovor s Boženou Filovou, riaditeľkou Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied v rokoch 1958 – 1989. Etnologické rozpravy, 13, 2006, č. 1, s. 207-245.

skupín obyvateľstva a pod.). K starším úlohám ústavu patrili aj dejiny národopisu. Popri agrárnej kultúre sa na ne špecializovala **Viera Urbancová**, autorka publikácie **Počiatky slovenskej etnografie** (1970).

Po skončení prác na príprave rozsiahlej trojzväzkovej monografie **Horehronie** sa v slovenskej etnológii stále nástojčivejšie vyslovovala myšlienka pokračovať v štúdiu ľudovej kultúry na Slovensku formou regionálnych monografií. Predovšetkým táto metóda umožňuje hlbšie preniknúť do zákonitosti vývoja tradičnej kultúry v skúmanej oblasti. Po roku 1968 sa ujal tejto myšlienky na pôde NÚ SAV **J. Botík**. Za oblasť monografického výskumu navrhol bývalú Hontiansku župu. Na jej území pretrvávalo staré slovenské osídlenie a kontinuálny vývin tradičnej roľníckej kultúry a spôsobu života. Táto oblasť umožňovala sledovať vzájomné prelínanie dvoch susediacich etníc, slovenského a maďarského. Napokon Hont predstavoval územie z národopisného hľadiska dovtedy nepreskúmané. Na rozhraní 60. a 70. rokov sa sformoval tím pracovníkov, ktorý sústredil pozornosť na výskum Hontu. V polovici 70. rokov sa už publikovali súbory štúdií a príspevkov, ktoré prinášali predbežné výsledky výskumu tejto oblasti. **V. Nosálová** publikovala príspevky o odeve a o ľudových šperkoch, **J. Paličková-Pátková** o domácej výrobe a remeslách, **E. Kahounová** (Drábiková) o vinohradníctve, **S. Švecová** o lazovom osídlení, **J. Podolák** a tradičnom ovčiarstve, **V. Valentová** o ľudovom nábytku, **S. Burlasová** o hudobnom folklóre, **V. Gašparíková** o slovesnom folklóre, **E. Plicková** o ľudových betlehemoch atď. Monografia oblasti vyšla pod názvom **Hont – Tradície ľudovej kultúry** (1988).

V. Gašparíková pripravila do tlače zväzok Slovenských ľudových rozprávok zozbieraných v medzivojnovom období v rámci tzv. Wollmanovskej akcie.⁴⁹ Projekt sa však podarilo zrealizovať až v roku 1993, keď vyšiel prvý zväzok. Jej ďalšou ovlasťou výskumu bolo humoristické rozprávanie. Zásluhou **M. Kosovej** bol zhromaždený v NÚ SAV rozsiahly paremiologický archív a paremiológia sa začala programovo skúmať. Pozornosť bola venovaná aj interdisciplinárnym vzťahom folkloristiky a príbuzných vedných disciplín. Do metodológie folkloristiky prispel **M. Leščák** v rámci rozpracovania témy folklór a súčasnosť a chápania súdobej. Od zberu a popisu žánrov sa záujem folkloristov presúval na otázky etnickej a sociálnej príznakovosti, úlohu interpretov a na aktuálne funkcie folklóru. Do pozornosti sa začal dostávať aj **folklorizmus** a mestský folklór.⁵⁰ Oblasťou folklorizmu sa okrem etnomuzikológov zaoberali najmä **S. Švehlák (1938 – 1999)**, **D. Luther**, **E. Krekovičová** a **M. Leščák**, výtvarným folklorizmom **J. Paličková-Pátková**, **I. Pišútová**, **S. Kovačevičová**, **O. Danglová** a literárnym folklorizmom **P. Liba**.

V roku 1970 bol z funkcie vedúceho **Katedry etnografie a folkloristiky** odvolaný **Ján Podolák** a na jeho miesto vymenovaný **Ján Michálek**. Existencia dvoch samostatných etnologických pracovísk na fakulte umožňovala vzájomnú koordináciu pedagogických a vedeckovýskumných činností, ktorých úroveň sa začala zvyšovať. Okrem pedagogického úseku sa to výrazne prejavilo najmä v oblasti vedeckého výskumu. Výskumné úlohy sa plánovali predovšetkým v kabinete, ale na ich riešení sa zúčastňovali aj pracovníci katedry a na terénnych výskumoch aj študenti.

Medzi vážne úlohy Kabinetu etnológie do roku 1975 patrili: porovnávací **výskum ľudovej kultúry Slovanov** (J. Komorovský a pracovníčka seminára K. Jakubíková), výskum národnostných menšín na Slovensku (J. Podolák, M. Paríková a S. Dillnbergerová), príprava slovenskej časti Etnologického atlasu Európy (J. Podolák, M. Paríková), spolupráca s NÚ SAV na príprave Etnografického atlasu Slovenska a niektoré záchranné výskumy vo vybraných regiónoch Slovenska. Kabinet dosiahol vrchol svojho personálneho rozvoja roku 1975, keď v ňom pracovali piati interní pracovníci – **Ján Komorovský (1924 – 2012)**, **Peter Skalník**, **Magdaléna Paríková**, **Sylvia Dillnbergerová**, **Zita Škovierová** a jedna dokumentaristka. J. Podolák bol externým vedúcim pracoviska. Roku 1975 bol J. Podolák

Ján Michálek

Soňa Burlasová

Ján Komorovský

⁴⁹ Doba rozprávkam nepriala a napriek tomu, že už boli v martinskej tlačiarni, v roku 1972 boli ako ideologicky nevhodné stiahnuté z tlače.

⁵⁰ ŠRÁMKOVÁ, M.: Slovesná folkloristika v padesáti ročných Slovenského národopisu. Slovenský národopis, 51, 2003, č. 2, s. 215-228.

z funkcie vedúceho kabinetu odvolaný a dvaja pracovníci (J. Komorovský a P. Skalník) z politických dôvodov prepustení zo služieb univerzity. Na miesto vedúcej kabinetu bola prijatá **Emília Horváthová**.

Záujem o účasť na *Seminarium ethnologicum* sa každoročne zvyšoval, takže v niektorých ročníkoch sa na ňom zúčastnilo až do 60 študentov a pedagógov. Celkovo sa uskutočnilo na Slovensku v rokoch 1968 – 1974 sedem ročníkov a zúčastnilo sa ich dovedna vyše 400 študentov, pedagógov a vedeckých pracovníkov, z toho 158 zo zahraničia.⁵¹ Po zániku *Seminarium ethnologicum* na Filozofickej fakulte UK roku 1974 sa ďalšie 3 ročníky konali na zahraničných univerzitách v Poľsku a Juhoslávii. Seminára prispeli k zvýšeniu úrovne univerzitného štúdia etnológie a k rozvoju spolupráce slovenských etnológov so zahraničím.⁵²

Monografické zameranie mali **výskumy v predmestských častiach Bratislavy** (Vajnory, Rača, Dúbravka, Devínska Nová Ves, Lamač, Záhorská Bystrica a zadunajské časti mesta). Kolektívne výskumy boli realizované v Starej Turej, Liptovskej Tepličke a Hornádskej doline. Okrem toho sa študenti zúčastňovali na výskumoch organizovaných *Slovenskou národopisnou spoločnosťou*. Dosiahnuté výsledky výskumu boli publikované v sérii rozsiahlych monografií, ktoré dobre reprezentujú rozvoj etnológie na pôde univerzity po roku 1967. Sú to najmä monografie: **Zamagurie** (1972), **Liptovská Teplička** (1973), **Vajnory** (1978). K vydaniu monografií obcí a subregiónov severovýchodného Slovenska v tomto období značne pomohol etnológ **Peter Švorc (1932 – 1995)**, ktorý pôsobil ako riaditeľ Podtatranského múzea v Poprade.

Okrem kolektívnych terénnych výskumov sa v rámci plánovaných úloh fakultných pracovísk konali aj individuálne výskumy. Religionista J. Komorovský sa venoval porovnávaciemu výskumu slovanskej svadby, J. Michálek skúmal spomienkové rozprávanie, P. Skalník sociálnu kultúru, K. Jakubíková rodinné zvyky a problematiku slovensko-poľských vzťahov, M. Paríková tradičné poľnohospodárstvo, transport a problematiku slovensko-maďarských vzťahov, Z. Škovierová sociálnu kultúru a výročné zvyky, S. Dillnbergerová ľudovú stravu, M. Sigmundová (Botiková) rodinu a rodinné zvyky a J. Podolák pokračoval vo výskume pastierskych kultúr na Slovensku, ale aj v iných krajinách oblasti Karpát, Balkánskeho polostrova (najmä v Rumunsku, Bulharsku, Macedónsku) a na Kaukaze, ako aj vo výskume Slovákov v zahraničí. Skupina pracovníkov (na čele s J. Podolákom a K. Jakubíkovou) spolu so študentmi etnografie vykonala kolektívne výskumy ľudovej kultúry Slovákov na poľskom Spiši.⁵³ Väčšina pracovníkov sa zúčastňovala na príprave kolektívnych monografií a niektorí sa podieľali aj na úlohách NÚ SAV, ako napríklad na príprave syntéz a Etnografického atlasu Slovenska. E. Horváthová po príchode na fakultu pokračovala v individuálnom výskume výročných zvykov, sporadicky aj vo výskume Rómov a v príprave metodických návodov na terénne výskumy.

Na pôde Kabinetu etnológie sa organizovali viaceré významné medzinárodné podujatia. Keďže v Medzinárodnom komitáte slavistov tradične chýba primerané zastúpenie etnológie, medzinárodná redakčná rada **Ethnologia slavica** – v snahe suplovať činnosť koordinačného orgánu európskej slavistiky – zorganizovala: dve Medzinárodné konferencie slovanských etnológov (prvú na Slovensku roku 1970, druhú v Poľsku roku 1974) a šesť Medzinárodných sympózií *Ethnologia slavica*.⁵⁴ Podobne aj v rámci *Seminarium ethnologicum* sa uskutočnili na Slovensku dve významné podujatia európskej etnológie: roku 1969 zasadnutie Organizačného komitétu Etnologického atlasu Európy a roku 1971 6. Medzinárodná pracovná konferencia *Ethnologia europaea*.

Ester Plickova

Emília Horváthová

⁵¹ Maďarsko, Poľsko, Juhoslávia, Sovietsky zväz, Rumunsko, Bulharsko, NSR, NDR, Dánsko, Švédsko, Fínsko, Nórsko, Veľká Británia, Luxembursko, USA.

⁵² O jednotlivých ročníkoch *Seminarium ethnologicum* sa každoročne uverejňovali správy nielen v slovenských ale aj v niektorých zahraničných etnologických periodikách.

⁵³ Plánovanú monografiu tejto oblasti nebolo možné pripraviť a vydať pre neprijateľné podmienky z poľskej strany.

⁵⁴ Prvé a druhé 1970 a 1972 na Slovensku, tretie v Juhoslávii 1973 (Ochrid), štvrté v Poľsku 1974 (Blažejewko), piate v Bulharsku 1975 (Chaskovo) a šieste v Sovietskom zväze 1986 (Lvov).

Výsledky pedagogickej, vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti v etnológii na Filozofickej fakulte UK vzbudili pozornosť aj v európskom zahraničí.⁵⁵ Po politických previerkach v Kabinete etnológie sa tento sľubný rozvoj etnológie na UK prerušil.⁵⁶ Z vybudovaných inštitúcií – po zázake Seminarium ethnologicum a po neskoršom začlenení Kabinetu etnológie do štruktúry katedry (1980), zostala iba Katedra etnografie a folkloristiky FF UK a zborník *Ethnologia slavica*.

V 70. rokoch sa začala sľubne rozvíjať aj úloha **Etnológia Slovanov**, ktorá spolu s projektmi **MKKKB** patrila k najvýznamnejším vedeckovýskumným podujatiam medzinárodného dosahu. Základná koncepcia bola dohodnutá na konferencii v Moravanoch roku 1972. Gestorom úlohy sa stal Ústav etnografie Akadémie vied ZSSR v Moskve na čele s riaditeľom **J. V. Bromlejom** ako hlavným redaktorom. Redakčnú radu tvorili okrem iného zodpovední redaktori troch zväzkov. Podľa projektu prvý zväzok obsahoval kultúry východných Slovanov (Rusov, Ukrajincov a Bielorusov), obsahom druhého zväzku mali byť kultúry západných Slovanov (Poliakov, Slovákov, Čechov a Lužických Srbov) a tretí zväzok mal obsahovať etnologické state o južných Slovanoch (Slovincoch, Chorvátoch, Srboch, Macedóncoch a Bulharoch). Funkciou redaktorky state „Slováci“ bola poverená E. Horváthová. Medzinárodná redakčná rada striedavo rokovala v Moskve, Prahe, Varšave a na Slovensku v Smoleniciach. Úspešne sa dokončil iba prvý zväzok **Východní Slovania**, z tretieho zväzku bola dokončená časť o Bulharoch a druhý zväzok zostal autorsky a redakčne nedokončený.

Eva Krekovičová

Ďalšou úlohou slovenskej etnológie medzinárodného významu, ktorá sa riešila v 70. a 80. rokoch v NÚ SAV za spolupráce univerzitných a múzejných pracovísk, bolo porovnávacie štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch. Sídлом sekretariátu MKKKB bol aj v 70. a 80. rokoch naďalej NÚ SAV.⁵⁷ Od roku 1976 sa komisia začala orientovať aj na oblasť Balkánu, čo sa odrážalo aj v jej názve **Medzinárodná komisia pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne** (MKKKB). Výskumy vybraných problémov v jednotlivých krajinách pokročili natoľko, že v niektorých subkomisiách sa pristúpilo ku koncipovaniu syntéz. Najďalej pokročili práce subkomisii pre pastierstvo (vedúca B. Jaworska) a pre ľudovú architektúru (V. Frolec). Pre ďalšie tematické oblasti sa pripravovali spoločné výskumné dotazníky (zbojnícky folklór, hudobný a slovesný folklór, agrikultúra, transport, ľudová strava, ľudové obyčaje, spoločenské vzťahy a pod.). Informačný orgán komisie od roku 1977 vychádzal pod názvom **Carpatobalcanica**.

⁵⁸ Komisia organizovala striedavo v jednotlivých krajinách pravidelné konferencie, semináre a sympóziá. Priebežné výsledky boli publikované v zborníkoch **Ethnographia carpatica** a v publikácii **Ľudová kultúra v Karpatoch** (1972).

Po roku 1968 naďalej zostávalo aktuálnym štúdium ľudovej kultúry **Slovákov v zahraničí**. V NÚ SAV sa najviac pozornosti venovalo slovenskej národnostnej menšine v Maďarsku a Južoslávii. V Maďarsku sa skúmanie Slovákov síce nerozširovalo kvantitatívne - pribúdaním nových skúmaných terénov alebo regiónov - ale o to väčší dôraz sa najmä z maďarskej strany kládol na riešenie teoretických problémov skúmania etnických diaspor, ale aj praktických problémov súvisiacich s rozvíjaním interetnických vzťahov. Táto kvalitatívna zmena sa dosahovala v Maďarsku predovšetkým organizovaním medzinárodných konferencií. Zbieranie konkrétnych etnografických a folkloristických poznatkov o Slovákoch v Maďarsku ustupovalo v maďarskej etnológii pred riešením

Svetozár Švehlák

⁵⁵ Svedčí o tom významné medzinárodné ocenenie práce J. Podoláka udelením Herderovej ceny roku 1974. Herderova cena bola udeľovaná od roku 1963 Nadáciou Alfreda Toepfera so sídlom v Hamburgu. Bola ocenením za spoluprácu a rozvoj kultúrnych vzťahov v Európe, počas existencie železnej opony najmä za udržiavanie a podporu kultúrnych vzťahov medzi stredoeurópskymi a východoeurópskymi krajinami. Je paradoxné, že práve toto vysoké ocenenie práce J. Podoláka sa negatívne odrazilo nielen v jeho postavení, ale aj v politickom hodnotení celého pracoviska. Herderova cena bola udelená v roku 1982 aj S. Kovačevičovej, tiež s ňou mala politické problémy. V roku 1997 získal toto ocenenie etnomuzikológ. O. Elschek a celkove posledná Herderova cena bola udelená G. Kiliánovej roku 2006.

⁵⁶ V dôsledku politických previerok v kabinete museli J. Komorovský a P. Skalník roku 1975 odísť z univerzity. J. Komorovský bol prepustený „pre náboženské presvedčenie“ a P. Skalník pre publikovanie „negatívnej informácie“ o sovietskej etnografii v americkom antropologickom časopise. J. Podolák bol odvolaný z funkcie vedúceho kabinetu a bol mu vyslovený zákaz pedagogického pôsobenia.

⁵⁷ Od založenia komisie do roku 1971 bol 12 rokov hlavným sekretárom J. Podolák, po ňom pôsobil v tejto funkcii brniansky etnológ Václav Frolec.

⁵⁸ Po J. Podolákovi ho od roku 1972 redigoval J. Botík.

praktických problémov národnostnej politiky. Odlišné smerovanie mali výskumy Slovákov v Juhoslávii. Napr. u vojvodinských Slovákov sa sledovali javy tradičnej kultúry s cieľom poukazovať na jej starobylosť a na jej slovenský charakter, ktorý pretrvával v tomto neslovenskom etnickom prostredí. Výskumom zahraničných Slovákov sa zaoberali najmä J. Botík, S. Švehlák, E. Krekovičová.

V roku 1974 bol **Ústav hudobnej vedy** včlenený do novozriadeného **Umenovedného ústavu SAV**, kde zotrval až do roku 1990. Sústredila sa v ňom výskumná práca zameraná na karpatsko-balkánsku ľudovú hudbu, terénne výskumy piesňového a tanečného materiálu a detských hier, publikačnú činnosť, metodológiu etnomuzikológie. Od roku 1970 etnomuzikológovia pravidelne usporadúvali etnomuzikologické semináre, mnohé z nich mali medzinárodné zastúpenie. V spolupráci s rozhlasom robili záznamy ľudových piesní a hudby. Popularizované boli v cykle rozhlasových relácií *Klenotnica ľudovej hudby*, ktorú od roku 1966 pripravoval **Ondrej Demo**. Podieľali sa tiež na príprave programov pre folklórne festivaly, ktoré v tomto období už mali stabilizovanú štruktúru a na usmerňovaní scénického folklorizmu formou participácie v porotách. V spolupráci folkloristov a etnomuzikológov s Osvetovým ústavom vyšiel zborník *Folklór a scéna* venovaný štylizácii folklóru v scénickom spracovaní (1973).

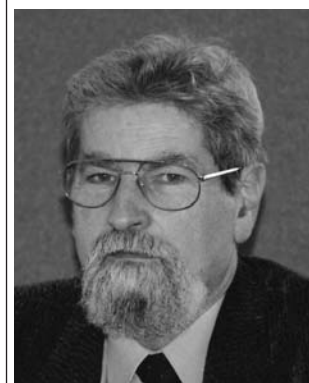
V Československej televízii v Hlavnej redakcii literárno-dramatických programov fungovala Skupina pre ľudovú kultúru. Pripravovala dokumentárne programy o ľudových remeslách a výrobcov, medailóny nositeľov ľudových tradícií, spevákov, hudobníkov, tanečníkov a tvorcov, programy SĽUK-u, Lúčnice a mnohých folklórnych súborov, programy s folklórnymi skupinami v ich domácom prostredí a záznamy z folklórnych festivalov. Ako dramaturgičky v skupine pôsobili H. Melicherová a L. Pavlovičová-Baková. V štúdiu Košice na podobnej pozícii pracovala etnologička **Mária Prasličková (1932 – 2000)**.

V **Etnografickom múzeu SNM** začiatkom 70. rokov vrcholili prípravy nových expozícií. Prebiehali odbornosť-scenáristické práce užšieho kolektívu mladších pracovníkov vyčlenených na túto prácu (I. Krištek – vedúci, M. Benža, M. Turzová).⁵⁹ Ako konštatuje M. Mruškovič: „Uvedený kolektív bol najodhodlanejší a najpripravenejší realizovať túto viacročnú úlohu, najmä keď väčšina ďalších odborných pracovníkov musela realizovať náročné úlohy spojené s prípravou a výstavbou ďalšej rozmernej expozície SNM-EÚ – múzea ľudovej architektúry v prírode.“⁶⁰ Inštalácia novej expozície sa diala za spolupráce generálneho dodávateľa pražského Výstavníctva. Z predošlej expozície bola snaha zachovať rekonštrukciu čatajského domu. Nová expozícia sa stala skutočnosťou v roku 1975. Pozostávala z častí *Človek a pôda*, *Človek a materiál*, *Človek a odev*.⁶¹ Obohatená bola o fotografický materiál. Od pôvodného zámeru využiť aj film a ozvučenie sa pre poruchovosť zariadení upustilo. V tomto období zároveň kulminovali práce na dostavbe oravského a kysucko-podjavornického regiónu v Múzeu slovenskej dediny v Jahodníckych hájoch.

Etnológovia - výskumníci z múzea - sa organizačne sústredili do samostatného oddelenia vedeckého výskumu, ktoré viedol **M. Benža**. „Výskum pre potreby výstavby MSD sa uskutočnil v 430 lokalitách, rovnomerne rozložených po celom území Slovenska. Pri výskume sa používal jednotný dotazník, ktorého základ tvoril *Dotazník ke kartografování lidového stavitelství v Československu*, ktorý bol doplnený o časť otázok venovaných problematike bývania. Získaný dokumentačný materiál bol pre každý región kartograficky vyhodnotený. Výsledkom výskumu bol súbor desiatich libriet a scenárov regiónov MSD, ktoré boli v prvej polovici 80. rokov publikované v Zborníku SNM Etnografia.“ Výskum sa stal v rokoch 1971 – 1975 a následne aj 1976 – 1980 čiastkovou úlohou Štátneho plánu bádateľského (základného) výskumu, čím sa nielen zvýšil spoločenský status úlohy samotného múzea, ale aj spoločenská kontrola plnenia výskumných plánov. Etnologický výskum tradičného staviteľstva a bývania sa prakticky v EM SNM skončil rokom 1980.⁶²

Ondrej Demo

Mojmír Benža

⁵⁹ MRUŠKOVIČ, Š.: Generálna prestavba stálych expozícií v Martine. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 29.

⁶⁰ MRUŠKOVIČ, Š.: c. d. s. s. 29.

⁶¹ TURZOVÁ, M.: Obdobie, na ktoré rada spomínam. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 58–73.

⁶² BENŽA, M.: Vedeckovýskumná činnosť SNM - Etnografického múzea v Martine v 2. pol. 20. storočia. In Zborník SNM, 96, Etnografia 43, 2002, s. 97–110.

Aj v Historickom múzeu SNM v Bratislave sa venovali etnologickým témam: Irena Pišútová a Marta Komorovská výtvarnému umeniu a Ivan Mačák etnoorganológii.

V sedemdesiatych rokoch boli postupne odborníkmi obsadené ďalšie miesta etnografov v regionálnych a mestských múzeách, podieľali sa na terénnych výskumoch a dokumentácii ľudovej kultúry, publikovali v múzejných ročenkách, spravodajoch a monografiách, niektorí boli aj na riaditeľských pozíciách. Väčšina z nich spolupracovala aj pri výskumoch pre Etnografický atlas Slovenska. Z dlhoročných múzejných pracovníkov sme spomenuli už **Jána Komu** (Šarišské múzeum v Bardejove), **Petra Švorca** (Podtatranské múzeum v Poprade), patria k nim aj **Viera Ábelová** a **Milan Chlebana** (Trenčianske múzeum v Trenčíne), **Olga Čomajová – Bodorová** (Gemerské múzeum v Rimavskej Sobote), **Mária Felberová** (Spišské múzeum v Levoči), **Katarína Rényiová-Holbová** (Tekovské múzeum v Leviciach), **Viera Holicová** (Okresné múzeum v Hlohovci), **František Kalesný** (Mestské múzeum v Bratislave), **Terézia Krafcíková** (Vlastivedné múzeum v Prešove), **Margita Králiková** (Východoslovenské múzeum v Košiciach), **Jiří Langer** (Oravské múzeum, Oravská galéria v Dolnom Kubíne), **Peter Maráky** (Kysucké múzeum v Čadci), **Eva Munková** (Považské múzeum v Žiline), **Ján Olejník** (Múzeum TANAPu v Tatranskej Lomnici), **Viera Pilátová** (Západoslovenské múzeum v Trnave), **Miroslav Sopoliga** (Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku), **Iveta Zuskinová** (Liptovské múzeum) a ďalší. Výskumu v prostredí Rusínov-Ukrajincov sa venoval **Mikuláš Mušínska**.⁶³

Ján Olejník

Ku kolektívnemu monografickému výskumu tradičnej kultúry v oblasti Myjavskej pahorkatiny sa vrátil v roku 1970 kolektív interných pracovníkov a externých spolupracovníkov múzea pod vedením Š. Mruškoviča. Na roky 1973 – 1975 bol tento výskum čiastkovou úlohou Štátneho plánu základného výskumu. Výsledkom bol súbor štúdií a v 80. rokoch monografie Myjavy a Starej Turej.

K výskumu ľudového staviteľstva významnou mierou prispel v roku 1972 vznik oddelenia ľudovej architektúry pri *Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (SÚPSOP)*. Jeho úlohou bolo získať prehľad o stave ľudovej architektúry na Slovensku a doplniť štátny zoznam kultúrnych pamiatok. V oddelení pracovali len traja odborníci – etnografi **Ján Kantár**, **Viera Kalavská** a **Mária Medvecká**, preto plnenie úloh – prieskumy objektov ľudovej architektúry, komplexné výskumy zamerané na etnografickú, fotografickú a technickú dokumentáciu – realizovali v spolupráci s okresnými pamiatkovými správami, vlastivednými múzeami a poslucháčmi vysokých škôl príslušných odborov. Prieskumy začalo oddelenie uskutočňovať od roku 1973 a za štyri roky zrevidovalo fondy v siedmich okresoch. Týmto spôsobom pracovalo oddelenie do roku 1977. Zdokumentované boli aj lokality Čičmany, Osturňa, Ždiar, Podbiel, Špania Dolina, Brhlovce, ktoré boli v roku 1977 vyhlásené za pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry.⁶⁴

Ján Koma

Vedenia *Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV* sa na jej 4. valnom zhromaždení v roku 1969 ujal po J. Mjartanovi Adam Pranda a vo funkcii zotrval do roku 1975, keď ho na jedno funkčné obdobie (3 roky) vystriedala E. Horváthová. Po nej bola šesť rokov predsedníčkou E. Drábiková. V rámci prípravy kolektívnych syntetických diel bola SNS pri SAV dôležitým spojovacím článkom medzi etnológmi z rôznych inštitúcií. Pripravila konferencie na témy „O dokumentácii národopisného materiálu vo vedeckých ustanovizniach a múzeách“, „Poslanie národopisu v socialistickej spoločnosti“ a „Tendencie vývinu kultúry družstevných roľníkov“. Participovala na vydávaní návodov na výskum.

V roku 1972 došlo z finančných dôvodov zo strany NÚ SAV k prerušeniu vydávania spravodaja **Národopisné informácie**, vtedy sa ich ujala SNS pri SAV a stali sa jej informačným orgánom. V rokoch 1973 – 1975 vyšli tri čísla, potom sa však vydávanie úplne prerušilo. Obnovené bolo na 7. valnom zhromaždení SNS pri SAV v roku 1978 a od nasledujúceho roku boli opäť Národopisné informácie vydávané v spolupráci SNS pri SAV a NÚ SAV a zmenili sa na časopis, v ktorom boli publikované materiálové

63 V rokoch 1973 – 1990 bol pre svoje spoločenské postoje mimo odboru, predtým aj potom na Katedre ukrajinistiky na FF UPJŠ v Prešove.

64 http://www.pamiatky.sk/pamiatky/data/File/ARCHIV/infoarmator_34_06.pdf

štúdie a materiály, preklady a informácie pre širšiu etnologickú obec. Distribuované boli v rámci členstva SNS pri SAV. Medzitým však vydal NÚ SAV v roku 1977 niekoľko čísiel, ktoré si vyžiadali prípravné práce na EAS. Vydávania sa ujali členovia SZM, a tak sa stali Národopisné informácie produktom mladej generácie etnológov.

Sedemdesiate roky znamenali kvalitatívny posun v rozvoji etnologickej disciplíny. Základňa etnológov sa rozšírila personálne aj regionálne, čo sa odrazilo na množstve publikácií, z ktorých majú mnohé charakter tematických alebo lokálnych/regionálnych monografií. V Slovenskom národopise aj v Národopisných informáciách vychádzali metodologicky aj materiálovo podnetné štúdie, súčinnosť etnologických pracovísk sa prejavila pri tvorbe syntetizujúcich diel. Dôsledky politických čistiek pocítilo však viacero odborníkov, ktorí museli modifikovať svoju kariérnu stratégiu.

Výber najvýznamnejších publikácií zo 70. rokov 20. storočia

BARTÓK, B.: Slovenské ľudové piesne II. Eds. A. Elscheková a O. Elschek. Bratislava, SAV 1970.

BEDNÁRIK, R.: Cintoríny na Slovensku. Bratislava, SAV 1972.

BOGATYRJOV, P.: Ľudové divadlo české a slovenské. Bratislava, Tatran 1973.

Die slowakische Volkskultur. Eds. E. Horváthová a V. Urbancová. Bratislava, SAV 1972.

DILLNBERGEROVÁ, S.: Dotazník na výskum spôsobov a zvykov pri jedení a stolovaní. Bratislava, NÚ SAV 1979.

Folklor a scéna: zborník príspevkov k problematike štylizácie folklóru. Ed. S. Švehlák. Bratislava, Osvetový Ústav 1973.

GAŠPARÍKOVÁ, V.: Povesť o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier. Bratislava, VEDA 1979.

Horehronie II. Kultúra a spôsob života ľudu. Ed. J. Mjartan. Bratislava, VEDA 1974.

HORVÁTHOVÁ, E.: Návod na výskum rodinných zvykov. Zvolen, Vlastivedné múzeum 1971.

HYČKO, J.: Žatevné a mlatobné náradie. Martin, Osveta 1973.

JOHNOVÁ, H.: Ľudové šperky na Slovensku. Bratislava, SAV 1974.

KAŇOVÁ, M. – BENŽA, M.: Ľudové kožuchy. Martin, Osveta 1970.

KOMOROVSKÝ, J.: Tradičná svadba u Slovanov. Bratislava, Univerzita Komenského 1976

KOVAČEVIČOVÁ, S.: Vкус a kultúra ľudu. Bratislava, Pallas 1975.

KOVAČEVIČOVÁ, S. – SCHREIBER, B.: Ľudové plastiky. Bratislava, SAV 1971.

KUBOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1960 – 1969. Národopisný ústav SAV 1971.

KUBOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1970 – 1975. Národopisný ústav SAV 1971.

Liptovská Teplička. Ed. J. Michálek. Košice, ONV Poprad, 1973.

Ľudová kultúra v Karpatoch. Ethnographica Carpatica. Bratislava, SAV 1972.

Ľudové staviteľstvo v karpatskej oblasti. Ed. J. Mjartan. Bratislava, VEDA 1974.

MARKOVÁ, E.: Slovenské ľudové tkaniny. Bratislava, VEDA 1976.

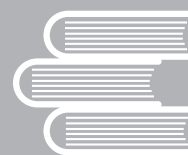
MICHÁLEK, J.: Spomienkové rozprávanie s historickou tematikou. Bratislava, SAV 1971.

MRUŠKOVIČ, Š.: Obilné zásobnice. Martin, Osveta 1974.

OLEJNÍK, J.: Ľud pod Tatrami. Martin, Osveta 1978.

ONDREJKA, K.: Tradičné hry detí a mládeže na Slovensku. Bratislava, VEDA 1976.

PARÍKOVÁ, M.: Návod na etnografický výskum transportu a dopravy. Bratislava 1979.

Mikuláš Mušíka

Miroslav Sopoliga

- PIŠŤOVÁ, I.: Maľovaný sen – Slovenské ľudové maliarstvo na skle v 20. storočí. Bratislava, Pallas 1978, reedícia r. 1983.
- PIŠŤOVÁ, I.: Ľudové maľby na skle v slovenských múzeách. Edícia Fontes, Martin, Osveta 1979.
- PIŠŤOVÁ, I.: Súčasná ľudová plastika na Slovensku. Bratislava, Pallas 1976.
- POLONEC, A.: Tvarované a drevené palice. Edícia Fontes, Martin, Osveta 1977.
- PRASLIČKOVÁ, M.: Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri. Košice, Gemerská vlastivedná spoločnosť 1979.
- Register dokumentačného fondu Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV 1958 – 1978. Ed. A. Salnerová, Bratislava, SNS pri SAV 1978.
- Slavistika: Národopis. Príspevky slovenského národopisu k 6. medzinárodnému zjazdu slavistov v Prahe 1968. Bratislava, SAV 1970.
- Slovenské národné povstanie v ľudovej tvorbe. Ed. B. Filová. Bratislava, SAV 1974.
- Slovensko 3, Ľud – II. Časť Ľudová kultúra. Eds. B. Filová a J. Mjartan. Bratislava, Obzor 1975.
- SOPOLIGA, M.: Narodna architektura Ukrajinciv v schidnoj i Slovaččyny. Košice, MUK 1976.
- STANO, P.: Bibliografia slovenského ľudového výtvarného umenia. (So zreteľom na hmotnú kultúru.) II. 1958 – 1968. Martin, Matica slovenská 1973.
- ŠVECOVÁ, S.: Kopanicové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce. Praha, Univerzita Karlova 1975.
- URBANCOVÁ, V.: Počiatky slovenskej etnografie. Bratislava, SAV 1970.
- Vajnory. Vlastivedná monografia. Ed. J. Podolák. Bratislava 1978.
- Zamagurie. Národopisná monografia oblasti. Ed. J. Podolák. Košice, ONV Poprad 1972.
- Zo života a bojov ľudu Uhrovskej doliny. Eds. V. Urbancová – S. Burlasová, Bratislava, VEDA 1977.

Otázky

1. Kedy sa osamostatnila Katedra etnografie a folkloristiky, kto na nej v 60. až 70. rokoch pôsobil?
2. Aké syntetické diela vyšli v 60. až 70. rokoch? Kto sú autori jednotlivých častí?
3. Vymenujte tri hlavné etnologicke časopisy.
4. Aké lokálne/regionálne monografie vznikli v 50. až 70. rokoch?
5. Ktorá inštitúcia mala po prvýkrát v názve slovo „etnológia“, aká bola jej činnosť, kto v nej pôsobil?
6. Aké edície etnologickej literatúry poznáte, čo v rámci nich vyšlo?
7. Čo bolo Seminarium ethnologicum?
8. Kedy vznikla Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV? Koho združovala, akú mala štruktúru, čo bolo a je predmetom jej činnosti?
9. Čo je to MKKKB, aké sú výsledky jej činnosti?
10. Aké dôležité úlohy plnilo Etnografické múzeum SNM v Martine?
11. Aké úlohy riešil NÚ SAV v 50. až 70. rokoch?

4

Dejiny slovenskej etnológie v 80. a 90. rokoch 20. storočia

Osemdesiate roky

Peter Slavkovský

Osemdesiate roky 20. storočia boli prechodom od normalizačného obdobia socializmu k demokratizácii spoločnosti. Na medzinárodnom poli sa po nástupe M. Gorbačova na čelo Sovietskeho zväzu v roku 1985 začalo obrusovanie železnej opony, v socialistickom bloku známe ako tzv. perestrojka. Na vedeckom poli vládli vcelku stabilizované pomery, ktoré umožňovali realizáciu časovo náročnejších projektov a stabilizovali systém publikovania vedeckovýskumných výsledkov. Objavovali sa aj kritické hlasy odborníkov, poukazujúce na stav spoločnosti. Neudržateľnosť daného stavu sa naplno prejavila v roku 1989, ktorý sa stal historickým zlomom spoločenského vývinu nielen v našich dejinách, ale aj v celosvetovom vývoji.

Vedeckovýskumná činnosť naďalej pokračovala najmä v NÚ SAV a na Katedre etnografie a folkloristiky. V Etnografickom múzeu SNM a v regionálnych múzeách pôsobilo čoraz viac etnológov, ktorí svojou výskumnou činnosťou prispievali k poznaniu regionálnej tradičnej kultúry a participovali aj na celoštátnych úlohách (EAS, ELKS). K formovaniu etnológie prispievali aj pracovníci ÚĽUV-u, Pamiatkového ústavu a Osvetového ústavu so sieťou krajských a okresných osvetových stredísk, kde sa organizovali semináre a vydávali rôzne metodické materiály smerované do kultúrnej praxe.

Do roku 1988 viedla Národopisný ústav SAV **Božena Filová**, vystriedal ju **Milan Leščák**, ktorý bol riaditeľom ústavu od roku 1988 do roku 1992. Štruktúru ústavu tvorili oddelenia etnografie (vedúci J. Botík), folkloristiky (vedúci M. Leščák), Etnografického atlasu Slovenska (vedúca S. Kovačevičová) a dokumentácie (vedúca E. Prandová).

V roku 1984 zomrel **Adam Pranda**, ktorý bol autorom myšlienky vytvoriť rozsiahle encyklopedické dielo o ľudovej kultúre. V roku 1983 pripravil ideový návrh a koncepciu tzv. **Národopisného lexikónu Slovenska**, ktorého výsledkom sa stala v roku 1995 Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Po A. Prandovi sa manažovanie prác ujal **Ján Botík** a po jeho odchode do Martina, kde vykonával v rokoch 1989 – 1990 funkciu riaditeľa EM SNM, bol šéfredaktorom encyklopédie **Peter Slavkovský**.

Odborné časopisy začali uverejňovať prvé pokusy o interpretáciu výsledkov výskumov pre EAS. Koncom 80. rokov teda zároveň vrcholili práce na **Etnografickom atlase Slovenska** (1990) aj **Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska** (1995), ktoré sa stali výsledkom spolupráce etnológov z celého Slovenska.

Národopisné informácie sa zo spravodaja premenili na pravidelne vychádzajúci časopis, zmenil sa ich formát a v rámci NÚ SAV a SNS pri SAV sa na ich vydávaní podieľali najmä mladí vedeckí pracovníci.¹

V priebehu 80. rokov 20. storočia kolektív pracovníkov z NÚ SAV pokračoval v už začatých výskumoch Hontu. Súbežným výsledkom bola monografia o obci Sebechleby **Spôsob života družstevnej dediny** (1986), ktorá bola svojím poňatím a štruktúrou v porovnaní s predchádzajúcimi monografiami značne inovatívna.

¹ V roku 1982 sa zmenil formát časopisu z A4 na A5, čo súviselo aj s kvalitatívnou zmenou zo spravodaja na časopis. V roku 1985 ako tretie číslo vyšla Bibliografia Národopisných informácií. Ďalšie obdobie zachytila až bibliografia uverejnená v Etnologických rozpravách 1997.

Viera Feglová

V druhej polovici desaťročia vyšiel tretí zväzok monografie **Horehronie** (1988) a kolektívna monografia **Hont** (1988). V rámci výstavby priehrady na Kysuciach sa uskutočnil záchranný výskum v zátopovej oblasti **Riečnica–Harvelka**. Výsledky boli publikované v dvoch zväzkoch časopisu *Národopisné informácie*.² Kým lokálne a regionálne monografie zamerané na tradičnú kultúru boli skôr doménou Katedry etnológie a folkloristiky FF UK, v NÚ SAV bolo publikovaných viacero tematických monografií. V spracovaní starších dejín etnológie systematicky pokračovala Viera Urbancová, výsledkom je publikácia **Slovenská etnografia v 19. storočí** (1987). Vyšla monografia V. Nosáľovej **Slovenský ľudový odev** (1983). Pokračovalo vydávanie edície založenej A. Prandom **Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry**.³ V rámci edície vydavateľstva Tatran **Ľudové umenie na Slovensku** vyšli populárno-vedecké zbierky slovesných folklórnych žánrov s výberom textov a odbornými komentármi, ktoré pripravili pracovníci ústavu a katedry.

Koncom 80. rokov sa pozornosť venovala **ekológii folklóru**, najmä v prácach **E. Krekovičovej** a **Milana Leščáka**. V oblasti folklóru bola z československého hľadiska priekopníckou práca M. Leščáka a O. Sirovátku **Folklór a folkloristika. O ľudovej slovesnosti** (1982). Prehľadne zhrnula dovtedajší stav poznania, určená bola pre odborníkov, študentov aj laickú verejnosť.

Nezanedbávala sa ani informačná zložka disciplíny a archívy. Milada Kubová systematicky pripravovala bibliografiu slovenskej etnografie a folkloristiky a pod vedením Eleny Prandovej sa sústreďovali textové, fotografické a kresbové archívy.

V priebehu 80. rokov sa profiloval **výskum mestského prostredia** a hľadali sa adekvátne prístupy a metódy etnologickej práce v urbánnom prostredí. Kým v prvej polovici 80. rokov sa viedli diskusie, či výskum mesta je alebo nie je súčasťou etnológie, v druhej polovici sa objavili prvé výsledky. Štúdie o meste na príklade Bratislavy prinieslo monotematické číslo časopisu *Slovenský národopis* v roku 1985/1. V tom čase boli rozpracované výskumy bratislavských prímestských obcí, takže väčšina príspevkov v tomto dvojčíslí bola skôr o nich, než skutočne o urbánnom prostredí. Ďalšie monotematické číslo Slovenského národopisu 1987/2, znamenalo posun k výskumu skutočne mestského prostredia.

V Bratislave sa systematicky výskumom mesta zaoberali **Peter Salner**, **Viera Feglová** a **Daniel Luther**. Skúmalo sa sviatkovanie na sídliskách, obradovosť, bývanie, spolkový život a spôsob života mestských sociálnych vrstiev a urbánnych subkultúr. Spolupráca začala aj s odborníkmi z príbuzných vedných disciplín, najmä Elenou Mannovou a Vierou Obuchovou. Výsledkom bola monografia **Taká bola Bratislava** (1991). V rámci konferencií *Venkovské mesto*, ktoré sa konali na Morave, sa do výskumu mesta postupne zapájali aj mimobratislavskí etnológovia zo Slovenska. V druhej polovici 80. rokov nastúpili do NÚ SAV **Katarína Popelková** a **Monika Vrzgulová**, pre ktoré sa stal neskôr výskum mesta predmetom dizertačných prác, pod vedením Petra Salnera.

Niektoré čísla časopisov monotematicky sústredili poznatky o aktuálnych rozpracovaných témach. Venované boli napr. témam: tradícia (SN 1986/1-2, NI 1981/3), rodina (SN 1983/3-4, 1986/4, NI 1981/1), morálka v tradičnom ľudovom prostredí (SN 1983/1 aj NI 1984/3) svadba (SN 1989/1-2, NI 1983/2), robotnícka kultúra (SN 1980/2, 1989/3). V rámci činností subkomisií pri Slovenskej národopisnej spoločnosti bol spracovaný prehľad etnických a etnografických skupín na Slovensku (NI 1984/3 a 1988/2). Čiastkové výsledky sekcie pre ľudové staviteľstvo MKKKB priniesli SN 1980/2 a NI 1985/2. Pod vedením Adama Prandu sa pokračovalo v starších výskumných úlohách ako bolo zachytenie hodnotových zmien v spôsobe života na vidieku a riešenie teoretických a metodologických otázok etnologickeho štúdia „súčasnosti“ (SN 1988/1). Tak sa zároveň naplňal aj tzv. štátny plán základného výskumu (ŠPZV) s témou *Ľudová kultúra v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti*, ktorý bol súčasťou päťročného plánovania spoločnosti v tom čase. Tieto otázky sa riešili aj na konferenciách na Slovensku i v Čechách. Ďalšou nosnou

Ján Botík

Daniel Luther

² Výsledky výskumu boli publikované v časopise *Národopisné informácie* 1981/2 a 1984/1.

³ Pozri výber literatúry z 80. rokov 20. storočia.

témou ŠPZV bolo *Včleňovanie progresívnych tradícií do systému socialistickej kultúry a života pracujúcich* (SN 1982/1, 1982/3, 1982/4).

Pokračovalo sa aj vo **výskumoch zahraničných Slovákov** a táto problematika často rezonovala aj na stránkach Slovenského národopisu. V 80. rokoch sa výskumom Slovákov v zahraničí venovala S. Kovačevičová, J. Podolák, V. Gašparíková, B. Filová, S. Burlasová, O. Elschek, S. Dúžek, S. Švehlák, M. Paríková, J. Botík, M. Botíková. Výskum národnostných menšín a etnických skupín sa realizoval na pôde NÚ SAV, aj na Katedre etnografie a folkloristiky na FF UK a v niektorých múzeách (Svidník, Komárno). Skúmala sa maďarská národnostná menšina na južnom Slovensku a ľudová kultúra Rusínov-Ukrajincov na východnom Slovensku. Širšiu výskumnú základňu získal aj výskum Rómov. Na pôde NÚ SAV sa mu venovali **Arne Mann** a **Jelena Marušiaková** (v súčasnosti pôsobí v Bulharsku). Venovali sa mu aj **Emília Horváthová** a **Mária Dubayová** (PU, Prešov). Vyšlo osobitné číslo Slovenského národopisu venované Cigánom/Rómom. Chorvátom a Bulharom na Slovensku sa výskumne venovali Ján Podolák, Zuzana Beňušková, Ján Chlup, Ľubica Falťanová. Etnickej problematike boli venované viaceré monotematické čísla časopisov (SN 1988/1 – Rómovia, NI 1980/3, 1983/1 1989/2 – Nemci). Teoretickým východiskom súdobých etnických teórií bola práca Jurija Bromleja **Etnos a etnografia**, ktorá vyšla v slovenčine v preklade A. Prandu v roku 1980. Organizovali sa konferencie o teoretických otázkach interetnických vzťahov.

Tieto okruhy problémov sa riešili nielen v rámci Národopisného ústavu SAV, ale aj na Katedre etnografie a folkloristiky na FF UK v Bratislave, ojedinelo aj v múzeách.⁴

V oblasti folkloristiky sa pokračovalo v medzinárodnom výskume MKKKB na tému zbojníctvo. Cieľom bolo vytvoriť medzinárodnú syntézu (SN 1981/2-3, 1983/2, 1988/3-4).⁵ Naďalej sa venovala pozornosť spomienkovým rozprávaniam⁶ (J. Michálek, Dušan Ratica) humorným rozprávaniam a anekdotám (V. Gašparíková, Zora Vanovičová, Jolana Darulová) a moderným povestiam (Z. Vanovičová, H. Hlôšková). Do pozornosti sa dostala aj paremiológia (SN 1981/4), príslovia (M. Kosová, Z. Profantová, u Ukrajincov M. Mušíka), hádanky (M. Leščák) a pranostiky (Z. Profantová). Otázka folklórnych žánrov bola náplňou SN 1981/1, 1984/1, NI 1987/2. Zároveň pokračovali výskumy rozprávačov orientované na ich tvorivú aktivitu, príležitosti a spôsoby interpretácie (V. Gašparíková, H. Hlôšková, E. Krekovičová). Tvorivej aktivite človeka sú venované čísla SN 1981/1, 1983/1, 1983/4, 1986/3, 1989/4). O folklórnom repertoári a fungovaní folklóru vrátane folklorizmu v konkrétnom prostredí prinášali informácie aj lokálne/regionálne monografie.

V priebehu 80. rokov sa rozvinula intenzívna spolupráca s etnológmi z krajín bývalej Juhoslávie, najmä s múzeom v Belehrade, spolupracovalo sa aj s poľskými etnológmi, i keď v dôsledku politických udalostí v Poľsku roku 1980 sa osobné kontakty prechodne skomplikovali. V Poľsku sa prekladala aj americká antropologická a sociologická literatúra, čo umožňovalo slovenským etnológom aspoň čiastočne sa inšpirovať výsledkami amerických spoločenských vied. Metodická inšpirácia prichádzala aj z prác sovietskych etnológov, najmä pre oblasť sociálnej kultúry a folkloristiky. Informácie o západnej produkcii prinášali spravidla v podobe kritiky buržoázných spoločenských vied. Pri väčšine výskumných tém museli výskumníci rešpektovať oficiálnu ideológiu, čo znamenalo, že takmer v každej výskumnej oblasti existovali tabuizované témy.

Katedru etnografie a folkloristiky viedol v 80. rokoch 20. storočia **Ján Michálek**. Z jednodborového štúdia sa stalo dvojodborové v kombináciách etnológia–história, etnológia–kulturoológia, etnológia–estetika, etnológia–divadelná veda, etnológia–religionistika, etnológia–hudobná veda, etnológia–slovenský jazyk a literatúra. Boli aj kombinácie s maďarským a rumunským jazykom.

Už v 70. rokoch sa pracovníci katedry a Kabinetu etnológie zúčastňovali na rozsiahlych záchranných výskumoch ľudovej kultúry Ukrajincov - Rusínov v zátopovej

Arne Mann

Zora Vanovičová

⁴ V slovenskej etnológii jeden z prvých pokusov o výskum mesta urobil už v roku 1970 I. Krišteľ, keď začal skúmať spôsob života a kultúru robotníkov vo Vrútkach. Ďalší podobný výskum uskutočnil J. Čukan, ktorý sa v roku 1984 až 1986 venoval aj výskumu spôsobu života textilných robotníkov v Ružomberku-Rybárpoli.

⁵ Dielo vyšlo až v roku 2002 v Budapešti.

⁶ Pozri aj Slovenský národopis, 1984/3.

oblasti vodného diela Starina na hornej Ciroche. Pracovníci katedry sa tiež zúčastňovali na výskumoch v prímestských častiach Bratislavy (Vajnory, Rača, Dúbravka, Devínska Nová Ves, Lamač, Záhorská Bystrica, Jarovce, Rusovce, Čunovo). Kolektívne výskumy v spolupráci so Slovenskou národopisnou spoločnosťou pri SAV sa konali aj v Starej Turej a okolí, v Gemeri a v doline Hornádu. Výsledkom boli lokálne a regionálne monografie **Brezová pod Bradlom** (1982), **Stará Turá** (1983) **Horná Cirocha** (1985), **Záhorská Bratislava** (1986), **Ľud hornádskej doliny** (1989), **Rača** (1989).

Odborné zameranie katedry v 80. rokoch 20. storočia bolo predovšetkým na slavistickú etnografiu a folkloristiku, štúdium slovenského folklóru v stredo európskych kontextoch. Okrem kolektívnych terénnych výskumov sa v rámci plánovaných úloh fakulty a jej pracovísk konali aj viaceré individuálne výskumy. **Ján Michálek** skúmal spomienkové rozprávanie, **Ľubica Droppová** jarmočné a robotnícke piesne, **Kornélia Jakubíková** rodinné obyčaje, **Emília Horváthová** kalendárne obyčaje a rozpracovala teóriu tradície. **Magdaléna Paríková** sa zameriavala na tradičné poľnohospodárstvo, transport a problematiku slovensko-maďarských vzťahov, **Zita Škovierová** na sociálnu kultúru a výročné zvyky, **Sylvia Dillnbergerová** na ľudovú stravu, **Ján Podolák** skúmal pastierstvo na Slovensku, **Jozef Ušák (1938 – 2006)** bol odborník na ľudové staviteľstvo a **Ján Ordoš (1952 – 2005)** sa venoval sociálnej kultúre a rodine.

Pri Kabinete etnológie sa vybudovalo **dokumentačné oddelenie s bohatým archívom textov a fotografií** (Archivum ethnologicum). Od roku 1980 sa kabinet premenil na oddelenie vedeckého výskumu. Dokumentačný materiál oddelenia bol zaradený do dokumentačnej zbierky katedry.⁷

Medzinárodné kontakty sa v rámci socialistického bloku udržiavali aj naďalej v rámci **Medzinárodnej komisie pre výskum Karpát a Balkánu**⁸ (MKKKB), ktorá sa orientovala na porovnávacie štúdium ľudovej kultúry v karpatsko-balkánskej oblasti. Komisia organizovala striedavo v jednotlivých krajinách pravidelné konferencie, semináre, sympóziá. V 80. rokoch vyšli medzinárodné zborníky: **Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti** (1980), **Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan** (1981). Československá sekcia MKKKB dosiahla pozoruhodné výsledky najmä v rámci Subkomisie pre spoločenské vzťahy, ktorú od 70. rokov viedla **Soňa Švecová**. V rámci nej sa na Slovensku konali semináre zamerané na chotárne sídla, morálku v tradičnom ľudovom prostredí a na etnografické a regionálne skupiny. Súbežne sa aktuálnym témam venovali aj subkomisie Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV.

V rámci etnomuzikológie pokračovali aj práce na prebiehajúcom celoeurópskom bibliografickom projekte **Annual Bibliography of European Ethnomusicology** (SNM 10. zväzkov 1967 – 1981, ed. O. Elschek, I. Mačák, E. Stockmann).⁹ Etnomuzikológ **Ivan Mačák** z Hudobného múzea SNM organizoval interdisciplinárny výskum lokalít s rozvinutou tradíciou výroby ľudových nástrojov. V rámci plánovanej edície vyšli diely **Očová** a **Oravská Polhora**. Z výskumov vo Víglaši publikoval sociológ Ľ. Faltan parciálnu časť v NI 1983/2 a SN 1984/3. Inšpiráciou pre takto orientované výskumy boli scénické programy Viliama Grusku na FS pod Poľanou v Detve, kde sa na počesť zosnulého **Ladislava Lengy** konali súťaže výrobcov ľudových nástrojov. Odborne podujatie pripravoval O. Elschek a I. Mačák spolupracoval ako dokumentarista.¹⁰ Pre Historické múzeum SNM získal prostredníctvom tohto podujatia 836 hudobných nástrojov. Zároveň to bolo inšpiráciou zhromaždiť rozsiahle údaje o osobnostiach, ktoré na nástrojoch hrali alebo ich vyrábali, ako aj o kultúrnom zázemí, odkiaľ výrobcovia pochádzali.¹¹ Na projekte spolupracovali aj viacerí etnológovia (D. Luther, E. Krekovičová, Z. Beňušková, M. Komorovská zo SNM).

Marta Botiková

Zita Škovierová

⁷ Zbierka obsahuje vyše 20 000 fotografických negatívov, diapozitívov, výskumné texty, kresby dokumentačného charakteru.

⁸ Pozri aj Slovenský národopis, 1981/2-3.

⁹ SIGMUNDOVÁ, M.: Seminár subkomisie pre spoločenské vzťahy MKKKB. Slovenský národopis, 33, 1985, s. 266-269; SLAVKOVSKÝ, P.: Zasadnutie MKKKB (Varna 26.-31.10.1987). Slovenský národopis, 37, 1989, s. 232.

¹⁰ Súťaž výrobcov ľudových hudobných nástrojov o cenu L. Lengy, prinieslo Dr. Ivanovi Mačákovi výnimočné medzinárodné ocenenie Cenu Kurta Sachsa za rok 2004.

¹¹ MAČÁK, I.: Súťaž výrobcov ľudových hudobných nástrojov o Cenu Dr. Ladislava Lengy. http://www.nosl.sk/index_subory/bull_leng.pdf

Etnografické múzeum v Martine organizovalo systematické terénne výskumy ľudovej kultúry. Pracovníci EM SNM úzko spolupracovali s NÚ SAV, zúčastňovali sa na spoločných projektoch, participovali na príprave syntetizujúcich diel (EAS a ELKS). Výskumnej činnosti EM SNM boli venované NI 1987/2, ktoré priniesli súpis výskumných správ v archíve múzea v Martine.

ÚĽUV bol v tom období jedinou ustanovitzňou, ktorá organizovala ľudovú výrobu na Slovensku a zároveň mala aj vlastnú výskumnú zložku. V 80. rokoch sa zameral na komplexný výskum súdobej umeleckej výroby, špeciálne u neorganizovaných výrobcov. Úlohou bolo zistiť stav tradičnej výroby a stupeň jej zachovalosti, s cieľom podporiť alebo obnoviť výrobu. V rámci výskumu urobil v rokoch 1981 – 1986 aj rozsiahlu dotazníkovú akciu zameranú na neorganizovanú výrobu.¹² Výskumu sa venovali najmä **Anna Chlupová, Zora Valentová, Katarína Podobová a Veronika Komorovská**. S ÚĽUV-om úzko spolupracovali aj **Jarmila Paličková, Ester Plicková, Adam Pranda, Viera Valentová a Olga Danglová** z NÚ SAV, ktorí sa venovali ľudovej výrobe. V ÚĽUV-e vzniklo aj niekoľko etnologických filmových dokumentov.

V 80. rokoch začala byť prístupnejšia videotechnika. So vznikom filmového festivalu **Etnofilm Čadca**, inšpirovanom o tri roky starším Etnofilmom v Rožnove pod Radhoštem, vznikla aj u niektorých etnológov motivácia priblížiť zvyky či výrobné techniky prostredníctvom audiovizuálneho záznamu, čo dosiahli pomocou spolupráce s profesionálnymi technickými pracovníkmi (O. Elschek, D. Luther, R. Stoličná, M. Felberová, K. Podobová, R. Lužica). Etnofilm naštartoval aj celý rad diskusií o etnológii a filme, ktoré boli publikované vo vedeckých časopisoch (SN 1981/4, 1985/4, 1988/2).

Festival Etnofilm Čadca sa koná každé dva roky – od roku 1980. Iniciatíva pre jeho vznik pochádzala z vtedajšieho Umenovedného ústavu SAV. V Čadci bolo v roku 1975 zriadené Kysucké múzeum a jeho riaditeľom sa stal **Peter Maráky**, ktorý mal k dokumentárnemu filmu blízky vzťah. Spolupracoval pri viacerých výskumoch etnomuzikológov na Kysuciach. Práve etnomuzikológovia, ako jedni z prvých, využívali pri svojich výskumoch tanečného folklóru a výrobe hudobných nástrojov kameru. Už v roku 1978 zorganizoval Umenovedný ústav SAV v Liptovskej Osade medzinárodnú konferenciu na tému využitia audiovizuálnej techniky pri dokumentácii ľudovej kultúry. Súčasťou konferencie bola aj prehliadka filmov z vedeckých pracovísk. Tu myšlienka Etnofilmu už dostala celkom konkrétnu predstavu. Na festivale Etnofilm boli od jeho zrodu prítomní filmári, aj etnológovia, hľadali sa cesty ako prepojiť film a etnológiu, respektíve ako zapojiť etnologický filmový dokument do výskumného procesu. Styčnou osobou medzi etnológmi a filmármi bol etnológ a filmár **Martin Slivka**. Ďalším zo zakladateľov Etnofilmu bol **Svetozár Švehlák**, ktorý v roku 1984 prešiel z NÚ SAV na post riaditeľa Slovenského filmového ústavu. Na organizovaní festivalu sa aktívne angažovali **Milan Leščák** aj **Daniel Luther** a **Oskár Elschek, Martin Mešša**. V 80. rokoch bol festival príležitosťou pre stretnutia a diskusie etnológov z rôznych inštitúcií, aj poslucháčov etnológie a bol nimi aj hojne navštevovaný. Textový archív Etnofilmu Čadca je sústredený v Slovenskom filmovom ústave, filmový archív je v Kysuckom múzeu v Čadci.

V 80. rokoch sa vo vedení **Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV** vystriedali E. Drábiková, S. Švehlák a M. Leščák. Popri valných zhromaždeniach spoločnosti sa konali konferencie na témy *Úloha národopisnej vedy pri formovaní súčasnej socialistickej kultúry* (Nitra 1984), *Úloha národopisnej vedy pri formovaní spoločenského vedomia* (Levice 1987), *Mesto a jeho kultúra* (Prešov, 1990). Do výskumov boli zapájaní aj študenti národopisu/etnológie. Spoločnosť naďalej vydávala metodické návody na terénne výskumy. Pod vedením Zory Apáthyovej-Rusnákovej spolupracovala

Martin Slivka

¹² ÚĽUV-u bolo venované číslo Národopisných informácií 1989/1.

aj s laickými zberateľmi, ktorí ako tzv. dopisujúci členovia¹³ prispievali svojimi výskumami do Vedeckého archívu SNS pri SAV. Niektoré boli zverejnené v Národopisných informáciách (NI 1982/1, 1986/1).

Katalogicky boli spracované aj dokumenty nachádzajúce sa vo vedeckom archíve SNS pri SAV.¹⁴ SNS pri SAV každoročne oceňovala najlepšie výsledky dosiahnuté vo výstavnej, prednáškovej i vedeckovýskumnej oblasti. Cena za vedecko-organizačnú prácu bola nazvaná Cenou Adama Prandu.

V 80. rokoch 20. storočia sa etnológia formovala v stabilizovaných inštitucionálnych podmienkach so širokou základňou vzájomne spolupracujúcich odborníkov, avšak stále izolovaná od západného sveta. Pre kolektívne diela, na ktorých sa v tomto období pracovalo, to bolo relatívne priaznivé obdobie, čo ukázali aj syntetické práce završené v ďalšom desaťročí.

Výber najvýznamnejších publikácií z 80. rokov 20. storočia

BENKA, M. – BENŽA, M.: Odev nášho ľudu. Martin, Osveta 1983.

BENŽA, M. – SLAVKOVSKÝ, P.: Pamiatky pre budúcnosť. Ľudové staviteľstvo na Slovensku a jeho ochrana. Bratislava, ERPO 1983.

BROMLEJ, J. V.: Etnos a etnografia. Preklad A. Pranda. Bratislava, VEDA 1980.

BURLASOVÁ, S.: Ej, prišli sme prišli na pole družstevné. Bratislava, Príroda 1980.

BURLASOVÁ, S.: V širom poli rokyta. Balady a iné epické piesne. I., 2. Edícia Ľudové umenie na Slovensku. Bratislava, Tatran 1982, 1984.

ČUKAN, J.: Dotazník na výskum spoločenského života v robotníckom prostredí (Zamerané na susedské vzťahy), Bratislava, NÚ SAV 1982.

DRÁBIKOVÁ, E.: Človek vo vinici. Bratislava, VEDA 1989.

DROPOVÁ, Ľ.: Chudoba, chudoba, šak si mi moc vina. Bratislava, Tatran 1988.

ELSCHEKOVÁ, A. – ELSCHKEK, O.: Slovenské ľudové piesne a nástrojová hudba. Antológia. Bratislava, OÚ 1980 a 1982.

ELSCHEK, O.: Slowakische Volksmusikinstrumente. Leipzig 1983.

Folklor a umenie dneška: k štúdiu folklorizmu v súčasnej kultúre. (Príspevky z Medzinár. Seminára na XXV. Folklornom Festival Východna.) Eds. S. Švehlák a Š. Zima. Osvetový ústav, Bratislava 1980.

GAŠPARÍKOVÁ, V.: Ostrovtipné príbehy, veľké cigánstva a žarty. Bratislava, Tatran 1982.

GÉCIOVÁ-KOMOROVSKÁ, V.: Slovenská ľudová paličkovaná čipka. Bratislava, Alfa 1989.

Hont – Tradície ľudovej kultúry. Ed. J. Botík. Martin, Osveta 1989.

Horehronie. Folklorne prejavy v živote ľudu. Ed. V. Gašparíková. Bratislava, VEDA 1988.

HORVÁTHOVÁ, E.: Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava, Tatran 1986.

HORVÁTHOVÁ, E.: Úvod do etnológie a folkloristiky. Bratislava, UK 1989.

JOHNOVÁ, H.: Šperk. Ľudové umenie na Slovensku. Bratislava, Tatran 1986.

KALESNÝ, F.: Habáni na Slovensku. Bratislava, Tatran 1981.

KREKOVIČOVÁ, E.: O živote folklóru v súčasnosti. (Ľudová pieseň.) Bratislava, NÚ SAV 1989.

KOMOROVSKÁ, M.: Pastierske umenie. Ľudové umenie na Slovensku. Bratislava, Tatran 1987.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska

¹³ V roku 1987 odznela posledná výzva SNS pri SAV na spoluprácu s amatérskymi zberateľmi. Prihlásilo sa 107 ľudí od 13 do 83 rokov. Ďalej sa však s nimi systematicky nepracovalo.

¹⁴ Kol. autorov: Register dokumentačného fondu SNS pri SAV v Bratislave (1978 – 1983). vyd. SNS pri SAV, Bratislava 1984. Kol. autorov: Register dokumentačného fondu SNS pri SAV v Bratislave (1978 – 1983). vyd. SNS pri SAV, Bratislava 1984. Kol. autorov: Register fotodokumentačného fondu, Bratislava 1987.

- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Človek tvorca. Pracovné motívy Slovenska vo vyobrazeniach z 9.-18. storočia. Bratislava, VEDA 1987.
- KUBOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky. 1976 – 1980. Zväzok 3, Bratislava, Národopisný ústav SAV 1984.
- KUBOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky. 1981 – 1985. Zväzok 4, Bratislava, Národopisný ústav SAV 1986.
- LEŠČÁK, M. – SIROVÁTKA, O.: Folklor a folkloristika. O ľudovej slovesnosti. Bratislava, Smena 1982.
- LEŠČÁK, M.: Slovenské ľudové hádanky. Ľudové umenie na Slovensku. Bratislava, Tatran 1981.
- LISZKA, J.: Bibliografia etnografie a folkloristiky maďarskej národnosti na Slovensku od začiatku 19. storočia do konca roku 1986. Bratislava, NÚ SAV 1988.
- Ľud hornádskej doliny. Ed. J. Michálek. Košice, Podtatranské múzeum 1989.
- MICHÁLEK, J.: Keď je dobrá klobása. Bratislava, Tatran 1987.
- MICHÁLEK, J.: Protifašistický odboj na Slovensku v rozprávaniach ľudu. Bratislava, VEDA 1985.
- MJARTAN, J.: Ľudové rybárstvo na Slovensku. Bratislava, VEDA 1984.
- Myjava. Eds. V. Ábelová – M. Dugáček – J. Gálik. Bratislava, Obzor 1985.
- Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1950. Eds. R. Žatko a P. Stano. Martin, Matica slovenská 1989.

- NOSÁĽOVÁ, V.: Slovenský ľudový odev. Bratislava, Osveta 1983.
- NOSÁĽOVÁ, V. - PALIČKOVÁ, J.: Naše kroje. Bratislava, Mladé letá 1988.
- Očová. Podoby a kontexty hudby. Ed. I. Mačák, Banská Bystrica, KOS 1989.
- PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, J.: Ľudové kožušníctvo na Slovensku. Bratislava, VEDA 1981.
- PIŠÚTOVÁ, I.: Fajansa. Ľudové umenie na Slovensku. Bratislava, Tatran 1981.
- PLICKOVÁ, E.: Maľované salaše. Bratislava, Tatran 1982.
- PODOLÁK, J. a kol.: Horná Cirocha. Vlastivedná monografia zátopovej oblasti. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1985.
- PODOLÁK, J.: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku. Bratislava, VEDA 1984.
- PRANDA, A.: Ignác Bizmayer. Bratislava, Tatran 1983.
- PRANDOVÁ, E.: Dokumentačné fondy Národopisného ústavu SAV 1946 – 1977. Bratislava, KOS 1982.
- PROFANTOVÁ, Z.: Dúha vodu pije. Bratislava, Tatran 1986.
- Rača. Vlastivedná monografia. Ed. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1989.
- Register dokumentačného fondu Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v Bratislave II., 1978 – 1983. SNS pri SAV, Bratislava 1984.
- Register fotodokumentačného fondu. SNS pri SAV, Bratislava 1987.
- SIRÁCKY, J.: Slováci vo svete. Martin, Matica slovenská 1980.
- SLAVKOVSKÝ, P.: Roľník a jeho práca. Bratislava, VEDA 1988.
- SLIVKA, M.: Slovenský národopisný film. Banská Bystrica, KOS 1982.
- Spôsob života družstevnej dediny: z etnografických výskumov obce Sebechleby. Ed. A. Pranda. Bratislava, VEDA 1986.
- Stará Turá. Bratislava. Ed. J. Michálek. Bratislava, Obzor 1983.
- ŠVECOVÁ, S.: Lazy v 19. a 20. storočí. Vývoj roľníckych chotárných sídiel v oblasti Krupinskej planiny. Praha, Univerzita Karlova 1984.
- URBANCOVÁ, V.: Slovenská etnografia v 19. storočí. Vývoj názorov na slovenský ľud. Martin, Matica slovenská 1987.
- Záhorská Bratislava. Ed. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1986.

Deväťdesiate roky

Prvé desaťročie po politickej zmene v roku 1989 znamenalo novú etapu vývinu spoločnosti, aj spoločenských vied. Súčasťou každodennosti sa stali demokratizácia politického systému, otvorenie hraníc, nástup trhovej ekonomiky, vytváranie nových spoločenských štruktúr, oživenie multikultúrnosti, zmeny v chápaní hodnôt, vyrovnávanie sa s dedičstvom minulosti, ale aj osvojovanie si nových technológií vo verejnej i súkromnej sfére. Transformácia politických a ekonomických štruktúr a vzťahov sa premietla do každodennosti nielen ako výskumný objekt etnológie, ale zmenila aj štruktúru etnologických inštitúcií, systém a obsah vedeckých výskumov, medzinárodné kontakty, odrazila sa aj v hľadaní nových stratégií v boji o prežitie vedeckých a odborných inštitúcií, časopisov a podujatí, v osvojovaní si nových metodologických prístupov a metód manažovania vedy.

V spoločensko vedných odboroch, ku ktorým patrí aj etnológia, došlo k viacerým zmenám, najmä z hľadiska výskumných metód, cieľov, ale i nových výskumných úloh a teoretických prístupov. Zmenil sa názov vednej disciplíny (z národopisu na etnológiu), zdynamizoval sa vývoj aj v samotnej vednej disciplíne. Transformačné procesy v spoločnosti neobišli ani slovenské etnologické inštitúcie. Najmä prvá polovica 90. rokov bola obdobím zmien, neistoty a inovácií.

Po politických zmenách na Slovensku po roku 1989 aj v etnológii sa postupne prelamovali vedecké informačné bariéry, čo otvorilo medzinárodnú vedeckú komunikáciu pri riešení skúmaných problémov. Spolupráca medzi európskymi etnológmi vytvorila možnosti pre zahraničné stáže slovenských etnológov, ktorí sa pravidelne zúčastňovali aj na medzinárodných konferenciách. Otváral sa priestor pre skúmanie nových tém ako boli vývojové procesy vrstiev a skupín obyvateľstva Slovenska.

Začiatkom 90. rokov 20. storočia v slovenskej etnológii prevažovala komparácia poznatkov o tradičnej ľudovej kultúre v medzinárodnom, najmä európskom kontexte, a postupne sa uplatňovali aj prístupy kultúrnej a sociálnej antropológie nachádzajúce si pevné miesto v interpretáciách a analýze skúmanej problematiky, najmä v oblasti sociálnej a duchovnej kultúry.

Výrazným vedeckým počínom na začiatku 90. rokov bolo zúročenie viacročnej vedeckovýskumnej práce slovenskej etnológie vydaním *Etnografického atlasu Slovenska* a po rôznych peripetiách sa podarilo vydať aj **Encyklopédiu ľudovej kultúry Slovenska**. **Etnografický atlas Slovenska** vyšiel po vyše 20 ročnej príprave v roku 1990. Význam EAS pre slovenskú i európsku etnológiu sa odrazil aj udelením Národnej ceny SR (1991). Zahraničným čitateľom orientáciu v mapách sprístupnili preklady textovej zložky v angličtine, nemčine a ruštine. Prehľadné moderné spracovanie tejto publikácie ju zaradilo medzi špičkové etnologické atlasy vôbec. Jeho vydanie naštartovalo viacero komparatívnych výskumno-publikačných projektov. V roku 1994 na námety EAS Slovenská televízia natočila 15-dielny dokumentárny seriál.

Dvojzväzková **Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska** vyšla v roku 1995 po rôznych peripetiách súvisiacich s nestabilnými ekonomicko-systémovými podmienkami. Okrem printovej verzie bola technickou novinkou aj elektronická verzia na CD-ROM. Toto dielo získalo prestížne európske ocenenie Cenu G. Pitré-Salvatore Salomone Marino v Palerme.

Redakčný tím Etnografického atlasu Slovenska pod editorstvom R. Stoličnej sa podieľal aj na zostavení publikácie **Slovakia. European Contexts of the Folk Culture** (1997). Jej cieľom bolo interpretovať výsledky Etnografického atlasu Slovenska v textovej podobe a priblížiť ľudovú kultúru Slovenska s presahmi politických hraníc, čo územne vymedzený EAS obmedzoval. Etnokartografická metóda sa tak pretavila do historicko-porovnávacej kontextuálnej metódy. Zároveň takto vznikla reprezentatívna moderná syntetizujúca práca o ľudovej kultúre Slovenska v anglickom jazyku. Jej slovenská podoba

Dušan Ratica

Rastislava Stoličná

mala byť pôvodne upravená pre domáce potreby, avšak napokon vyšla v rovnakej verzii v slovenskej jazykovej mutácii pod názvom **Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry** (2000).

Ďalšou väčšou kolektívnou prácou bola bohato ilustrovaná publikácia **Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku** (1998). Zostavil ju kolektív pamiatkarov z Národného pamiatkového a krajinárskeho centra v Bratislave a textovú časť pracovníci SNM v Martine. Dielo vzniklo na základe vedeckého výskumu a podrobnej dokumentácie ľudového staviteľstva pre potreby výstavby Múzea slovenskej dediny v Martine. Ide zároveň o posledné regionálne členenie územia Slovenska na tému ľudového staviteľstva, sprevádzané publikovanými odbornými komentármi. Textovú časť knihy ilustruje obrazová príloha s ukážkami autentického stavu ľudových stavieb zaznamenaných počas celoslovenskej dokumentačnej akcie v roku 1997 i staršími archívnymi materiálmi z fondov a z fondov Slovenského národného múzea v Martine.

Významná bola aj vedeckovýskumná spoluúčasť slovenských etnológov na viacerých etnokartografických prácach ako bol **Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku** (1996), **Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku** (1998). Do výskumu Slovákov v Maďarsku sa zapojilo viacero slovenských etnológov z rôznych inštitúcií vďaka organizovaniu kolektívnych výskumov, tzv. národopisných táborov, ktoré organizačne zabezpečoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku.¹⁵ Tiež vznikli viaceré sumarizujúce publikácie k niektorým javom tradičnej kultúry. Z výskumu Slovákov v USA priniesla poznatky Eva Riečanská. S rakúskymi partnermi sa skúmali slovensko-rakúske vzťahy v pohraničnej oblasti.

Samostatnú kapitolu tvoril výskum etnológie **náboženstva**, ktorý začali Zuzana Beňušková, Katarína Zajicová–Nádaská a religionistka Tatiana Krupová–Podolinská. Výskumy boli zamerané na výskum ľudovej religiozity, pútnictva, každodenného života v multireligióznych lokalitách, výskumom religiozity Rómov. Ďalšou výskumnou oblasťou bolo skúmanie hodnotového systému tradičnej i každodennej kultúry a jej prípadné zmeny vzhľadom na **spoločenské zmeny**. Skúmali sa aj **problémy kolektivizácie a transformácie poľnohospodárstva**, dopady spoločensko-ekonomických procesov na lokálne spoločenstvá a sociálne skupiny obyvateľstva (D. Ratica, V. Feglová, J. Podoba, O. Danglová). Rozvinuli sa interdisciplinárne výskumy **ekologickej problematiky** (Juraj Podoba), skúmali sa zmeny v tradíciách, kultúre a hodnotovom systéme (Dušan Ratica).

Skúmali sa **vývojové procesy vrstiev a skupín** obyvateľov Slovenska, problémy vnútroskupinovej a medziskupinovej dynamiky, do popredia sa dostali otázky etnických vzťahov s dôrazom na etnickú identitu, etnické vzťahy, národnú identitu a jej výskum sa odrazil vo viacerých medzinárodných projektoch. Skúmali sa etnické skupiny a spoločenstvá žijúce na Slovensku, najmä Rómovia, Nemci, Židia (P. Salner, A. Mann, S. Kovačevičová). V druhej polovici 90. rokov sa pozornosť začala venovať aj problematike migrácií, utečencov (S. Letavajová), čím sa otváralo komunikačné pole so sociálnou históriou, politológiou, sociológiou. V popredí boli teoretické otázky otázky fungovania **kolektívnej pamäti, identity, kolektívnych symbolov**.

Rozvoj turizmu a zdôrazňovanie významu regiónov bolo inšpiráciou pre prvé vydanie kolektívnej publikácie **Tradičná kultúra regiónov Slovenska** (1998), ktorú redakčne a do značnej miery aj autorsky pripravila Z. Beňušková. Vďaka čoraz väčšej dostupnosti videotechniky sa rozšírili možnosti **vizuálnej antropológie**, ako aj možnosť nepretržitého rozširovania pramennej bázy s vizuálnym základom ako jeden z predpokladov uchovávaní kultúrneho dedičstva.

Už v prvej polovici 90. rokov slovenský etnológovia nadviazali pracovné styky s etnológmi zo západnej Európy, s ktorými aktívne vstúpili do nových projektov. Jednalo sa o projekty s kolegami zo Švajčiarska, Nemecka, Rakúska, USA, Veľkej Británie. Nadviazalo sa aj na čulé pracovné aktivity zo skorších rokov s kolegami z Poľska, Maďarska, Nemecka a od roku 1993 po rozdelení ČSR sa zahraničnými partnermi stali aj kolegovia z Českej republiky.

Vo výskumných témach mesta sa pokračovalo aj v 90. rokoch 20. storočia. Povzbudzujúcim výsledkom bola publikácia P. Salnera a kol. **Taká bola Bratislava** (1991). Originalita práce na

Juraj Podoba

Gabriela Kiliánová

¹⁵ Počiatky kolektívnych výskumov Slovákov v Maďarsku siahajú do 70. rokov 20. storočia.

výskumoch mesta na Slovensku si od českých kolegov vyslúžila pomenovanie **slovenská škola urbánnej etnológie**.

Od roku 1990 sa v rámci slovenskej etnológie výrazne skúmala aj **etnická problematika** s dôrazom na etnickú identitu, etnické vzťahy, národnú identitu a jej výskum sa odrazil vo viacerých medzinárodných projektoch. Teoretické otázky v súvislosti s výskumom etnicity výrazne ovplyvnil M. Kaľavský, J. Botík, G. Kiliánová, M. Benža.

Staršie edície zamerané na ľudovú kultúru postupne zanikli, vznikli však nové možnosti publikovania archívnych materiálov a vedeckých prác. Novovzniknutá nadácia **Prebudená pieseň** založená V. Kyselom, začala vydávať edíciu **Pramene**, približujúcu archívne materiály. V oblasti folklóru a duchovnej kultúry vyšli práce monografického charakteru **Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska** (ed. M. Leščák – V. Feglová) 1995, **Slovenské svadby** (ed. M. Leščák) 1996, **Pohrebný kancionál Jozefa Macha** (ed. Z. Vanovičová) 1997, **Zabudnuté priadky. K tradičnému spoločenskému životu mládeže na Slovensku**. (D. Luther) 1999. V rámci Ústavu etnológie SAV začali vychádzať monografické práce v rámci edície Etnologické štúdie.

K systematickému rozpracovaniu koncepcie dejín slovenskej folkloristiky prispel zborník **K dejinám folkloristiky** (ed. M. Leščák) 1996. Zborník je zaujímavý aj snahami o osvetlenie vedeckého myslenia vo vlastnej disciplíne – folkloristike ako aj analýzami folklóru ako celospoločenského javu. Podarilo sa vydať prvý diel trilógie **Slovenské ľudové rozprávky** (1993), ktoré zapísali v rokoch 1928 – 1947 poslucháči Slovanského seminára UK pod vedením Franka Wollmana. Do tlače ich pripravila V. Gašparíková. Reprezentatívny výber slovenských prísloví a porekadiel z prvého vydania zbierky A. P. Zátureckého pripravila Z. Profantová pod názvom **Slovenské príslovia a porekadlá** (1996). Vydaním **Katalógu slovenských naratívnych piesní** spracovaného Soňou Burlasovou sa zavŕšila jej dlhodobá práca s týmto žánrom. Zbierky piesní z Ponitria a Tekova začal zbierať a vydávať Marián Járek.

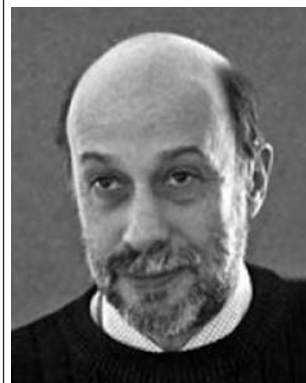
Hranica medzi etnografiou a folkloristikou sa do istej miery začala stierať. Folklorný materiál bol podrobený analýze z nových aspektov. Výskumu mentálnych obrazov a reflexie xenofóbnych tendencií vo folklóre sa venovala E. Krekovičová v publikácii **Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Róma a Žida v slovenskom folklóre** (1999), ktorá vyšla aj v nemeckej verzii. Problematika folklórneho javu bola skúmaná ako druh sociálnej komunikácie (G. Kiliánová, E. Krekovičová, Z. Profantová, M. Leščák).

Vo folkloristike sa objavili aj nové témy, ktoré boli dovtedy tabuizované. Z. Vanovičová sa zaoberala štefánikovskou tradíciou v rozprávaní, E. Krekovičová dlhodobo sledovala vzťah medzi politikou a folklórom, spolu s G. Kiliánovou spracovali štúdiu o erotickom folklóre, objavili sa príspevky o eschatologických legendách, či politickej anekdote, folklóre zahraničných Slovákov, Rómov, materiály zo západu a mimoeurópskeho prostredia a pod. Metóda oral history prestala byť vnímaná len ako folklórny žáner, ale rešpektovaná ako výskumná metóda.

V roku 1994 bol Národopisný ústav SAV premenovaný na **Ústav etnológie SAV**. Po **Milanovi Leščákovi** od roku 1992 do roku 1999 zastával post riaditeľa **Dušan Ratica**, po ňom funkciu prebrala **Gabriela Kiliánová**.

Po roku 1989 sa zmenila teoretická a metodologická orientácia slovenskej etnológie, v NÚ SAV sa udiali aj organizačné zmeny, ktoré čiastočne súviseli aj s pridelovaním finančných prostriedkov. Na riešenie výskumných úloh sa začali prideľovať financie z **grantovej agentúry VEGA**, oddelenia ústavu boli zrušené a pozmenila sa štruktúra pracoviska tak, aby sa dalo pracovať na získaných grantových úlohách. Výskumné okruhy sa zamerali na dlhodobú perspektívu výskumných tém, ako sú etnické a transformačné procesy najmä na Slovensku, globalizačné a modernizačné dopady na kultúru a životný štýl, hodnoty ľudí v meste i na vidieku. Dôležitými skúmanými aspektmi bol výskum kolektívnych identít a menších, sociokultúrnych premien na pozadí ekonomicko-politickej transformácie. Na druhej strane sa permanentne venovala pozornosť dopĺňaniu a sprístupňovaniu informácií o tradičnej kultúre.

Obdobie 90. rokov bolo aj obdobím zapájania počítačových zručností do každodennej práce vedeckých pracovníkov. Koncom polovice dekády sa začali digitálne pripravovať

Peter Salner

Zuzana Profantová

podklady časopisov a zborníkov do tlače.¹⁶ Kopírovanie pomocou rozmnožovacích blán nahradili kopírovacie stroje. Ústav etnológie disponoval po období socializmu aj početne obsadeným informačno–dokumentačným útvarom s vedeckým archívom, kde sú sústredené textové, obrazové a aj multimediálne dokumenty. Oddelenie viedol M. Benža. Na prelome 80. a 90. rokov sa odvážne púšťalo do perspektívneho zapojenia počítačovej techniky do vedeckovýskumného procesu. Pri neustálených operačných programoch však tieto pokusy nemohli mať dlhodobú úspešnosť. Práve toto oddelenie prešlo najvýznamnejšími zmenami. V rámci prepustenia cca 3000 pracovníkov SAV v roku 1993 sa výrazne zredukoval aj počet pracovníkov v dokumentačnom oddelení (zostali **Ingrid Kostovská** a **Juraj Zajonc**), tiež miesto pracovníka knižnice bol ústav nútený zredukovať na polovičný úväzok. Zredukované a neskôr zrušené bolo v Ústave etnológie SAV aj miesto fotografa, ktoré v tom čase zastávala Helena Bakaljarová. Lacné komunálne spracovanie farebných filmov podporilo ich používanie výskumníkmi a zároveň vytlačilo súkromné fotolaboratória na okraj záujmu, alebo do výsostne umeleckej sféry. Na prelome tisícročí sa začala história digitálnych fotoaparátov, zároveň tým skončilo systematické budovanie fotoarchívov.¹⁷

Jaroslav Čukan

V 90. rokoch kazetové magnetofóny využívané pri práci v teréne nahradili malé bakelitové diktafóny. Pre náročnejší záznam slúžili digitálne magnetofóny s kazetami DAT, tzv. datkami - magnetofónovými nosičmi digitálneho záznamu. Ešte v polovici 90. rokov 20. storočia sa tieto magnetofóny dali zakúpiť v Rakúsku a stáli cca 30 000 Sk. Ľahká dostupnosť kvalitného zvukového záznamu bola predpokladom pre vznik metódy oral history, vďaka ktorej sa podrobnejšie rozpracovala metodika vedenia interview, analýza zaznamenaného materiálu, aj etika terénneho výskumu.

Špecifickým spôsobom využil videozáznam Peter Salner pri nahrávaní rozhovorov s ľuďmi, ktorí prežili holokaust. V 90. rokoch bola analogická (VHS) videokamera dostupná už aj pre individuálne použitie, avšak pre ďalšie spracovanie filmu bola nutná špeciálna technika. Šanca pre zmenu nastala po roku 2000 s nástupom cenovo dostupných digitálnych videokamier a strihacích softvérov, ktorými sa postupne vedeckovýskumní pracovníci vybavovali. V prvej polovici 90. rokov 20. storočia nastúpil do komunikačných systémov internet. Okolo roku 1995 sa vo vedeckovýskumnej sfére začala využívať e-mailová komunikácia, sprostredkovaná cez telefónnu linku.

O prežitie bojovali počas 90. rokov dva časopisy, ktorých redakcie sídlili v Ústave etnológie SAV **Slovenský národopis** a **Národopisné informácie/Etnologické rozpravy**. Prevládal názor, že viac než časopisy sa už budú využívať na publikovanie zborníky, čo sa aj prejavilo v ich početnom vydávaní. Neskôr sa však tento trend nepotvrdil, pravidelný distribučný dosah časopisov bol predsa len lepšie zabezpečený, než u jednorazových zborníkov. *Slovenský národopis* už tradične viedol aktuálny riaditeľ ÚEt SAV a výkonnú redaktorku robila **Zora Vanovičová**. Od roku 1996 túto funkciu posilnila **Taňa Krupová-Podolinská**, ktorá nastúpila do ÚEt SAV predovšetkým ako pokračovateľka práce politicky rehabilitovaného Jána Komorovského, s cieľom zastúpiť religionistickú líniu v SAV. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím vychádzalo menej čísiel časopisu s monotematickými blokmi, čo súvisí s už spomínaným vydávaním zborníkov. Možno spomenúť problematiku spoločenských skupín, 1990/1 či slavistiky 1990/3. Častejšie boli publikované články od zahraničných autorov zo západnej Európy a niektoré príspevky slovenských autorov boli publikované v angličtine. Ojedinele na stránkach časopisu prebehli diskusie k teoretickým problémom etnológie.

Ladislav Mlynka

Zmena názvu vedeckej disciplíny sa premietla aj do premenovania časopisu *Národopisné informácie* na **Etnologické rozpravy** (od 1994). Po debatách o jeho ďalšom význame a podobe sa tento časopis zaradil medzi riadne registrované časopisy s ISSN, vyprofilovali sa v ňom rubriky, začali sa uvádzať ročníky. Časopis reflektuje súčasné dianie na etnologickej scéne doma i v zahraničí, dáva priestor na tvorivú činnosť najmä mladej generácii etnológov. Na poste šéfredaktora sa vystriedali Juraj Podoba, Dušan Ratica a Peter Salner, výkonnými redaktorkami boli Ingrid Kostovská a Zuzana Beňušková. V druhej

¹⁶ Málktoré sa však uchovali. Napr. časopis *Národopisné informácie/Etnologické rozpravy* je digitalizovaný od čísla 1992/2.

¹⁷ BEŇUŠKOVÁ, Z.: Premeny metód, technik a záznamov výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie. *Slovenský národopis*, 57, 2009, 3, s. 300-310.

polovici 90. rokov časopis prežil najmä vďaka finančným príspevkom členov Národopisnej spoločnosti SAV, ktorým je distribuovaný. Na rozdiel od Slovenského národopisu boli v Národopisných informáciách/Etnologických rozpravách publikované viaceré monotematické bloky vychádzajúce z konferencií, alebo vznikli na objednávku redakcie. Napr. NI 1992/1 bolo venované osobnosti J. Mjartana, v číslach 1994/1, 1997/1 a 1999/2 sú referáty z konferencií pri valných zhromaždeniach SNS pri SAV (témy vid'. v časti o SNS pri SAV), NI 1995/2 sú o urbánnej etnológii, NI 1996/1 je celé venované metóde oral history, v NI 1998/1 je blok o paličkovanej čipke, NI 1998/2 vzniklo z konferencie Determinanty etnickej identity. V dvojčíse NI 1977 bola uverejnená bibliografia časopisu za roky 1985 – 1995. Keďže od roku 1991 nevyšla bibliografia slovenskej etnológie a internetové informácie v tom čase nefungovali, koncom dekády časopis pravidelne informoval o nových publikáciách a v rubrike Diskusia o knihe dával do pozornosti tie najzaujímavejšie.

Po roku 1989 sa o miesto vedúceho Katedry národopisu FiF UK v Bratislave uchádzali dvaja kandidáti Ľubica Droppová a Peter Skalník, ktorý sa vrátil zo zahraničia a jeho prioritou bola orientácia katedry na kultúrnu antropológiu. V predkladaných koncepciách rozvoja katedry napokon miesto vedúcej katedry získala **Ľubica Droppová**, ktorá tento post zastávala do roku 1997 a po nej nastúpil **Milan Leščák**, ktorý viedol katedru až do roku 2003. Názov katedry sa po všeobecných diskusiách o zmene názvu odboru z etnografie na etnológiu zmenil v roku 1992 na **Katedru etnológie**.

Po roku 1989 sa výskumné možnosti rozšírili, čo malo pozitívny dosah aj na vývoj tvorby študijných kurzov. V roku 1992 nastúpil na katedru **Ladislav Mlynka (1954 – 2010)** a pedagogicky začala pôsobiť **Marta Botíková**, ktorí vystriedali J. Ordoša a J. Ušaka.

Inovovala sa oblasť výučby a reflektovali sa nové výskumné témy a projekty zaradené do kurzov, ako urbánna etnológia, etnológia náboženstva, vizuálna antropológia, rodové stredoeurópske kontexty tradičnej kultúry, migračné a etnické štúdiá, súčasné folkloristické smery, ochrana kultúrneho dedičstva, základy muzeológie. Pracovníci katedry sa v rámci vedeckovýskumnej činnosti špecializovali na výskum etnickej problematiky, najmä na južnej hranici Slovenska.

V roku 1990 vznikol na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského na pôde Katedry etnológie **odbor religionistiky**, ktorý sa neskôr osamostatnil a transformoval na Katedru porovnávacej religionistiky (2003). Odbor založil **Ján Komorovský**, ktorý pôsobil na fakulte do roku 2001. Od roku 1996 sa začal formovať na Katedre etnológie odbor všeobecnej muzeológie a kultúrneho dedičstva. Na katedre vychádzal aj naďalej zborník **Ethnologia Slavica**, ktorý sa od roku 1993 premenoval na **Ethnologia Slovaca et Slavica**. Šéfredaktorom bol od roku 1969 – 1996 J. Podolák, od roku 1996 M. Paríková.

Druhé vedecko-pedagogické pracovisko v oblasti etnológie vzniklo v roku 1992 pod názvom **Katedra folkloristiky a regionalistiky** na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre, ktorá sa vytvorila z Vysoké školy pedagogickej. Pôvodný zámer bol školiť učiteľov, ktorí budú popri svojej pedagogickej praxi rozvíjať u žiakov vzťah k ľudovým tradíciám – teoreticky aj prakticky. Štúdiom na katedre sa zameriava na regionálnu kultúru, kultúru etnických menšín, kultúrne dedičstvo, najmä slovesný, hudobný a tanečný folklór, ale tiež remeselné a výtvarné tradície, ktoré sú súčasťou slovenského kultúrneho dedičstva. Katedra vychováva predovšetkým odborníkov pre regionálnu a lokálnu osvetovú a kultúrnu prax. Medzi zakladajúcich členov pracoviska patrili M. Leščák, J. Čukan, V. Feglová. Prvým vedúcim katedry (1992–1998), bol **Jaroslav Čukan** Prechodne bol vedením poverený etnomuzikológ **Bernard Garaj** a po ňom zastávala tento post **Viera Feglová** (1999 – 2005). Ďalšími pedagógmi boli **J. Blaho, H. Hlôšková, Z. Beňušková, M. Járek, M. Jágerová**.

Jedným z najmladších pedagogických pracovísk, kde sa vyučuje etnológia na Slovensku je **Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií** Univerzity svätých Cyrila a Metoda Trnava. Jej vznik sa datuje do roku 1997, keď bola zriadená Univerzita sv. Cyrila a Metoda. Katedra etnológie a mimoeurópskych kultúr sa venuje projektom vedeckého výskumu v dvoch oblastiach: "Národy a kultúry sveta" a „Etnokultúrne procesy na Slovensku v európskom kontexte.“ Prvým vedúcim katedry sa stal jej zakladateľ **Ján Podolák**,¹⁸ ktorý

Hana Hlôšková

Bernard Garaj

¹⁸ V rokoch 1999 – 2002 bol zároveň rektorom Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

ju viedol do roku 2004. K zakladajúcim členom Katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií patrili M. Paríková, K. Jakubíková, Z. Škovierová, P. Slavkovský, M. Kaľavský, K. Podoláková. Od vzniku tejto katedry bolo ťažisko výučby postavené na kurzoch z orientalistiky, afrikanistiky, amerikanistiky, ale aj na klasickej európskej etnológii a folkloristike. Prakticky od roku založenia Katedry etnológie v Trnave začalo vychádzať periodikum *Ethnologia Actualis Slovaca*, ktoré pravidelne reflektuje aktuálne dianie a výskumy jednotlivých členov katedry, ale aj ich kolegov z iných vedeckovýskumných a pedagogických pracovísk.

Pracovníci sa venovali aktuálnym výskumným úlohám ako boli etnokultúrne procesy v Strednej Európe, problematika globalizácie v lokálnom spoločenstve, skúmala sa aj problematika náboženskej a kultúrnej identity v menšinových komunitách vo vzťahu k majoritným spoločnostiam, časť výskumov pracovníkov sa orientovala na domáci výskum pre potreby lokálnych monografií.

Už od roku 1990 sa kreovalo ďalšie vedeckovýskumné pracovisko na **Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici**. Od roku 1993 sa nazývalo Vedeckovýskumný ústav regionalistiky, v roku 1998 bolo premenované na **Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií** (ISKŠ) Fakulty humanitných vied UMB. Zameriavalo sa na interdisciplinárny spoločenskovedný výskum v odboroch etnológia (sociálna a kultúrna antropológia), sociológia, folkloristika a literárna história. Prioritou vedeckého zamerania boli urbánne výskumy a skúmanie ďalších sociokultúrnych javov: rodina, sociálne a kultúrne aspekty cestovného ruchu, vybrané profesné skupiny a duchovný život človeka. Pracovníci inštitútu participovali aj na pedagogickom procese – viedli výberové prednášky z regionalistiky a etnológie. Ako pracovisko základného výskumu však prioritne riešili teoretické, metodologické a praktické otázky sociokultúrneho rozvoja obcí, miest a regiónov. Na jeho čele sa vystriedali **Alexandra Bitušíková** a **Jolana Darulová**. V roku 1996 do etnologickej zložky tejto interdisciplinárnej organizácie pribudla **Katarína Košťalová**.

S rozvojom akademických pracovísk bolo nevyhnutné budovať aj kvalifikačné zázemie vedúcich odborníkov. Možnosti uplatnenia absolventov etnológie sa rozšírili. Mnohí sa uplatnili v mimovládnych organizáciách a kultúrnych regionálnych inštitúciách.

V druhej dekáde svojej existencie bol **Etnofilm Čadca**. Rok 1989 priniesol mnoho nových situácií – jednou z nich boli zmeny v zabezpečovaní financovania festivalu, vznik viacerých ďalších filmových festivalov na Slovensku. Išlo o zväčšenie konkurencie v tejto oblasti. V roku 1996 došlo k výrazným diskusiám o ďalšom smerovaní festivalu a napokon aj o mieste jeho konania. Napokon však festival zostal v Čadci. Na Etnofilme Čadca získali významné ocenenia aj etnológovia so svojimi filmovými dokumentmi.¹⁹ V druhej polovici 90. rokov síce rástol počet filmov i tvorcov, ale slovenskí etnológovia sa zúčastňovali tohto podujatia v menšej miere, čo sa odrazilo aj na počte slovenských etnologických filmových dokumentov.

V Etnografickom múzeu SNM v Martine sa od roku 1992 začal uskutočňovať kolektívny monografický výskum tradičnej kultúry zameraný na oblasť Turca a trval až do roku 1997. Aj v tomto prípade sa výskumu, ktorý viedla **Eva Pančuhová**, popri interných pracovníkoch múzea podieľalo aj niekoľko externých spolupracovníkov.

Ďalším výskumom, ktorý mal smerovať k spracovaniu do knžnej monografie bol výskum Vrútok. Roku 1990 začal Jaroslav Čukan skúmať aj vo Vrútkach spôsob života železničiarov, v roku 1991 však odišiel z múzea na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre. V roku 1998 a 1999 sa na príprave monografie mesta Vrútok svojimi témami pod vedením Štefana Mruškoviča podieľali štyri pracovníčky múzea - Zora Mintalová, Eva Pančuhová, Jana Bumbalová-Slameňová a Dáša Ferklová. Múzeum pokračovalo vo vydávaní periodika **Zborník SNM – Etnografia** a materiálov v edícii *Fontes – Národopisné zbierky SNM a múzeí na Slovensku*. Funkciu riaditeľa od roku 1991 po **Jánovi Botíkovi** prebral **Martin Mešša** a od roku 2000 ju vykonávala **Mária Halmová**. Roku 1999 zasiahol veľkú časť expozície ničivý požiar, ktorý narušil jej koncepciu a vyvolal potrebu prípravy novej, modernejšej expozície.

Etnológovia zo SNM rozvinuli spoluprácu a rakúskym Museum für Volkskunde, ktoré malo pobočku v prihraničnej obci Kittsee. Táto pobočka, zameraná na juhovýchodnú

Alexandra Bitušíková

¹⁹ Prehľad ocenených filmov poskytujú katalógy z jednotlivých ročníkov ETNOFILMu ČADCA, prístupný na www.etnofilm.sk

Jolana Darulová

a východnú Európu, po otvorení hraníc doslovne ožila. Slovenskí etnológovia v nej zrealizovali viacero úspešných výstav, aj priateľských stretnutí s rakúskymi kolegami.

Po roku 1990 sa do popredia dostali dlhodobejšie výskumy národnostných menšín, etnických procesov a s tým súvisí aj vznik múzeí kultúry etnických menšín na Slovensku. Jednotlivé múzeá sú súčasťou Slovenského národného múzea. V roku 1991 vzniklo **Múzeum židovskej kultúry**, najprv ako oddelenie židovskej kultúry, od roku 1994 je už samostatnou špecializovanou jednotkou SNM. Múzeum prezentuje duchovnú a hmotnú kultúru Židov na Slovensku, dokumentuje dejiny holokaustu na Slovensku. Múzeum spravuje synagógy v Žiline, Prešove, Trnave, Nitre.²⁰ **Múzeum kultúry karpatských Nemcov** sa formovalo v rámci SNM v roku 1994, osamostatnilo sa v roku 1997. Pracovníci múzea zbierajú, zhromažďujú a dokumentujú informácie o národnostnej menšine karpatských Nemcov na našom území. Vedeckovýskumné aktivity múzea sú uverejňované v periodiku *Acta Carpatho-germanica*. Súčasťou múzea je aj špecializovaná knižnica na problematiku dejín a kultúru karpatských Nemcov.

V roku 1996 vzniklo na pôde SNM - Historického múzea **Dokumentačné centrum chorvátskej kultúry** ako pracovisko zamerané na históriu a kultúru chorvátskej menšiny na Slovensku. V roku 2006 sa stalo minoritným Múzeom chorvátskej kultúry pôsobiacim v sieti SNM. Múzeum je dokumentačným, vedeckovýskumným a metodickým múzejným pracoviskom zameraným na dejiny a kultúru Chorvátov na Slovensku.²¹ **Múzeum ukrajinskej kultúry** vo Svidníku dokumentuje základné etapy kultúrno-historického, politického a sociálneho vývoja Ukrajincov. Od roku 2002 je súčasťou SNM.²² Pripravili sa aj základy pre vznik múzea kultúry Maďarov na Slovensku.

Významnou posilou pre vedeckovýskumnú prácu na poli etnických menšín, ako aj manažovanie rôznych výstav a editovanie monografických publikácií, bol pre SNM **Ján Botík**, ktorý sa stal v roku 1990 pracovníkom Historického múzea SNM v Bratislave. Spolu s kolegami z múzeí sa podieľal na vzniku zborníkov o pohrebných rituáloch, architektúre, svadbách národnostných menšín, tiež spracoval svoje vlastné výskumy na Slovensku a v USA do podoby monografií.²³

Inštitúciou napomáhajúcou pri vydávaní publikácií, organizovaní terénnych výskumov a organizovaní etnologického života na Slovensku bola **Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV**, ktorá sa v roku 1994 pretransformovala na občianske združenie. Predsedníčkami boli **O. Danglová, M. Paríková**. Konferencie pri valných zhromaždeniach sa konali na témy *Ľudová kultúra a etnická identifikácia* (spoluorganizátor Fakulta humanitných a prírodovedných vied UMB, Banská Bystrica, 1993), *Etnológia a región* (Martin 1996) *Domov a životný priestor v tradičnej kultúre Slovenska (kontexty a súčasnosť)*, (Liptovský Mikuláš 1999).

V roku 1992 sa obnovila činnosť **Národopisného odboru Matice slovenskej**, predsedom stal J. Podolák. V roku 1998 opätovne začal vychádzať *Národopisný zborník MS*, redigovaný J. Podolákom a Vierou Sedlákovou. Podarilo sa vydať štyri čísla. *Národopisný odbor MS* vedený J. Podolákom, neskôr L. Mlynkom sa pričínil o vydanie niekoľkých lokálnych monografií.

V decembri 1996 vznikol ako nezisková organizácia **Fórum inštitút**, ktorého cieľom bolo zabezpečiť primeraný inštitucionálny rámec výskumu spoločnosti, maďarskej menšiny a iných menšín na Slovensku. V rámci neho rozvinul etnologické aktivity **Józef Liszka**. V rámci tejto inštitúcie po roku 2000 vzniklo viacero monografií o etnických menšinách na Slovensku.

Po roku 1989 došlo k zásadným štrukturálnym premenám fungovania etnologickej vedy. Najmä prvá polovica desaťročia znamenala neustále zmeny, hľadanie, neistotu a opatrnú sebareflexiu vednej disciplíny a zmeny v spôsobe jej manažovania. Vydané boli významné kolektívne syntetické práce. Do praxe naplno vstúpila generácia narodená v 50. a 60. rokoch, vznik nových pracovísk ponúkol možnosti uplatniť sa aj mladším absolventom. Položili sa základy fungovania etnológie pre tretie tisícročie.

²⁰ Bližšie pozri http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mzk_snm.

²¹ Bližšie pozri http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mkch_snm.

²² Bližšie pozri <http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=murk>.

²³ Ján Botík patrí k jedným z najproduktívnejších autorov tohto obdobia.

Výber najvýznamnejších publikácií z 90. rokov 20. storočia

- Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Ed. A. Gyivicsán. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav 1996.
- Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Ed. M. Benža. Nadlak, Kultúrna a vedecká spoločnosť I. Krasku 1998.
- BENŽA, M.: Kroje Slovenska (Kultúrno-poznávacia mapa). 1. vydanie. Bratislava, Slovenská kartografia 1991.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol.: Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Bratislava, VEDA 1998.
- BOTÍK, J.: Slováci v Bulharsku. Bratislava, SNM 1994.
- BOTÍK, J.: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Spolu s P. Šalkovským a M. Ruttkayom. Bratislava, Academic Electronic Press 1998.
- BOTÍK, J.: Tam zložili aj svoje kosti. Kultúrnohistorické hodnoty náhrobných pomníkov zahraničných Slovákov. Bratislava, Lúč 1999.
- BOTIKOVÁ, M. – JAKUBÍKOVÁ, K. – ŠVECOVÁ, S.: Tradície slovenskej rodiny. Bratislava, VEDA 1997.
- BOTIKOVÁ, M.: Tradície kultúry Indiánov severozápadného pobrežia severnej Ameriky. Bratislava, Stimul 2000.
- BOTIKOVÁ, M. – BOTÍK, J.: V krajine totemových stĺpov. Bratislava, SNM 1998.
- Brezová pod Bradlom. Ed. J. Michálek. Bratislava, Stimul 1998.
- BURLASOVÁ, S.: Katalóg slovenských naratívnych piesní (I.,II.,III.) Bratislava, VEDA 1998.
- Čičmany. Ed. E. Munková. Martin, Osveta 1991.
- ČUKAN, J.: Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii. Nitra, UKF 1997.
- Dekoratívny prejav – tradícia a súčasnosť. Etnologické štúdie 6. Eds. O. Danglová – J. Zajonc. Bratislava, VEDA 1998.
- Devínska Nová Ves. Bratislava. Ed. J. Podolák, Bratislava 1995.
- Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote. Eds. P. Salner – Z. Beňušková. Bratislava, ÚEt SAV 1999.
- DROPOVÁ, Ľ.: Slovenská ľudová pieseň – texty a kontexty. Bratislava, Univerzita Komenského 2000.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Eds. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava, VEDA 1995.
- Etnografický atlas Slovenska. Ed. S. Kovačevičová. Bratislava, VEDA 1990.
- Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (na území medzi Váhom a Iplom). Ed. J. Podolák. Bratislava, FIF UK 1992.
- ELSCHEK, O.: Slovenské ľudové píšťaly a ďalšie aerofóny. Bratislava, VEDA 1991.
- FEGLOVÁ, V.: Čas radosti, veselosti. Bratislava, ČSTK – Pressfoto 1991.
- Folklór ako súčasť regionálnej kultúry. Eds. V. Feglová a D. Wolfová. Nitra, UKF 1993.
- Folklore, folklorism and National Identification. The Slovak Cultural Context. Eds. G. Kiliánová – E. Krekovičová. Bratislava, NÚ SAV 1992.
- Folklore in the Identification Processes of Society. Etnologické štúdie 1. Eds. G. Kiliánová – E. Krekovičová. Bratislava, ÚEt SAV 1994.
- FRANEK, J. – KREKOVIČOVÁ, E. – SALNER, P. – TRABALKA, V. – WEISER, J.: Židovská identita včera, dnes a zajtra. Ed. P. Salner. Bratislava, Zing Print 1995
- GARAJ, B.: Gajdy a gajdošská tradícia na Slovensku. Bratislava, ASCO 1995.
- GAŠPARÍKOVÁ, V.: Katalóg slovenskej ľudovej prózy I., II. Bratislava, NÚ SAV 1992.
- Gramatika národného mýtu a folklór. Ed. Z. Profantová. Bratislava, Ústav etnológie SAV, VeV, s.r.o. 1998.
- Identita etnických spoločenstiev. Výsledky etnologických výskumov. Eds. Gabriela Kiliánová. Etnologické štúdie 5. Bratislava, Ústav etnológie SAV 1998.
- Identity of Ethnic Groups and Communities. The Results of Slovak Ethnological Research. Eds. G. Kiliánová – E. Riečanská. Etnologické štúdie 7. Bratislava: Institute of Ethnology of Slovak Academy of Sciences, 2000.

- Južný Zemplín. Štúdie o etnokultúrnom vývoji národnostne zmiešanej oblasti. Ed. M. Kaľavský. Bratislava, Národopisný ústav SAV 1993.
- K dejinám slovesnej folkloristiky. Ed. M. Leščák. Prebudená pieseň, Bratislava 1996.
- KOMOROVSKÝ, J.: Mravný poriadok a jeho náboženská sankcia. Bratislava, UK 1995.
- KOMOROVSKÝ, J.: Religionistika, veda o nábožestvách sveta a jej pomocné disciplíny. UK, Bratislava 1994.
- Kontinuita a konflikt hodnôt každodennej kultúry. Ed. D. Ratica. Bratislava, NÚ SAV 1991.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Liptovský Svätý Mikuláš: mesto spolkov a kultúry v rokoch 1830 – 1945. Liptovský Mikuláš, Transcius 1993.
- KREKOVIČOVÁ, E.: Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Róma a Žida v slovenskom folklóre. Bratislava, AEP 1999.
- KREKOVIČOVÁ, E.: Slovenské koledy (Od Štedrého večera do Troch kráľov). Bratislava, Práca 1992.
- Kol. autorov: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku. Bratislava, Academic Electronic Press s.r.o 1998.
- KUBOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky 1986 – 1990. Zväzok 5, Bratislava, Národopisný ústav 1994.
- Letanovce. Odkaz Maroša Madačova. Ed. J. Botík. Bratislava, Lúč 1998.
- LUTHER, D.: Zabudnuté priadky. K tradičnému spoločenskému životu mládeže na Slovensku. Edícia Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. Bratislava, Prebudená pieseň 1999.
- Masky v ľudovej kultúre. Zborník k Antológii východoslovenského folklóru. Ed. D. Luther. Bratislava, NOC 1998.
- MANN, A. B.: Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku. Bratislava, Ister Science Press 1992.
- MÁZOROVÁ, M. – ONDREJKA, K.: Slovenské ľudové tance. Bratislava, SPN 1991.
- MICHÁLEK, J.: Na krížnych cestách. Poverové rozprávania slovenského ľudu. 1. vydanie. Edícia Ľudové umenie na Slovensku zv.18. Bratislava, Tatran 1991.
- MICHÁLEK, J.: Dejiny etnografie a folkloristiky. (Postavy, diela, inštitúcie). Bratislava, Univerzita Komenského 1990. (1. vydanie, 1994 – 2. vydanie, 1998 – 3. vydanie).
- MICHÁLEK, J.: O ľudovej slovesnosti. Bratislava, Stimul 1996.
- Na prahu milénia. Folklor a folkloristika na Slovensku. Medzinárodný zborník venovaný k 60. narodeninám Doc. PhDr. Milana Leščáka, CSc. Ed. Z. Profantová. Bratislava, ARM 333 pre MK SR 2000.
- ONDREJKA, K.: Tanečná, hrová a zábavová biliografia I. – V. Bratislava NOC, 1991 – 1996.
- Oravská Polhora. Podoby a kontexty hudby. Forms and Context of Music. Ed. I. Mačák. Banská Bystrica – Bratislava, KOS – SNM 1990.
- ORDOŠ, J.: Premeny zemplínskej dediny. Bratislava, Perex K+K 1992.
- ORDOŠ, J.: Výčapky. Bratislava, Perex K+K 1991.
- ORDOŠ, J.: Čermany. Bratislava, Perex K+K 1992.
- ORDOŠ, J. – KRÁLIK, J.: Suľany. Obecny úrad Suľany 1993.
- PLICKOVÁ, E.: Krása hlíny. Tri storočia tradičného hrnčiarstva na Slovensku. Bratislava, Fortuna Print 1996.
- PODOLÁK, J.: Die traditionelle Schafhaltung in der Slowakei. Debrecín 1992.
- PODOLÁK, J. a kol.: Heľpa. Vlastivedná monografia obce. Martin, MS 1999.
- Postavenie ľudovej kultúry vo výchovno-vzdelávacom procese 1: Zborník príspevkov zo seminára v Polnom Kesove 20.-22. apríl 1993. Eds. J. Čukan a E. Žilíková. Nitra, UKF 1993.
- PRANDA, A. – PRANDOVÁ, E.: Slovenské kraslice. Martin, Osveta 1994.
- Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska: obrady, zvyky a poverý – 1939. Eds. M. Leščák – V. Feglová. Prebudená pieseň, Bratislava 1995.
- PROFANTOVÁ, Z.: Little Fish are Sweet. Selected Writings on Proverbs. Bratislava, Ústav etnológie SAV 1997.
- SALNER, P. a kol.: Taká bola Bratislava. Bratislava, VEDA 1991.
- SALNER, P.: Prežili holokaust. Bratislava, VEDA 1997.

SALNER, P.: Premeny Bratislavy 1939 – 1993 (Etnologický pohľad na dynamiku sociálnych procesov). Bratislava, VEDA 1998.

SALNER, P.: Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou. Bratislava, Zing Print 2000.

SLIVKA, M.: Ľudové masky. Bratislava, Tatran 1990.

Slovakia. European Contexts of the Folk Culture. Ed. R. Stoličná. Bratislava, VEDA 1997.

Slovenská ľudová kultúra: Stredoeurópske vzťahy. Ed. J. Michálek. Bratislava, Stimul 1996.

Slovenské svadby. Z dotazníkovej akcie Matice slovenskej 1942. Ed. M. Leščák. Bratislava, Prebudená pieseň 1996.

Slovenské príslovia a porekadlá. I, II. Výber zo zbierky A. P. Zátareckého. Bratislava, Nestor 1996.

Výber a zostavenie: J. Mlacek, Z. Profantová. Úvod a záverečná štúdia: Z. Profantová.

Slovenské pranostiky. O kalendárnych mesiacoch, ročných obdobiach, dňoch v týždni, nebeských telesách, zvieratách a rastlinstve. Zostavenie, úvod a záverečná štúdia Z. Profantová. Nestor, Bratislava 1997.

Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry. Ed. R. Stoličná. Bratislava, VEDA 2000.

Stabilität und Wandel in der Großstadt. Eds. P. Salner – Z. Beňušková. Bratislava, ÚEt SAV 1995.

SOPOLIGA, M.: Perly ľudovej architektúry. Prešov, DINO a Štátne múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry 1996.

Stredoeurópske kontexty ľudovej kultúry na Slovensku. Ed. J. Michálek. Stimul, Bratislava 1995.

STOLIČNÁ, R.: Jedlá a nápoje našich predkov. Bratislava, VEDA 1991.

STOLIČNÁ, R.: Tradičná strava Slovenska. (Prírodné, historické, etnokulinárne, náboženské a sociálne aspekty). Bratislava, VEDA 2000.

Tradícia, etika a civilizačné zmeny. Ed. K. Jakubíková. Bratislava, Prebudená pieseň 1999.

Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe. Ed. V. Feglová. Nitra, UKF 1995.

URBANCOVÁ, V.: Cigáni v Uhorsku: o dnešnom stave, zvláštnych mravoch a spôsobe života, ako aj o ostatných vlastnostiach a danostiach Cigánov v Uhorsku. Bratislava, Štúdio DD 1995.

VANOVIČOVÁ, Z.: Pohrebný kancionál Jozefa Macha. Bratislava, Prebudená pieseň 1997.

Volkovce 1275 – 2000. Ed. L. Mlynka. Bratislava, Kartprint 2000.

VRZGULOVÁ, M.: Známi neznámi Trenčania. Živnostníci v meste 1918 – 948. Bratislava, Vyd. Peter Popelka 1997.

Vrútky 1255 – 2000. Ed. Š. Mruškovič. Vrútky, Mesto Vrútky 2000.

Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry: výsledky výskumov v roku 1992. Ed. D. Ratica. Bratislava, Národopisný ústav SAV 1992.

Žena z pohľadu etnológie. Eds. H. Hlôšková – M. Leščák. Bratislava, Prebudená pieseň 1998.

Otázky

1. Aké syntetické práce vznikali v 80. rokoch, ako sa organizačne vytvárali, kto viedol riešiteľské tímy, aký je ich zámer, obsah, kedy vyšli, vznik akých ďalších prác iniciovali, ako boli ocenené?
2. Aké ďalšie významné publikácie vyšli v 80. rokoch?
3. Aké nové témy vo vede a podujatia priniesli 80. roky?
4. Aké nové témy vo vede a zmeny v organizácii práce priniesli 90. roky?
5. Ktoré etnologické inštitúcie (vrátane múzeí) vznikli v 90. rokoch, ktoré osobnosti viedli pracoviská a vedecké projekty?
6. Porovnajete pracovné a inštitucionálne podmienky etnológov v 80. a 90. rokoch.
7. Ktoré osobnosti slovenskej etnológie pôsobiace v posledných dvoch desaťročiach 20. storočia poznáte, akú generáciu etnológov reprezentovali, čím sa zaoberali?

Doslov

Práca na tejto publikácii bola istou inventúrou toho, čo sa o dejinách etnológie v 20. storočí doposiaľ napísalo. Záujem etnológov sa dosiaľ viac sústreďoval na staršie obdobia, sporadicky na prvú polovicu 20. storočia, kým druhá polovica 20. storočia sa stáva len v súčasnosti predmetom ich záujmu. Na spracovanie čakajú aj vedecké prínosy osobností, ktoré ukončili svoju životnú púť. Nie je napríklad publikovaný pripravený zborník o P. Bogatyrjovovi, materiály o R. Bednárikovi, prednesené na seminári v Trenčíne v roku 2002, nikto dosiaľ nezhodnotil prínos E. Horváthovej, J. Paličkovej-Pátkovej, S. Švehláka, V. Urbancovej, S. Kovačevičovej, M. Markuša a ďalších. Paradoxne (alebo logicky?), skôr sa objavili kritické príspevky k obdobiu socializmu, než boli urobené seriózne analýzy.¹ Analytické pohľady na etnológiu v období socializmu sú rozpracované a začínajú sa objavovať prvé výsledky.

Avšak pre dejiny disciplíny je príznačné, že je to otvorená téma, ktorá sa dá neustále dopĺňať a pri ktorej zrejme nenastane vždy konsenzus medzi rôznymi náhľadmi, preto tieto slová nevnímame ako kritiku, ale ako výzvu. Je to zároveň svedectvo životaschopnosti vednej disciplíny, ktorá v priebehu jedného storočia zažila rôzne periódy vývinu.

Inšpiráciu by sme si mohli vziať aj z našich moravských kolegov z Národného ústavu lidové kultúry v Strážnici, ktorí začali staršie národopisné práce sprístupňovať na webových stránkach.² Mnohé diela sa začínajú z hľadiska autorského zákona postupne uvoľňovať pre zverejnenie a záleží na hlavných etnologických inštitúciách, akú významnosť pripíšu ich širšiemu sprístupneniu.

Na začiatku nového milénia sme teda aj na začiatku nových prístupov k tomu, čo nám zanechali naši predchodcovia. Je to súčasť nášho kultúrneho dedičstva a záleží len na nás, ako s ním naložíme.

Zuzana Beňušková

¹ Pozri napr. príspevky J. Podobu.

² <http://www.nulk.cz/Informace.aspx?sid=151>

Použitá literatúra a pramene

- BALLOVÁ, J.: Doslov. Košťany nad Turcom. Martin 2003, s. 73–77.
- BEDNÁRIK, R.: Prehľad vývoja etnografie a etnológie so zreteľom na slovenský ľud. In: Príručka pre národopisný výskum slovenského ľudu. Turčiansky sv. Martin 1942, s. 22 – 57.
- BENŽA, M.: Národopisný ústav – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v 90. rokoch 20. storočia. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 3/2003, s. 71–80.
- BENŽA, M.: Vedeckovýskumná činnosť SNM - Etnografického múzea v Martine v 2. pol. 20. storočia. In: *Zborník SNM*, 96, *Etnografia*, 43, 2002, s. 97–110.
- BENŽA, M.: Ako vznikla expozícia Človek a odev. *Etnologické rozpravy*, 10, 2003, č. 1, s. 44–57.
- BENŽA, M.: Výskumné a prezentačné aktivity SNM v Martine v 50. rokoch 20. storočia. *Slovenský národopis*, 58, 2010, č. 4, s. 443–464.
- BEŇUŠKOVÁ, Z.: Materiály Jána Mjartana k obyčajom pri narodení dieťaťa v dokumentačných fondoch NÚ SAV. *Národopisné informácie*, 1992, č. 1, s. 55 – 61.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. – RATICA, D.: Obraz spoločnosti a jej fungovanie v slovenskej etnológii v 2. polovici 20. storočia. *Slovenský národopis*, 50, č. 3–4, s. 395–404.
- BEŇUŠKOVÁ, Z.: Premeny metód, technik a záznamov výskumu na pozadí dejín slovenskej etnológie. *Slovenský národopis*, 57, 2009, č. 3, s. 300–310.
- BURLAS, L.: Béla Bartók (K 75. výročiu narodenia). *Slovenský národopis*, 4, 1956, s. 580–586. *Československá vlastivěda. Řada II, Národopis*, Praha 1936.
- ELSCHEK, O.: Etnológia versus antropológia? *Ethnologia Actualis Slovaca I*, Trnava 2000, č. 1.
- ELSCHEK, O.: Zmena konceptov a paradigiem v etnografii, etnológii a antropológii. (Aspekty historické a aktuálne). In: *Ethnologia Actualis Slovaca I*, Trnava 2000, č. 1, s. 53–64.
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I, II. (Eds. J. Botík – P. Slavkovský). Bratislava, VEDA 1995.
- FILOVÁ, B.: Rozhovor s Boženou Filovou, riaditeľkou Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied v rokoch 1958 – 1989. *Etnologické rozpravy*, 13, 2006, č. 1, s. 207–245.
- GAŠPARÍKOVÁ, V.: Ku genéze Polívkovho súpisu slovenských rozprávok. *Ethnologia Slovaca et Slavica*, 30 – 31, 2003, s. 137–151.
- GODÁLOVÁ, J.: Slovenská národopisná spoločnosť pri slovenskej akadémii vied v Bratislave. Rukopis diplomovej práce, UKF, Nitra, 2006.
- HALMOVÁ, M.: Štefan Mišík. In: *Zborník SNM LXXXVII*, 1993, *Etnografia* 34. Martin, 1993, s. 40–51.
- HALMOVÁ, M.: Dejiny zbierkotvornej činnosti MSS a SNM. In: *Zborník SNM LXXXVII*, 1993, *Etnografia* 34. Martin, 1993, s. 51–56.
- HLÔŠKOVÁ, H.: Folklor zo Slovenska v Zíbrtovom Českom lide. *Národopisný věstník*, XIX, 61, Praha, 2002, s. 124–147.
- HORÁK, J.: Národopis československý. Přehledný nástin. In: *Československá vlastivěda, Díl 2, Člověk*. Praha 1933, s. 305–472.
- HORVÁTHOVÁ, E.: Hlavné smery a činnosť Národopisného ústavu SAV od založenia Slovenskej akadémie vied. *Slovenský národopis*, 21, 1973, s. 169–180.
- CHOTEK, K.: Význam L. Niederleho v československém a slovenském národopise. *Slovenský národopis*, 3, 1955, č. 4, s. 504–518.
- JAKUBÍKOVÁ, K.: Medzi národopisom a antropológiou. (Čo robíme, čo potrebujeme a ako to nazývame). In: *Ethnologia Actualis Slovaca I*, Trnava, 2000, č. 1, s. 11–18.
- JANŠÁK, Š.: Andrej Kmeť. Martin 1942.
- KALAVSKÝ, M.: Dejiny slovenskej etnografie I. Osobnosti. UCM Trnava 1999.
- KANDERT, J.: Od ohníšť a kamen k rodině a příbuzným. Proměny výzkumu slovenské

- spoločnosti kultúry ve 2. polovine 20. storočia. Slovenský národopis, 57, 2009, č. 3., s. 286–287.
- Karol Plicka o folklóre, fotografii, filme. Ed. M. Slivka. ASCO – SNM – Etnografické múzeum Martin 1994.
- K dejinám slovesnej folkloristiky. Ed. M. Leščák. Media, Bratislava 1996.
- KILIÁNOVÁ, G.: Continuity and Discontinuity in an Intellectual Tradition under Socialism: The ‚Folkloristic School‘ in Bratislava. In: Chris Hann, Mihály Sárkány, Petr Skalník (eds.): Studying Peoples in the People‘ s Democracies. Socialist Era Anthropology in Eastern and Central Europe. Halle Studies in the Anthropology of Euroasia, Volume 8, Münster, LIT Verlag, 2005, s. 257–271.
- KILIÁNOVÁ, G.: Etnológia a sociálna/kultúrna antropológia. Úvaha o stave bádania na Slovensku. Slovenský národopis, 2002, 50, č. 1. s. 45–55.
- KILIÁNOVÁ, G.: František Šujanský a jeho folkloristická práca. In: K dejinám slovesnej folkloristiky. Ed. M. Leščák. Ústav etnológie SAV, Bratislava, Nadácia Prebudená pieseň 1996, s. 37–55.
- KILIÁNOVÁ, G. – POPELKOVÁ, K.: Dialektischer Materialismus, Formalismus, Strukturalismus als Mittel zwischen den Zeiten. Emília Horváthová (1931–1996). In: Köstlin, Elsbeth (Hg.): Maßnahmen, Maßhalten. Frauen im Fach Volkskunde. Wien : Böhlau Verlag 2008, s. 123–144.
- KIRIPOLSKÁ, A.: Múzeum slovenskej dediny. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 117–125.
- KLEMENTIS, E.: Účasť Matice slovenskej na národopisnom a folkloristickom výskume Slovenska. Matica slovenská, Martin 1970.
- KOVÁČ, D.: 20 storočí na Slovensku. Media, Bratislava 1999.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Národný umelec D. Jurkovič a slovenská ľudová kultúra. Slovenský národopis 16, 1968, s. 544–560.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Profesor Andrej Melicherčík: spomienky a inšpirácie. Slovenský národopis, 4, 1997, č. 1, s. 78–86.
- KOVAČEVIČOVÁ, S.: Význam diela Andreja Melicherčíka pre etnografiu. Slovenský národopis, 4, r. 25, 1977, s. 599–607.
- KRÁLIKOVÁ, E.: Z dejín expozícií Slovenského národného múzea v Martine. Etnologické rozpravy 2003, č. 1, s. 9–22.
- KRÁLIKOVÁ, E.: Muzeálno-zberateľské tradície v Turci. In: Z ľudovej kultúry Turca. Eds. E. Pančuhová – Z. Mintálová. Martin 2004, s. 347–362.
- KRATOCHVÍL, M.: Lidová hudba v Československu (1929 – 1937). Nejstarší zvukové záznamy lidové hudby II. Nahrávky Fonografické komise České akademie věd a umění. Praha 2009 (kolekcia 5CD + textový buklet).
- KRIŠTEK, I.: Spomienky na to, ako sme tvorili národopisné expozície SNM-EÚ. Etnologické rozpravy, 10, 2003, č. 1, s. 33–43.
- LEŠČÁK, M.: Andrej Melicherčík – osobnosť slovenskej etnológie. In: Ethnologia Slovaca et Slavica, 30 – 31, Zborník filozofickej fakulty UK Bratislava, 1998–1999, s. 67–85.
- LEŠČÁK, M.: Horizonty súčasného slovenského národopisu (Od etnológie, cez etnografiu, ľudovedu, národopis k etnológii). Múzeum 1991, č. 2, s. 1–5.
- LEŠČÁK, M.: Úvaha o súčasnom národopise. Národopisné informácie, 1988, č.1. s. 106–107.
- LEŠČÁK, M.: Začiatok užitočných dialógov? (Na okraj jednej ankety). Slovenský národopis, 39, 1991, s. 67–76.
- LEŠČÁK, M. – NOSÁĽOVÁ, V.: Diskusie k súčasnej situácii v slovenskom národopise. Slovenský národopis, 16, 1968, s. 519–520.
- LEŠČÁK, M.: „Teória národopisu“ a jej miesto v rozvoji vedeckého myslenia v slovenskej etnografii a folkloristike. Slovenský národopis, 25, 1977, č. 4, s. 579–582.
- Lidová kultúra. Národopisná encyklopédia Čech, Moravy a Slezska. 1., 2., 3. zv. Praha 2007.
- Matica slovenská 1863 – 1963. Obrazová pamätnica. Eds. M. Kováč a P. Vongrej. Martin, Osveta 1963.
- MELICHERČÍK, A.: Adolf Peter Záturecký a slovenské príslovie. In: A. P. Záturecký: Slovenské príslovie porekadlá a úslovie. Bratislava, Tatran 1974, s. 17–40.
- Melicherčík, A.: Etnografia ako veda. Národopisný zborník, 6–7, 1945 – 46, s. 1–13.
- Melicherčík, A.: Národopisná práca na Slovensku. (Pri príležitosti odchodu dr. Bruna Schiera). In: Slovák, 25, č. 80, 1943, s. 6.

- MELICHERČÍK, A.: Sovietska etnografia náš vzor. *Národopisný sborník*, 10, 1952, s. 5.
- MESÁROŠ, J.: Na prahu nového storočia. In: Tibenský, J. a kol.: *Slovensko – dejiny*. Bratislava 1971, s. 570–624.
- MICHÁLEK, J.: Jiří Horák a slovenský národopis. *Slovenský národopis*, 26, 1978, s. 39–49.
- MICHÁLEK, J.: Sborník MSS v dejinách slovenského národopisu. In: *Zborník SNM LXI*, 1967, *Etnografia* 8, s. 5–22.
- MICHÁLEK, J.: Časopis MSS. In: *Zborník SNM LXII*, 1969, *Etnografia* 9, s. 53–58.
- MICHÁLEK, J.: *Dejiny etnografie a folkloristiky (postavy, diela, inštitúcie)*. Bratislava 1990.
- MJARTAN, J.: J. Ľ. Holuby. *Národopisné práce*. Bratislava 1958.
- MJARTAN, J.: Dušan Jurkovič /1868 – 1947/. In: *Zborník SNM, LXIV*, *Etnografia* 11. 1970, s. 5–11.
- MJARTAN, J.: Jubileum profesora Karola Chotka (1881 – 1956). *Slovenský národopis* 4, 1956, s. 525–537.
- MJARTAN, J.: Dr. Karol Chotek šesťdesiatročný. *Národopisný sborník*, 2, 1941, s. 142–145.
- MJARTAN, J.: Z minulosti *Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied*. *Etnologické rozpravy*, 13, 2006, č. 2, s. 214–257.
- MRUŠKOVIČ, Š.: Generálna prestavba stálych expozícií v Martine. *Etnologické rozpravy*, 10, 2003, č. 1, s. 23–32.
- MRUŠKOVIČ, Š. – DARULOVÁ, J. – KOLLÁR, Š.: *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. B. Bystrica, UMB 2005.
- MUNTÁG, E. a kol.: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej*. I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 1. Martin, Matica slovenská 1990.
- MUŠINKA, M.: Zvukové zápisy hudobného folklóru Ukrajincov východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny z rokov 1929 – 1935. In: *Ethnologia Slovaca et slavica* 30 – 31, *Zborník filozofickej fakulty UK Bratislava*, 1998-1999, s. 185–194.
- Na prahu milénia. *Folklor a folkloristika na Slovensku*. Editor: Zuzana Profantová, Vydavateľstvo ARM 333 pre Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Bratislava 2000.
- PÁTKOVÁ, J.: Účasť slovenských etnografov na pracovných poradách v Poľsku. *Slovenský národopis*, 7, 1959, s. 470.
- PIŠÚTOVÁ, I.: P. Socháň. In: *Zborník SNM LXVI*, *Etnografia* 13, 1972, s. 11–19.
- PODOBA, J.: Diskusia o našej vede. *Národopisné informácie*, 1991, č. 2, s. 124–129.
- PODOBA, J.: Menší brat strážcom tradície: „údel bílého muže“, českí intelektuáli a slovenský národopis v 20. storočí. In: *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd*. Eds. J. Pospíšilová – J. Nosková. *Etnologický ústav AVČR, Brno* 2006, 152–164.
- PODOBA, J.: Premeny bývania na slovenskom vidieku: z drevenice do štokovca. *Arch*, 12, 2007, 1, 42–45.
- PODOBA, J.: Sociálna antropológia v stredovýchodnej Európe: intelektuálna výzva alebo anachronizmus? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2007, Vol. 43, No. 1, s. 175–182.
- PODOBA, J.: Antropologizácia etnológie, tj. post-národopisu v stredovýchodnej Európe: medzi orientáciou na zmenu, rezistenciou a rezignáciou. In: *Antropologické sympozium V*. Eds. I.T. Budil a T. Zíková. Plzeň: Katedra antropológie, Fakulta Filozofická Západočeské univerzity v Plzni, 2007.
- PODOLÁK, J.: Desať rokov slovenského národopisu (1945 – 1955). *Slovenský národopis*, 3, 1955, s. 421–450.
- PODOLÁK, J.: *Etnológia na Slovensku v 20. storočí – Etapy jej vývoja*. In: *Ethnologia actualis Slovaca*, 3. *Etnologické a folkloristické inštitúcie na Slovensku*. Trnava 2003, s. 9–58.
- PODOLÁK, J.: *Národopisná činnosť muzeálnej slovenskej spoločnosti*. *Slovenský národopis*, 1, 1953, s. 23–51.
- PODOLÁK, J.: *Národopisná výstava československá a Slovensko*. *Slovenský národopis*, 18, 1970, č. 4, s. 585–594.
- PODOLÁK, J.: *Okolnosti vzniku Katedry etnológie na Univerzite sv. Cyrila a metoda v Trnave*. *Ethnologia Actualis Slovaca*, 8/2008, s. 8–15.
- PODOLÁK, J.: *Okolnosti vzniku Slovenskej národopisnej spoločnosti (na základe osobných spomienok)*. *Etnologické rozpravy*, 15, 2008, 2, s. 80–85.

- PODOLÁK, J.: Seminarium ethnologicum – medzinárodná terénna prax poslucháčov národopisu. *Slovenský národopis*, 17, 1969, s. 142.
- PODOLÁK, J.: Založenie Slovenskej národopisej spoločnosti. *Slovenský národopis*, 6, 1958, s. 54.
- POLONEC, A.: A. Kmeť, zakladateľ SNM. In: *Kmetianum I. B. Bystrica 1968*, str. 121–135.
- Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. Eds. M. Leščák – V. Feglová. *Prebudená pieseň 1995*.
- PRAŽÁK, V.: Úkoly a organisace slovenského národopisu v přítomní době. In: *Národopisný sborník*, 8, 1947, č. 1, s. 1–21.
- PRIEČKO, M.: Desať rokov nielen vedeckej práce na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií v Trnave. *Ethnologia Actualis Slovaca*, 8/2008, s. 18–29.
- PROFANTOVÁ, Z.: Desať rokov vedeckej práce v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied. In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, 3/2003, s. 81–92.
- PROFANTOVÁ, Z.: K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: *K dejinám slovesnej folkloristiky*. Ed. M. Leščák. *Media*, Bratislava 1996, s. 19–37.
- PROFANTOVÁ, Z.: Význam dejín vedy pre existenciu disciplíny. In: *Ethnologia Slovaca et slavica 30-31*, Zborník filozofickej fakulty UK Bratislava, 1998 – 1999, s. 23–30.
- RYBECKÝ, M.: *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin 1983.
- RYBECKÝ, M.: Múzeum národného domu a MSS. In: *Kmetianum I. B. Bystrica 1968*, s. 37–45.
- SEDLÁKOVÁ, V.: A. Halaša. In: *Zborník SNM LXXXVI*, 1992, *Etnografia* 33. Martin, s. 227–232.
- SEDLÁKOVÁ, V.: *Ľudové piesne zo zbierok Matice slovenskej I. Zbierka Andreja Halašu. Zošit 2. Matica slovenská*, Martin 1997.
- Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru I–III*. Eds. H. Hlôšková, – A. Zelenková. Bratislava – Brno, 2006.
- Slavista Jiří Horák v kontexte literatúry a folklóru. I–II*. Eds. H. Hlôšková, – A. Zelenková – I. Popíšil. Brno 2012.
- Slavista Jiří Polívka v kontexte literatúry a folklóru I–II*. Eds. H. Hlôšková, – A. Zelenková. Bratislava – Brno 2008.
- SLAVKOVSKÝ, P.: *Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru)*. Bratislava, VEDA 2013.
- SLAVKOVSKÝ, P.: *Svet roľníka. Agrárna kultúra ako predmet etnografického výskumu*. VEDA 2011.
- Slovenské svadby. Z dotazníkovej akcie Matice slovenskej 1942*. Ed. M. Leščák *Prebudená pieseň 1996*.
- SOCHÁŇ, P.: *Autobiografia*. In: *Príspevky k praveku, dejinám a národopisu Slovenska, Zvláštni otisk ze Sborníku archaeologického a národopisného odboru Slovenského Vlastivedného Muzea v Bratislave za rok 1924 – 1931*. Bratislava 1931.
- SOKOLÍK, V.: *Ľudovít Vladimír Rizner (1849 – 1913). Súbor 20 pohľadníc*. Martin, MS 1983.
- STANO, P. – ŽATKO, R.: *Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1959*. Martin, MS 1989.
- ŠPIESZ, A.: *Dejiny Slovenska*, Bratislava, Perfekt 1992.
- ŠRÁMKOVÁ, M.: *Slovesná folkloristika v padesáti ročníkoch Slovenského národopisu*. *Slovenský národopis*, 51, 2003, č. 2, s. 215–229.
- TURZOVÁ, M.: *Obdobie, na ktoré rada spomínam*. *Etnologické rozpravy*, 10, 2003, č. 1, s. 58–73.
- URBANCOVÁ, V.: *Koncepcia dejín slovenskej etnografie*. *Slovenský národopis*, 31, 1983, s. 57–76.
- URBANCOVÁ, V.: *K zameraniu slovenskej etnografie v rokoch 1946 – 1977*. *Slovenský národopis*, 1, 1979, s. 103–125.
- URBANCOVÁ, V.: *O význame osobnosti pre disciplínu*. *Národopisné informácie*, 1992, č. 1, s. 63–68.
- ZAJONC, J.: *Výskum v okrese Modrý Kameň v roku 1950 ako príklad prenikania marxizmu do slovenského národopisu*. In: *Slovenský národopis*, 58, 2010, s. 425–442.
- ZUSKINOVÁ, I.: *Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku ako špecializované pracovisko*. *Etnologické rozpravy*, 15, 2010, 2, s. 74–79.
- ŽEŇUCHOVÁ, K.: *Samuel Cambel a jeho zbierky folklórnych naratívov v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku*. *Etnologické rozpravy*, 13, 2008, č. 2, s. 30–41.

Internetové zdroje

- BOTIKOVÁ, M., HLÔŠKOVÁ, H., VRZGULOVÁ, M., ZMETÁK, I.: Príspevky k dejinám etnológie na Slovensku. (16. – 20. storočie) Bratislava, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie: 2010. [citované 20.10.2013] Dostupné na <<https://stella.uniba.sk/texty/etnologia.pdf>>
- CISÁROVÁ – MINÁRIKOVÁ, E.: Zabudnutý príbeh vynikajúcej textilnej tvorkyne [citované 20.10.2013] Dostupné na <<https://sites.google.com/site/fskcifer/vysivky/hollosyova>>
- HLÔŠKOVÁ, H.: Príspevky k dejinám folkloristiky na Slovensku. Katedra etnológie a kultúrnej antropológie: Bratislava, 2009. [citované 12.1.2012] Dostupné na <https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ketn/Etnologia/kurzy/Hloskova/hloskova-skripta.pdf>
- HLÔŠKOVÁ, H. – PARÍKOVÁ, M.: Slavistická problematika v dejinách Katedry etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. [citované 7.5.2013] Dostupné na <<http://www.slavu.sav.sk/sks/publikacie/17-hloskova-parikova.php>>
- KILIÁNOVÁ, G.: Etnológia na Slovensku na prahu 21. storočia: reflexie a trendy. [citované 20.10.2013] Dostupné na <<http://www.quniverse.sk/topolcianky2001/program/talks/kilianova.html>>
- MAČÁK, I.: Súťaž výrobcov ľudových hudobných nástrojov o Cenu Dr. Ladislava Lenga. [citované 20.10.2013] Dostupné na <http://www.nosl.c.sk/index_subory/bull_leng.pdf>
- Národopisný vестník. Dostupné na <<http://www.narodopisnaspolcnost.cz/vestnik.php>>
- Národopisný vестník česko-slovanský. [citované 7.5.2013] Dostupné na <<http://tyfoza.no-ip.com/vestnik/html/knihy/vestnik26/index.htm>>
- Katedra etnológie a folkloristiky. [citované 7.11.2013] Dostupné na <<http://www.ketnoffukf.sk/>>
- O ÚĽUVE. [citované 7.5.2013] Dostupné na <<http://www.uluv.sk/sk/web/o-uluve/>>
- Pamiatkový úrad Slovenskej republiky. [citované 20.10.2013] Dostupné na <<http://www.pamiatky.sk/sk/page/o-nas>>
- SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry (MUK) Svidník. [citované 20.10.2013] Dostupné na <<http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=murk>>
- SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov Bratislava. [citované 20.10.2013] Dostupné na <http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mkkn_snm>
- SNM – Múzeum kultúry Chorvátov na Slovensku Bratislava. [citované 20.10.2013] Dostupné na <http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mkch_snm>
- SNM – Múzeum židovskej kultúry Bratislava. [citované 20.10.2013] Dostupné na <http://www.muzeum.sk/default.php?obj=muzeum&ix=mzk_snm>
- Zborník muzeálnej slovenskej spoločnosti. [citované 7.5.2013] Dostupné na <http://www.dejiny.sk/zb_mss.htm>

Zdroje použitých fotografií:

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Vedecký archív ÚEt SAV a internet.

Zuzana Beňušková, Margita Jágerová, Katarína Nádaská

Dejiny slovenskej etnológie v 20. storočí

Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc., PhDr. Margita Jágerová, PhD.

Mgr. Katarína Nádaská, PhD.

Dejiny slovenskej etnológie v 20. storočí

Jazyková úprava: Vojtech Wagner

Grafická úprava: Stanislav Dunaj

Prvé vydanie

Vydala Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre

Nitra 2013

ISBN 978-80-558-0416-3

EAN 9788055804163